

T.C
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

**MUHAFAZAKAR DÜŞÜNCEDEKİ DEĞİŞİM VE DEVAMLILIK:
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ ÖRNEĞİ**

Feyza Olgı KARAASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2011

T.C
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

MUHAFAZAKAR DÜŞÜNCEDEKİ DEĞİŞİM VE DEVAMLILIK:
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ ÖRNEĞİ

Feyza Olgu KARAASLAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İhsan KAMALAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2011

Mersin Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Feyza Olgu Karaaslan tarafından hazırlanan “Muhafazakar Düşüncedeki Değişim ve Devamlılık: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Başkan

Yrd. Doç. Dr. İhsan KAMALAK
(Danışman)

Üye

Doç. Dr. Atilla GÜNEY

Üye

Yrd. Doç. Dr. Hasan Ejder TEMİZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

ÖNSÖZ

Türkiye'nin yaklaşık son on yıldır içine girmiş olduğu yeni bir süreç söz konusudur. Söz konusu bu sürecin farklı açılardan analizi yapılmakta ve bu konuda yapılan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında muhafazakarlığın teorik temelleri ve Türkiye'ye yansımaları bağlamında daha önceleri kendilerini “Milli Görüş” olarak tanımlayan ancak sözünü ettiğimiz dönem itibariyle, gelişen konjonktürün pratiğine uygun olarak, “değişen ve dönüşen” durumlara göre kendilerini Milli Görüş geleneğine mensup partilerden ayıran ve yeni bir kimlikle tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisi incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye’de özellikle son on yıldır yaşanan süreç, bugünlerimizde ve geleceğimizde ayrı bir önem ve anlam taşımaktadır. Bunun bilincinde olarak hazırlanan bu çalışmanın okuyanlara bir nebze de olsa katkı sağlayabilmesi temel amacım olmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkısı olan ve emeği geçen tüm hocalarıma, derin birikimi ve Yüksek Lisans derslerindeki ufuk açıcı çalışmaları ile bana fazlasıyla değer kattığını ve bakış açımı genişlettiğini düşündüğüm hocam Doç.Dr. Atilla GÜNEY’e, sabrı, bilgisi ve anlayışı ile bana ayrıca emek veren danışman hocam Yrd.Doç.Dr. İhsan KAMALAK’a teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca; tez çalışmamın her aşamasında verdikleri içten destekle yanımda olan, beni yüreklendiren, hevesimi ve azmimi kaybetmeme hiçbir zaman izin vermeyen aileme “gerçekten” yanımda oldukları için gönülden sevgilerimi sunarım.

ÖZET

Muhafazakar Düşüncedeki Değişim ve Devamlılık: Adalet Ve Kalkınma Partisi Örneği

3 Kasım 2002 seçimleriyle iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kendisini siyasi arenada en azından ‘merkezi arzulayan’ yeni bir oluşum olarak sunmuştur. AKP, Türkiye’deki liberal ve muhafazakar eğilimleri yeni bir toplumsal mutabakat etrafında birleştirmeye çalışarak kendisini dinsel-politik geleneğin temsilcisi olan Milli Görüş geleneğinden ayrıldığını ileri sürmüştür.

Bu çalışmada, muhafazakar düşüncedeki değişim ve devamlılık, AKP özelinde irdelenmeye çalışılmıştır. Milli Görüş geleneğinden koparak ortaya çıkan AKP, siyasal duruşunu/kimliğini muhafazakar-demokrat olarak tanımlamaktadır. Çalışma, AKP’nin kimlik bağlamında Milli Görüş hareketinin ne derecede devamı olduğunu veya değiştiğini analiz edecektir. Bu çerçevede çalışma AKP bağlamında muhafazakar demokrat kimliğinin bir çok açıdan muğlaklık ve belirsizlik taşımakta olduğunu ve pratikte de büyük çelişkiler içerdiğini ileri sürmektedir.

AKP’nin içinden geldiği gelenek olan Milli Görüş partileri ile arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ve bu ayrışma temelinde oluşturmak istediği “muhafazakar demokrat” kimlik arayışı ile Dünya’daki muhafazakar eğilimlerin ideolojik söylemleri arasındaki paralellikleri ve ayrılıkları tartışılmaya çalışılacaktır. Amerikan yeni muhafazakarlığının Türk muhafazakarlığı ve İslamcı hareket üzerindeki etkileri tartışılıp, Amerika’daki yeni muhafazakar hareket ile AKP arasındaki ideolojik ilişki sorgulanacak ve AKP’nin ortaya attığı “muhafazakar demokrasi” kavramı bu bağlamda incelenecektir.

Bu çerçevede çalışmada AKP'nin Avrupa muhafazakarlığından çok Amerikan yeni muhafazakarlığına yakın olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar kelimeler: Muhafazakarlık, neoliberalizm, yeni muhafazakarlık, muhafazakar demokrasi, Adalet ve Kalkınma Partisi

ABSTRACT

Change in the Conservative Thinking and Continuity: Justice and Development Party Example

Justice and Development Party (AKP) which came to power after November 3, 2002's elections had introduced itself on the political arena at least as a new formation that "lasted for center". Attempting to unite liberal and conservative tendencies around a new public accord, AKP set forth that it has split from the National Vision Movement which is the representative of the religious-politic tradition.

In this study, I have tried to examine the conservative change of thinking and continuity in AKP particular. Departing from the national vision tradition and emerging AKP is identifying its political presence/identity as a conservative-democrat party. The study will be analyzing the extent AKP is the continuation of the National Vision or the change it has undergone in terms of identity. In this contest, this study suggests that AKP's conservative – democrat identity carried ambiguity and uncertainty from many aspects and practically contained great conflicts.

The study will further attempt to discuss the uniformities and differences between AKP and National Vision parties from which tradition it came and also discuss the analogies and variances between the World's conservative tendencies ideological discourses with the "conservative democrat" identity the party is intending to form on the foundation of this cleavage. The study will also discuss the impacts of the American Neoconservative trend on the Turkish conservatism and Islamic movement and the study will further handle the ideological relationship between the neoconservative movement in the Unites States and AKP and AKP's "conservative democrat" concept will be analyzed

in this respect. Within this framework, it is suggested that AKP is closer to the American neoconservative than the European conservatism.

Key words: Conservatism, neoliberalism, neoconservatism, conservative democracy, Justice and Development Party

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM: MUHAFAZAKARLIĞIN TEORİK ARKA PLANI	9
I.1. Muhafazakarlık Kavramı.....	9
I.2. İdeoloji Olarak Muhafazakarlık.....	10
I.3. Muhafazakar İdeolojinin Temelleri ve Değerleri.....	14
II.BÖLÜM: MUHAFAZAKARLIĞIN FARKLI BİÇİMLENİŞİ	27
II.1. Kıta Avrupa'sı Muhafazakarlığı.....	30
II.1.1. Demokrasi.....	33
II.1.2. Piyasa ve Devlet.....	34
II.2. İngiliz Muhafazakarlığı.....	37
II.2.1. Demokrasi.....	39
II.2.2. Piyasa ve Devlet.....	40
II.3. Amerikan Muhafazakarlığı.....	43
II.3.1. Demokrasi.....	47
II.3.2. Piyasa ve Devlet.....	48
II.4. Yirminci Yüzyılın Son Çeyreğinde Muhafazakarlık.....	50
II.4.1. Yeni Sağ.....	51
II.4.2. Yeni Muhafazakarlık.....	55
II.5. Türkiye'de Muhafazakarlık.....	64
II.6. Sonuç.....	77
III.BÖLÜM: MİLLİ GÖRÜŞ GELENEĞİNDEN ADALET VE KALKINMA PARTİSİNE	79
III.1. AKP Öncesi Dönem.....	79
III.2. Millî Görüş Geleneğinin Siyasi Gelişimi.....	79
III.2.1. Millî Görüş İdeolojisi.....	86
III.2.2. Millî Görüş, Piyasa ve Devlet.....	87

III.2.3. Adil Düzen	90
III.2.4. Milli Görüş ve Demokrasi.	92
III.2.5. Milli Görüş ve Laiklik	94
III.3. Sonuç	97
IV.BÖLÜM: ADALET VE KALKINMA PARTİSİ VE SİYASETTE	
MUHAFAZAKAR DEMOKRASİ YAKLAŞIMI	100
IV.1. AKP'nin Kuruluşu	100
IV.2. AKP'yi Ortaya Çıkaran İç ve Dış Dinamikler.....	102
IV.2.1. İç Dinamikler	103
IV.2.1.1. Neoliberal Ekonomik Politikalar	103
IV.2.1.2. 28 Şubat Süreci	105
IV.2.2. Dış Dinamikler.....	108
IV.3. AKP ve Siyasi Kimlik Arayışı	112
IV.3.1. Muhafazakar Demokrasi Kavramı.....	112
IV.3.1.1. AKP, Piyasa ve Devlet.....	118
IV.3.1.2. AKP ve Laiklik	120
IV.3.1.3. AKP ve Demokrasi	123
IV.4. Yeni Muhafazakarlık ve AKP'nin Yeni Muhafazakarlığı.....	129
IV.5. Neoliberal Yeniden Yapılanma Süreci ve AKP	132
SONUÇ	145
KAYNAKÇA.....	159

KISALTMALAR LİSTESİ

AB.....	Avrupa Birliği
ABD.....	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AP.....	Adalet Partisi
CHP.....	Cumhuriyet Halk Partisi
DYP.....	Doğru Yol Partisi
HAK-İŞ.....	İşçi Sendikaları Konfederasyonu
IBDA-C.....	İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi
IDP.....	Islahatçı Demokrasi Partisi
IMF.....	International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
KİT.....	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MAZLUM-DER.....	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
NATO.....	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
MÜSİAD.....	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
MÇP.....	Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP.....	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP.....	Milli Nizam Partisi
MSP.....	Milli Selamet Partisi
RP.....	Refah Partisi
TBMM.....	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜSİAD.....	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
FP.....	Fazilet Partisi
SP.....	Saadet Partisi
DP.....	Demokrat Parti
MGK.....	Milli Güvenlik Kurulu

GİRİŞ

Muhafazakarlık, siyasi bir doktrin ve ideoloji olarak 18. yüzyıl sonlarında gelişen toplumsal ve siyasi olaylar sonucu ortaya çıkmıştır. Siyasi geçmişi Fransız Devrimine karşı duruş ile başlayan muhafazakarlık, 1970'lerin ortalarında liberalizmle eklemlenerek siyasal hayatta bir aktör olarak “yeni sağ” olarak yerini almıştır. Diğer bir ifade ile, 20. yüzyılda muhafazakarlık Batı’da yükselişe geçerek, dünyanın birçok ülkesinde bu eklemlenme ile iktidara gelebilmiştir. Bu yükseliş Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) R. Regan, Birleşik Krallık’ta (İngiltere) M. Thatcher, Federal Almanya’da H. Kohl’un isimlerinde simgeleşmiştir.

Bir çok farklı toplumda ortaya çıkan muhafazakarlığı, kapsayıcı bir biçimde tanımlamak pek mümkün görünmemektedir. Bu zorluğun nedeni muhafazakarlığın, gelenekle çok yakın bir ilişki içinde olması ve geleneklerin toplumdan topluma farklılık göstermesidir. Geleneklerin, toplumdan topluma farklılaşmasının muhafazakarlığın homojen, standart bir ideolojik yapı sergilemesini engellediği ileri sürülebilir.

Liberalizm ve muhafazakarlık tarihsel olarak birbirine karşıt ideolojiler olmakla birlikte, 20. yüzyılda kazandıkları yeni anlam yüklemeleri doğrultusunda yeni sağ ideolojide birbirlerine eklemlenmişlerdir. Yeni liberalizm, bireycilik, seçim özgürlüğü, piyasa toplumu ve sınırlı devlet ilkeleri üzerine kuruludur. Yeni muhafazakarlık ise, güçlü hükümet (muhafazakarların savunduğu aile değerlerinin korunması, ulusal savunma ve iç güvenlik gibi belirli alanlarda), sosyal otoriterlik, hiyerarşi, itaat ve milliyetçilik gibi değerlere dayanmaktadır (Gül, 2004:4). Ancak, uygulamada bu zıtlıklar, iki akıma da egemen olan serbest piyasa sistemi ve kapitalizme olan bağlılık, refah devletine karşı çıkış, yerel ve dinsel cemaatlerin canlandırılması, biçimsel demokrasi özlemi ile kural ve düzen temaları (*law and order*) çerçevesinde

uzlaşarak, yeni sağ ideolojinin temel öğelerini oluşturmuşlardır. 1980'lerden itibaren ekonomik liberalizm ve dinsel muhafazakarlık en çok savunulan ve eklemlenmeye çalışılan ideolojilerden biri olmuştur.

Osmanlı/Türkiye siyasetinde muhafazakarlık ise, Tanzimat sonrası modernleşme hareketlerine karşı gelişen bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nde, Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Turancılık/Türkçülük gibi çok sayıda siyasal ideoloji doğmasına rağmen, Batı'dakine benzer veya kuramsal, *bağımsız* siyasal muhafazakar bir düşünceye rastlamamaktayız. Ancak Tanzimat döneminde muhafazakarlık, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük/milliyetçilik görüşleri içerisinde dağınık halde görülebilmektedir. Türkiye toplumunda Tanzimat'la başlayan modernleşmeye karşı gelişen İslamcılık, günümüze kadar birçok değişim geçirmiştir. Türkiye'de çoğunlukla İslamcılıkla eşanlamlı olarak anılan, ancak doğuş yeri olan Avrupa'da ayrı bir siyasi görüş olarak ifade edilen muhafazakarlık, ülkemizde sağ partileri besleyen bir damar olarak daima hissedilmiş ve toplumsal destek görmüştür.

Türkiye'de genel olarak muhafazakar bir toplumsal tabanın her zaman için Türkiye toplumuna içkin olduğu söylenebilse de, 1946'da çok partili siyasal sisteme geçişle birlikte muhafazakar tutum ve anlayış Türkiye siyasetinin içine bir aktör olarak girmiştir. Diğer bir ifade ile muhafazakarlık, Türkiye'de Demokrat Parti (DP) iktidarı ile siyasal arenada kendisini ifade olanağı bulmaya başlamıştır. 1980 Askeri Darbesi sonrası yeniden şekillendirilen siyasal yapı içinde ise, özellikle 1990'ların başı olmak üzere iktidara gelebilecek çoğunluğa ulaşma anlamında hızlı gelişim göstermiştir. Muhafazakarlığın Türkiye'deki gelişiminde Milli Görüş Hareketi önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamcı karakteri ağır basan "Milli Görüş" Hareketi, kendi

siyasal partisini, Milli Nizam Partisi (MNP), kurmuştur. MNP'nin kapatılması sonrasında, Milli Görüş Hareketi Milli Selamet Partisi'ni (MSP) kurmuştur. 1980 Askeri Darbesi'nin bütün partileri kapatması sonrasında ise, Refah Partisi (RP) ortaya çıkmıştır. RP'nin 1990'ların ortalarında iktidar olma deneyimi ve 28 Şubat süreci sonrasında, Milli Görüş Hareketi yoluna Fazilet Partisi (FP) olarak devam etmiştir. FP'nin de kapatılmasıyla, hareket Saadet Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) olarak ikiye bölünmüştür. Ancak AKP, milli görüş kimliğini geri plana attığını ifade ederek, 'muhafazakar demokrat' kimliğe vurgu yapmaktadır.

Muhafazakarlık, Batı tarihinde zengin bir felsefi mirasın taşıyıcısı olan bir düşünce geleneğidir. Modern zamanların hem bir parçası hem de muhalifi olan muhafazakarlık kapsamlı bir doktrindir. Aynı zamanda içinde yaşadığımız çağa damgasını vuran siyasal bir ideolojiyi ifade etmektedir. Muhafazakarlık ön adıyla anılan birçok siyasi hareket Türkiye'nin de siyasal alanında yer almıştır. Ancak siyasi kimlik olarak muhafazakarlığı kullanan ilk parti Adalet ve Kalkınma Partisi'dir.

AKP'nin ortaya koyduğu siyasal kimlik birbirine eklemlenmiş ve aynı zamanda birbiriyle çelişen iki farklı görünüm sergilemektedir. AKP, bir yandan Batı'daki muhafazakar anlayışa benzer bir biçimde muhafazakarlığı benimserken, diğer yandan Türkiye toplumunun tarihsel, kültürel ve dinsel geleneklerini yücelten bir söyleme vurgu yapmaktadır. Siyasal ideolojisinde muhafazakarlık ve demokrasiye yer veren AKP, siyasal kimliğini netleştirme noktasında soru işaretleri yaratmaktadır.

Türkiye'de muhafazakarlık kavramının kullanımına genellikle sağ partiler başvurmaktadır. Muhafazakarlık, Türkiye'de halkın dini ve kültürel değerler dünyasını kuşatıp daha fazla toplumsal destek sağlamak için "pragmatik" bir araç olarak siyasi partiler tarafından kullanılmıştır. Türkkan'ın da belirttiği gibi, muhafazakarlar soyut

ilkeler ve prensiplerden çok, sonuca götürecektir yöntemlere ve gücün önemine inanırlar. Bu anlamda, Hayek ve Barry'nin de vurguladıkları gibi, muhafazakarlar "pragmatist"tirler (Türkkan, 2003:146). Bu sebeple, muhafazakarlık, AKP'nin siyasi kimliğini tanımlada kullandığı bir kavram olmasının yanı sıra, AKP'nin "pragmatik" bir siyaset anlayışı izleyip izlemediği konusunda da önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki muhafazakarlığın evrimini AKP örneği üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektir. 1980'li yıllardan sonra İslamcı gruplar içindeki önemli aktörlerden birisi Milli Görüş Hareketi'dir. Bu noktada Milli Görüş Hareketi içindeki ayrışma sonucu kurulan AKP, 2000'lerin ilk on yılında iktidar olması dolayısıyla da siyasi kimliği bakımından önem kazanmaktadır. AKP, kendini Milli Görüş kökeninden ayırmak istese de, hem dinsel-politik geleneğin siyasal alandaki dayanağı olan Milli Görüş Hareketi içinden çıkması dolayısıyla, hem de değişim ve devamlılıkları inceleyerek Milli Görüş Hareketi incelenecektir. Siyasal İslamın AKP bağlamında muhafazakar bir çizgiye evrilmesinde ulusal ve uluslararası koşulların da etkisinin olup olmadığının göz önüne alınması gereken bir değişken olduğuna şüphe yoktur.

Muhafazakarlığın ve kapitalizmin gelişiminin birbirleriyle yakından ilintili olduğu söylenebilir. Bu ilinti AKP'nin sosyal, siyasal ve iktisadi politikalarında gözlenebilir. İdeolojilerin ortaya çıkışları ve gelişmelerini sınıfsal yapıdaki dönüşümlerden soyutlamanın olanaksız olduğu ileri sürülebilir. Diğer bir ifade ile, özgül bir düşünce ve siyaset akımı olarak muhafazakarlığın varlığı, sınıfsal ayrımların ve onlara tekabül eden düşünsel-ideolojik farklılaşmanın netleştiği bir tarihsel ve toplumsal durumu gerektirir. AKP, neo-liberal/yenisağ çizginin çerçevesinde kapitalizmin 'kutsal' addettiği yapıları sahiplenmiş, yani kapitalist sermaye birikim süreçlerine uygun şekilde

özelleştirmeler, sosyal devletin tasfiyesi ve emek piyasalarının esnekleştirilmesi gibi (neoliberal) sosyal ve ekonomik politikaları uygulamaktadır.

Muhafazakar demokrat olduğunun altını sık sık çizen AKP'nin, yukarıda da belirtildiği gibi, Milli Görüş geleneği ile bağlarını kesmiş olduğunu ileri sürerek, toplumsal yaşamı olabildiğince muhafazakarlaştırarak içselleştirip, normalleştirmeye çalıştığı ileri sürülmektedir. Diğer yandan ise ekonomik alanda küresel kapitalizme entegrasyonu, yani ekonomik liberalizmi savunduğunu ileri sürmek mümkündür.

Bu çerçevede, AKP'nin siyasi kimliğinde bir muğlaklığın olduğu ileri sürülmektedir. Bu çalışmanın sorunsallarından birisi burada ortaya çıkmaktadır: AKP'nin içinden çıktığı Milli Görüş Hareketi'nden ne kadar farklılaştığıdır. Bu çalışma, Türkiye'de muhafazakarlık olgusunu AKP'nin içinden geldiği geleneğin partileşmesi sonrasında yaşanan süreci de göz önüne alarak, aşağıdaki temel varsayımlara yanıt aramak amacıyla yapılmaktadır:

1. AKP, Türkiye'de, Kıta Avrupa'sında gelişen muhafazakarlıktan çok dünyadaki yeni muhafazakar ekolün temsilcisi olarak ifade edilmektedir.
2. AKP'nin siyasi kimliği belirlenirken, Türkiye'de ve dünyada yaşanan siyasi ve toplumsal olaylar, özellikle 28 Şubat sürecine vurgu yapılmaktadır.
3. AKP'nin iktidara geliş süreci basit bir kırılmanın ötesinde sınıfsal, bölgesel ve uluslararası dinamiklerin de içinde yer aldığı kapsamlı bir gelişmedir.
4. Milli Görüş Hareketi zaman içinde zorunlu da olsa değişime uğramıştır. RP döneminde başlayan tartışmalar ve değişim arayışları ilk kez FP programında karşılığını bulmuştur. FP ve SP ile AKP'nin parti programları çok büyük benzerlikler göstermektedir. Dolayısıyla AKP, değişen Milli Görüş'ün partisidir ancak önemli olan değişimin düzeyini ortaya koyabilmektir.

5. Partinin ortaya koyduğu “muhafazakar demokrat” kimlik, pragmatik saiklerle ortaya çıkan ve partiye meşruiyet sağlamak isteyen bir kimlik arayışına işaret etmektedir.

6. AKP'nin muhafazakar demokrasi yaklaşımı, kapitalizmin yeni sermaye birikim süreçlerine uygun düşecek şekilde neoliberal sosyal ve ekonomik politikaları savunmaktadır. Neoliberalizmin Türkiye’de tam manasıyla tesis edilmesini sağlayan aktörün muhafazakar çizgideki AKP olduğu açıktır.

Bu çalışmanın yöntemine ilişkin olarak ise diyalektik bir yaklaşım benimsenmektedir.¹ Çalışmada esas alınan yöntemin temelini sosyo-ekonomik dinamikler, değişim ve dönüşümün süreç içinde izini süren ancak kronolojiden kaçınan bir tarihsel yaklaşım oluşturmuştur. Karşılaştırmalı yöntem, gerek duyulduğunda kullanılmıştır.

Araştırma tekniği ise, Dünya’da ve Türkiye’de muhafazakar düşünce ve muhafazakarlığın değişimine ilişkin literatür taramasına, Milli Görüş Hareketi’ne mensup partilerin ve AKP’nin parti programlarını ayrıntılı biçimde ele alan eserlerin analizi ile 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan AKP’nin günümüze kadar uyguladığı toplumsal, siyasal ve iktisadi politikalara farklı açılardan bakan çalışmaların incelenmesine dayanmaktadır.

¹ Türkiye tarihinde siyasal ve toplumsal kurumların birbirleriyle çelişen ve birbirlerine bağlı olan ikili yapıların sıklığı dikkat çekicidir. Bir yandan Batılılaşma çabaları öte yandan Müslüman Doğulu kalma çabaları Türk modernleşmesi içinde süregelen ikili yapıyı göz önüne çıkarmaktadır. Geleneksel ve dindar yönü ağır basan AKP’lilerin partinin kuruluşundan bu yana her fırsatta öne sürdüğü “değiştik” söylemleri bizi, sosyolojide çatışmacı kuramın temel kavramları olan toplumsal değişme ve çatışma kavramlarına sevk etmektedir. Dahrendorf’a göre, toplumun çatışma ve düzen gibi iki temel niteliği vardır. Öncelikle vurgulanması gereken nokta, toplumun dinamik bir bütün olduğudur. Değişme, toplumun özünü oluşturan ve hatta kaçınılmaz olan doğal bir olgudur. Değişmeyi yaratan olgu ise, otorite yapısından kaynaklanan çatışmadır. Toplamları anlamak için devamlılık, ahenk, denge ve bütünlük ile değişme, çatışma ve zorlamayı birlikte değerlendirmek gerekmektedir (Dahrendorf, aktaran Tekin 2004: 48). Dahrendorf’a göre, toplum dediğimiz dinamik bütün, ancak bu karşıt niteliklerin – devamlılık ve değişme, bütünlük ve çatışma, uyum ve zorlama- diyalektik ilişkisi içinde anlam kazanır (Dahrendorf, aktaran Oskay 1983: 42). Bu bağlamda da, muhafazakâr düşüncedeki değişim ve AKP’nin “muhafazakâr demokrat” kimliği diyalektik olarak ele alınmalı ve açıklanmalıdır.

Tezin alanı, yukarıda bahsedilen temel varsayımlar çerçevesinde sınırlı tutulmuştur. Muhafazakar düşüncenin teorik çerçevesi, bu düşüncenin Türkiye özeline yansımaları irdelenirken aynı zamanda AKP'nin içinden geldiği gelenek olan Milli Görüş partileri ile AKP arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ve bu ayrışma temelinde oluşturmak istediği muhafazakar demokrat kimlik arayışı ile sınırlandırılacaktır.

Yukarıda bahsedilen varsayımları, yöntemi ve sınırlılıklarıyla genel çerçevesi az çok ortaya konan bu çalışmanın birinci bölümünde muhafazakarlığın ortaya çıkışı ve temel değerlerinin neler olduğu incelenmiştir. Her ülkede kendine özgü değerlerle gelişen muhafazakarlık çeşitli şekillerde tasnif edilerek, Kıta Avrupası, İngiliz ve Amerikan muhafazakarlıkları ve Türkiye muhafazakarlığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde, 3 Kasım 2002 seçimleri ile iktidara gelen AKP'nin Milli Görüş Geleneği'nden gelen kadrolarla kurulması sebebiyle Milli Görüş anlayışına sahip partilerin gelişim süreci ve Fazilet Partisi'nde ortaya çıkan bölünme ve yaşanan değişim süreci ele alınmıştır. Milli Görüş geleneğinin incelenmesi, AKP'nin kuruluş koşullarını irdeleyebilmek açısından da bir gereklilik oluşturmuştur. Milli Görüş çizgisinin yaşadığı süreç, AKP'nin Milli Görüş geleneğinden ayrılan yanları, "AKP'nin Milli Görüş çizgisinde bir kırılma noktası olup olmadığı ya da değişimi temsil edip etmediği" sorularının karşılığı araştırılacaktır.

İslamcılıktan muhafazakarlığa doğru süregelen bu değişim veya başkalaşım, AKP'nin kimliğini yeni bir dille ve yeni sentezlerle ifade etme arayışını zorunlu kılmıştır. Çalışmamızın son bölümünde AKP'nin muhafazakar kimliği, ekonomi, laiklik ve demokrasi kavramlarına yaklaşımı çerçevesinde analiz edilecektir. Dünyadaki muhafazakar eğilimlerin ideolojik söylemleri ile AKP'nin muhafazakarlığa yaptığı

gönderme dolayısıyla Türkiye muhafazakar düşünce geleneğinin değişimine ve kavramın tanımlanmasına ne ölçüde katkıda bulunduğu sorgulanmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye siyasetinde yeni koşulların/eğilimlerin yükselişle birlikte oluşan genel değişimin İslamcı gruplar üzerindeki etkilerini tartışmaya açmak amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda AKP'nin laiklik ve Türkiye'de, İslam-muhafazakarlık-demokrasi ilişkisi hakkındaki görüşleri ile Milli Görüş anlayışı arasındaki benzerlik ve farklılıkları incelemeyi ve böylece AKP'nin geliştirmeye çalıştığı siyasal kimliğin temel parametrelerini analiz ederek AKP'nin muhafazakarlığının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

I. BÖLÜM

MUHAFAZAKARLIĞIN TEORİK ARKA PLANI

200 yılı aşkın süredir dünya siyasetinde tartışılmakta olan bir kavram olarak “Muhafazakarlık” yıllar içinde çıkış noktasından oldukça farklı özellikler kazanmıştır. Muhafazakarlığın siyasi yaşamdaki başlangıç noktası olarak Fransız Devrimi kabul edilmektedir. Muhafazakarlığın siyasi olarak doğuşu ve gelişimini aktarmadan önce “muhafazakar” görüşün temelini bir kez daha hatırlatılmasında fayda vardır. Daha çok onsekizinci yüzyılda Aydınlanma² düşüncesine tepki olarak, gelenek, din, devlet, toplum ve aile gibi değerlerin korunması temel iddiası ile ortaya çıkan muhafazakarlık, zamanla önem kazanmış ve ciddi bir şekilde karşı söylemini oluşturmuştur. Muhafazakarlığın geçirdiği değişimi irdeleyebilmek açısından öncelikle muhafazakarlığın genel ilkelerinin ortaya konulması bu çalışmada önem arz etmektedir.

I.1. Muhafazakarlık Kavramı

Etimolojik kökeni itibariyle muhafazakarlık, "muhafaza etmek, korumak, gözlemek" anlamlarına gelen *conservare*'den gelmektedir. “Muhafazakarlık” kavramı, siyasal hayatta literatürlere onsekizinci yüzyılın başında Fransız Devrimi³ ile girmiştir. Fransız siyasal literatüründe, ilk defa Napolyon politikalarının siyasal başarısızlığa uğramaları sonucu, Devrim-Öncesi Dönem'in (*Ancient Regime*) siyasal inanç ve değerlerini yeniden gerçekleştirmek üzere Fransız düşünürleri tarafından, yeni bir felsefi terminoloji olarak ve Devrim'in jakoben düşüncesine karşı, adalet ilkesini ve uygarlığın güvenliğini sağlama anlamında kullanılmıştır (Vural, 2003:21). Fransız Devrimi'ne

² Aydınlanma, onsekizinci yüzyıl Avrupa'sında belirginleşen, toplumsal ve siyasal yaşamın her alanında yerleşik kalıpları yıkarak önce Avrupa'da, sonra da tüm dünyada tarihin yönünü değiştirecek olan insan ve evren tasarımlarını üreten bir zihinsel dönüşümü ve felsefi kopuşu ifade etmektedir (Özipek, 2004: 16).

³ Tarihçiler devrimi, XVI. Louis'in çağrısıyla 5 Mayıs 1789'da Versailles'da toplanıp çalışmalarına başlayan Etats Generaux'nun 17 Haziran 1789'daki oturumunda, Sieyes'in önerisi üzerine kendisini 'Ulusal Meclis' ilan etmesiyle başlatmışlardır (Duman, 2010: 276).

duyulan tepkiyle, bu devrimin fikri ve felsefi temellerini hazırlamakla suçlanan Aydınlanma filozoflarının fikir ürünlerine yöneltilen eleştirilerin vücuda getirdiği bir ideoloji olarak ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Özipek'e göre, başlangıcı itibariyle, beşeri varoluşun hemen her alanında hızlı ve köklü değişimlerin yaşandığı bir çağın ve yeni bir dönemin başlatıcısı sayılan bir devrimin ardından belirginleşmiş olması, muhafazakârlığın ideolojik örgüsü içinde devrim kavramının merkezi bir tema olarak yer alması anlamını taşımıştır (Özipek, 2003:66).

Muhafazakarlık, eleştiri şeklinde de olsa Fransız Devriminin ürünüdür (Mert, 2007:164). Fransız Devrimi 'eski'den 'siyasal, düşünsel ve toplumsal' kopuşu savunmuş, muhafazakarlık siyasi bir harekete Fransa'da dönüşmüş ve devrim hakkında yazan İngiliz siyasetçi, düşünürlerle yaygınlaşmıştır. Ortaya çıkışındaki temel görüşlere bakıldığında aristokrat bir kökene sahip olduğu düşünülen muhafazakâr ideoloji; köklü değişimlere öncülük eden Fransız Devrimi ve aydınlanmanın karşısında bir alternatif olarak gelişmiştir. Bu nedenle, bu iki gelişmeyi temeline alan yaklaşımların karşısında geleneğin ve geleneksel otoritenin bilinçli reddine ve devrimin sonuçlarına karşı bir duruş geliştirmek, tüm radikal kopuşlara karşı "muhafaza etmek" amacıyla doğmuş ve gelişmiştir.

1.2. İdeoloji Olarak Muhafazakarlık

Muhafazakarlık hakkındaki yaygın kanatlerden biri, Aydınlanma Felsefesi ve Fransız Devrimi gibi bir milada sahip olduğu ve tarihin bu anından itibaren reaksiyoner ve sert bir ideoloji olarak biçimlendiğidir. Diğer görüşe göre ise, her insanda bulunabilecek, tarih üstü genel eğilimlere ve kişilik özelliklerine karşılık gelmektedir.

Muhafazakarlığa ilişkin üç farklı yaklaşım görülmektedir. Bunlardan birincisi, *tarihsel-türsel (özgücü) yorumdur*. Bu yoruma göre muhafazakarlık, Fransız Devrimi'ne karşı aristokrat ve klerikal (ruhani) bir tepki olarak şekillenir ve sanayi devrimi öncesi tarımsal ve feodal kurumların korunmasını savunur. Geleceğe yönelik bir

perspektiften yoksun olan bu yaklaşım, "siyasal romantizm" şeklinde tezahür eden ve geride kalan ortaçağ özlemine işaret eder. Bu yorumun belirleyici ögesi, muhafazakârlığın belli katmanları ve sınıfları öne çıkaran sosyolojik bir kavram olduğu anlayışıdır. Dolayısıyla, aristokrasinin belirleyiciliği, muhafazakârlığın tarihsel ve özgün temelleri olarak ifade edilir - tıpkı liberalizmin burjuvazinin temellerini oluşturduğu algısı gibi. Demek ki muhafazakârlık, aristokrasinin burjuva özgürlük mücadelesine karşı geliştirdiği ve tarihsel sınırlılığı olan bir hareketin ifadesi ve ideolojisi olarak, feodal ve anti-kapitalist kesimlerin Fransız Devrimi'ne karşı duruşları ile ortaya çıkan bir yenileme (onarım) hareketidir. Muhafazakârlığı ideolojik olarak böyle kategorize etmek, onu bir daha tekrarlanmayacak dönemsellik şeklinde algılamayı beraberinde getirir (İnce, 2010:26-27) ki, bu tarihselci yoruma göre, aristokrasinin ortadan kalkmasıyla kavram geçersiz olacaktır.

Evrenselci-antropolojik yorum olarak ifade edebileceğimiz ikinci yaklaşıma göre, ebedi insani tutum, genel değerler ve düşünceler düzeni olarak kategorize edilen muhafazakarlık, burada, bir tutum ve tüm insanların belli evrensel temel değerlere bağlılığı olarak açıklanmaktadır. Toplumsal düzenin temel koşullarının bilinci olarak görülen muhafazakarlık bu yaklaşımda insanlığın davranışı ve düşüncesi olarak genelleştirilmekte ve tüm sosyal kesimler için tarihsel ve siyasal zorunluluk olarak belirtilmektedir (İnce, 2010:27).

Üçüncü yaklaşım ise *duruma özgü yorumu* içermektedir. Tarihsel olarak belirli evreye bağlı olan ve aristokrat sınıf temeline indirgenen muhafazakarlık tanımına bağlı evrenselci-antropolojik bakış açısının tersine, duruma özgü değerlendirmede muhafazakârlık, periyodik olarak ortaya çıkabilen, farklı olgulara bağlı bir görüngü olarak ifade edilir. Günümüz muhafazakarlığını, geçmişe bağlılık olarak görmenin

yetmeyeceği anlayışında olan bu yaklaşıma göre, muhafazakarlık topluma dair sorumluluk temelinde hareket ederken, kendi ideolojik etkinliğini artırma arayışı ile liberalizm arasında bir denge kurma çabasıyla hareket etmektedir. Gönüllü katılım, karmaşık toplumlar için bir olmazsa olmaz olarak kabul edildiğinden, bu yorumun uzantısı olan ‘teknokratik muhafazakarlık’ için teknoloji ile barış zorunludur.

Her ne kadar muhafazakarlığın özü olan otorite ve düzen devamlılığı ilkesi onu yeniden tanımlama, bir başka deyişle "güncelleme" çabası içinde olan görüşler açısından merkezi değer olma özelliklerini korusalar da bu değerlerin korunma araçları radikal tarzda biçim değiştirmiştir. Bu yoruma göre, o güne kadar varolan sosyal yapılar krize girdiğinden, varoluşlarını tehlike altında gören her kesimin başvurabileceği ideolojik söylemler kataloğudur.

Dolayısıyla muhafazakarlık, kriz dönemlerinin bir olgusu olarak tanımlanır; çünkü sosyal ve ekonomik kriz dönemlerinde, otorite arayışları, güçlü devlet beklentileri ve toplumun devletin bekası için birleşmesi talepleri, kriz ve karmaşa dönemlerinde kitleler tarafından yaygın destek görmektedir. Güçlü devlet ve zinde ordu talepleri, 19. yüzyıldan itibaren muhafazakâr partilerin, dış ve iç tehditlere karşı savundukları temel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma ilaveten, komplo teorileri etrafında örgütlenen kitlesel korkuların yanı sıra devleti hedef alan hareketlere ve devrimlere karşı radikalleşmelerin odağı olarak görülen liberal ve sosyalist eğilimlere yönelik tepkilerin, muhafazakar düşünce ve siyasetin oluşumuna katkısını belirtmek gerekir (İnce, 2010:29-30).

Muhafazakarlığın bir ideoloji olup olmadığı konusu tartışmalı bir konudur. Manheim’a göre, modern-sınıflı toplumlara özgü bir ideoloji olan muhafazakarlık, gelenekselcilik ve reaksiyonerlikten farklı olarak değerlendirilmeli ve onun doğuşunun “zorunlu tarihsel ve sosyolojik şartlarını yaratacak bazı faktörlerin ortaya çıkması” gerekliliği göz önünde bulundurulmalıdır. Bir ideolojik durak olarak muhafazakarlıktan söz edebilmek

için, tarihsel-toplumsal güçlerin konumu, toplumsal farklılaşma, farklılaşmış sınıflara karşılık gelecek çatışmacı dünya görüşlerinin doğması ve verili toplumsallığın politik bir özellik kazanması gerekir. Buna göre, muhafazakar ideoloji, işlevsel olarak üst düzeyde farklılaşmış toplumlarda varlık kazanmaktadır (Manheim aktaran Çiğdem, 2002: 15-16). Dolayısıyla anahtar kelimelerden ilki tarihsel ve toplumsal arka plan, ikincisi ise ideolojilerin taşıyıcısı olabilecek toplumsal aktörler olmalıdır.

Muhafazakarlık savunucuları muhafazakarlığın ideolojik bir içeriğe sahip olmadığı görüşündedir çünkü onlara göre ideoloji eksik kavrayış gibi bir anlatıma sahiptir ve ancak bir suçlamanın ifadesi olabilir. İdeoloji teriminin tarihsel bir konumlanması vardır ve muhafazakarlık tarihsel olarak ideoloji, teori, kuram gibi terimlerin taşıyıcısı olan toplumsal ve düşünsel hareketlere muhalefetle konumlanmıştır. Muhafazakar ideolojinin asli bileşenleri bu tarihsel çatışmanın izlerini taşır ve iddianın aksine bu ideolojik olmaktan kaçınışının bir ideolojinin karakteristiklerinden biri olduğunu gösterdiği ileri sürülebilir (Mollaer, 2008: 43).

Muhafazakarlığın yakın durduğu varsayılan aşkınlıklar dünyası, onu ideoloji ötesi olarak konumlandırmaya destek sağlamaktadır. Bu dünya çoğu zaman ideolojiler üstü derin fikirlerin dünyası olarak algılanır. Anti-ideolojik görüşün gerekçelerinden biri de, muhafazakarlığın özgül gerçekliklere verdiği önem nedeniyle genel ideolojik özelliklere sahip olmadığı iddiasıdır. Ancak belli ideolojik ilkelerden yoksunluk tezi, Burke'ten Oakeshott'a muhafazakar düşünürlerin, rasyonalist ilke siyasetine karşı belirgin bir tepki geliştirdiğini düşünürsek anlaşılmalıdır. Bu düşünürlere göre, insan aklı toplumsal bir yeniden yapılanmayı başarabilecek kapasiteye sahip değildir. Muhafazakarlığın manifestik bir ideolojik yapı arzetmemesi, tam da bu “rasyonel siyasi bilgiye karşı kuşkucu tavrı”nın bir neticesidir ve aslında tavrın kendisi bir toplum haritasının kordinatlarını gösterir (Mollaer, 2009:33). Muhafazakarların ideoloji terimine duyduğu uzaklığın temelinde de rasyonel bilgiye yönelik bu şüphe vardır. Yaygın olarak kabul gören bir anlayışa göre, modernliğe

karşit toplumsal düşünceleri temalaştıran dünya görüşlerinin genel kategorisi olarak tanımlanan muhafazakar ideolojinin aydınlanma felsefesi ve Fransız Devrimi'ne bir tepkiyle şekillendiği tespiti klasikleşmiştir. Bu anlayışa göre muhafazakarlık aydınlanma ve Fransız Devrimi'ne karşı giriştiği düşünsel mücadele ile başlayan ve zaman içerisinde kendi iç dönüşümünü de sağlayarak toplumsal siyasal bir projeye dönüştüğü haliyle bir ideoloji olarak ele alınabilir.

I.3. Muhafazakar İdeolojinin Temelleri ve Değerleri

Muhafazakar ideolojinin içeriğini açıkça belirlemek, oldukça zor bir girişimdir. Greiffenhagen, bunun nedenini, bu ideolojinin kendini rasyonaliteye karşı sürekli kılmaya çabalarken, yine kendisini rasyonalite tarafından tehdit altında hissetmesine bağlamaktadır. Tehdit altındalık, muhafazakarlığın yukarıda ifade edilen temel eğilimlerine ek olarak, deneyim, doğal gelişme, somutluk ve denge gibi yapısal öğelere bağlı kalmasında aranabilir (Greiffenhagen, aktaran İnce 2010:30-31). Bu öğeler söylemin iç bağlantısını oluşturmaya hizmet eder ve dünya görüşü-analiz yeteneği, gelişme-eylem, somutluk-soyutluk ve genel denge-çelişkili ortam gibi karşıtlıklar üzerinde gelişirler. Muhafazakar olmak ve muhafazakarlık arasında giderek bir anlam kayması ile karşı karşıya olduğundan söz etmek mümkündür, zira ondokuzuncu yüzyılda ilericiler ile muhafazakarlar arasındaki belirgin ve kesin bir farkı görmemiz mümkünken, günümüzde böylesi kesin hatları olan, farklılıkları betimleyen bir çizgi görülmemektedir (İnce, 2010:30-31).

Muhafazakar ideolojinin temellerinin Edmund Burke (1729-1797) tarafından atıldığı bilinmektedir. Fransız Devrimi hakkında eleştirilerini topladığı *Reflections on the Revolution in France* (1790) adlı eseriyle, devrim sonrası Fransa'da yaşanan gelişmelere dair hoşnutsuzluğunu dile getirir (Burke, aktaran Mert 2007:164). Helvacı'ya göre (1999: 28) Burke, Fransız Devrimi Hakkında Mütalaalar adlı eserinde, geleneğin ve mevcut

kurumların önemi ve evrimsel değişimini savunarak, soyut düşüncelere, bireyciliğe ve yapay bir şekilde düzenlenmiş siyasal sistemlere karşı çıkmıştır. Ona göre insan kısmen rasyonel, büyük çoğunlukla da irrasyonel arzulara sahiptir. Bunların denetlenmesi için toplum, gelenekler, kilise ve monarşi gibi kurumlar ahlaki standartlar çerçevesinde evrilmelidir. Burke, insanların bu irrasyonel davranışlarının denetlenmemesinin kaos ve tiranlığa yol açacağını öne sürer (Helvacı, 1999: 28).

Burke'nin görüşünde, insan, gelişmemiş bir varlık olarak, ancak cemaat ve devlet içerisinde insan olmaya doğru gelişebilecektir. İnsan mantık ve duygu temelinde oluşan doğası tarafından belirlenir diyen Burke, mantığın sınırlı olduğunu ve insanlığın içinde farklı yönelimlere sahip olduğunu savunur. Dolayısıyla insanlar eşit olamaz ve ancak devlet düzeni içinde insan mantığını geliştirmek mümkündür. Burke, aydınlanmacılar tarafından tek tek insanın sınırsız mantığına duyulan güveni şiddetle reddeder ve aydınlanmacı felsefenin toplumsal sözleşme kuramlarına şiddetle karşı çıkar. Zira devletin hiyerarşisi doğa ve tanrı tarafından ona atfedilir ve devletin oluşumu kutsal bir örtü arkasında saklıdır; devlet, düzen ve içinde barındırdığı sınıflandırmalarla toplumsal yapıya benzer ve oradan yücelir (Burke, 1996:68).

Muhafazakar görüşe göre, toplumda yansıma alanı bulan ilahi bir güç ve doğa tarafından belirlenmiş olan bir dünya düzeninin varlığı kabul edilir ve insan, gelişmemiş günahkar bir varlıktır. İnsanlar arası fiziki ve düşünsel bir eşitsizlik olduğu savından yola çıkılarak, toplumsal çarkın döndürülmesi için mülkiyetin bir önkoşul olduğu ileri sürülür. Muhafazakarlık, soyut değerler atfedilebilecek felsefi düşüncede tanımlanmış bir siyasal duruş olmaktan çok, varolan tarihsel duruma bağlı olarak gelişen bir ideoloji olarak karşımızda durmaktadır (İnce, 2010:34-35).

Muhafazakarlar, Aydınlanmanın rasyonalist siyaseti üreten düşünme biçiminin köklerini genellikle tarihin daha eski dönemlerine kadar izlemeye çalışırlar. Bu düşünme biçimi, hangi nedenle olursa olsun, muhafazakarlığın temel düşüncesinin- insanın doğası gereği kusurlu bir varlık olduğunun ve onun akıl kapasitesinin sınırlılığının- reddedilmesini ifade etmektedir. Muhafazakar ideolojide, insanın hiçbir rasyonel tasarının çözümleyemeyeceği ontolojik bir kusurunun varlığı düşüncesi yerleşmiştir: İnsanın mükemmeleşebilirliği yönündeki her program kaçınılmaz olarak eksiktir (Özipek, 2004: 45-49).

Muhafazakar ideolojinin ana ilkelerinden biri, toplumsal yaşamın rasyonel planlara değil geleneklere dayanması gerektiğini anlatmasıdır. Gelenek, muhafazakar ideolojinin ontolojik kusuru telafi etmek için kullandığı bir araç niteliğindedir. İnsanın giderilemez eksikliği, sadece atalar tarafından tecrübe edilmiş bilgilerin deneyimlenmesiyle aldedilebilir. Gelenekte rasyonel siyasi bilginin ulaşamayacağı derin bir bilgelik bulunmaktadır: “Çağların ve ulusların sermayesi” (Burke, 1996:68). Ayrıca, teorik projelerle toplumu kökten dönüştürme planlarına karşı alternatif olabilecek özgün bir politik araçtır gelenek. Burke, devrimcilerin politik bilgi ve ilkelerine karşı geleneği önerirken, önyargı (*prejudice*), basiret (*sagacity*) ve bilgeliği (*wisdom*) öne çıkarır (Burke, 1996:68).

Gelenek, önemsenmemesi halinde sivil toplum üzerinde derin bir baskı yaratabilecek merkezi ve sorumsuz bir hükümete karşı güvenlik mekanizmasıdır. Burke, devrimcilerin özgürlük programını bir tür “kölelik yolu” olarak tasvir eder ve teorik bir akıl yürütmenin sonucu olan devrim tiranlığa yol açacaktır. Bu ara kurumların önceliğini savunan tanıdık bir muhafazakar temadır. Öyle ki, aracı kurumların zayıflaması veya kaldırılması, bir yandan atomize yığınlar, diğer yandan sorumsuzca merkezileşen siyasal

iktidar biçimleri anlamına gelir ya da ikili olumsuz etkiye sahiptir. Burke, ara kurumlardan, bu küme ve toplulukların insan ruhunun “hanları ve dinlenme yerleri” olarak bahsederken muhafazakarlığın karakteristiklerinden birini anlatmaktadır (Nisbet, 2002:114) İkinci olarak, salt aklın ürünleri ve siyasal otoriterizmi sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlayan argüman, etkin akılçılık ve rasyonel planlamanın “kölelik yolu”na (Hayek, 1944) neden olacağı biçimindeki liberal muhafazakar tezi besleyen motiflerden biri veya onun ilk suretidir.

Geleneğe yapılan vurgu ve tarihsel süreç içinde tecrübe edilmiş olanın önceliği, muhafazakarlığın toplumsal değişime bakışına ışık tutmaktadır ki bu onun değişime karşı bir ideoloji olarak yaygın eleştirilmesine yol açar. Auerbach (1959:309)’a göre, değişimin bir dönemine, eskinin geleneklerine bağlılığıyla muhafazakarlık, kendisini geleceğe uyarlayabilme yeteneğinden yoksundur. Bu ve benzeri eleştiriler bağlamında öncelikle belirtilmesi gereken, muhafazakarlığın toplum ile ilişkili olan her değişime karşı olmadığı, değişimin yönüne ve niteliğine bağlı olarak her durumda ayrı bir konum belirlediğidir. Minogue’un (1987:35) deyiimiyle, muhafazakarlar açısından asıl önemli olan değişimden çok, “değişimin kaynağı”dır. Kuşkusuz muhafazakarlıkta değişimden çekinme eğilimi vardır. Muhafazakarlığın bu ihtiyatlı tutumunun kökleri aydınlanma aklının muhafazakarların el üstünde tuttukları geleneksel kurum ve değerleri aşındırmasında aranabilir.

İster mükemmel olmayan insan kavrayışından isterse spekülâtif akla duyulan güvensizlikten kaynaklansın, toplumun bir organizma olarak kavranışını yadsıyan ani ve hızlı değişim tüm muhafazakarlarca mahkum edilmektedir. Toplumun bir organizma olarak kavranışı, değişime karşı olmamayı gerektirmektedir. Eğer değişime karşı değillerse nasıl bir değişimden yana oldukları sorusu önem kazanmaktadır. Bu anlamda

muhafazakarlar toplumun evrimci bir süreç içinde geliştiğini kabul ederler. Minogue (1995:7) bu evrim kavrayışının esasen teolojik bir kökten geldiğini ve “Tanrının dünyayı yönetmesinin mucizelerde veya güdümcülüğün (*dirigisme*) bu türden olağanüstülüklerinde değil, toplumsal evrim yasalarının düzenli işleyişinde bulunabileceğini ifade eder”. Muhafazakarlığın dindar veya seküler, eski veya yeni olanın toplumsal değişime ilişkin yaklaşımları temelde aynı evrimci sonuca ulaşmaktadır ve evrimin en temel özelliği ise onun müdahaleden uzak kendiliğinden niteliğinde somutlaşmaktadır. Oakeshott (1975:28) muhafazakarları “gönülsüz yenilik yanlıları” olarak nitelemektedir. Ona göre muhafazakarlar değişimi ondan hoşlandıkları için değil kaçınılmazlığından dolayı kabullenirler.

Değişime ilişkin tutum, her tarihsel dönemin koşulları ile ilişkisi bağlamında somutlaşmaktadır. Bu somutlaşma, muhafazakarların korumayı istediklerinin ne olduğuna da bağlıdır. Örneğin Burke, 1780’lerde parlamentoda bir seçim reformu yapılarak oy hakkının genişletilmesini savunanları, bunun “geleneksel siyasi pratikler ve kurumlar üzerindeki muhtemel sonuçlarını dikkatli bir biçimde düşünmeleri konusunda sertçe uyarılmış ancak tasarıya mutlak anlamda karşı olmamıştır” (White, 1993:516). Öte yandan dayanışmacı bir organik yapı olarak gördükleri toplumsal yapıyı korumak gibi gerekçelerle muhafazakarlar değişime itiraz etmemişlerdir. Örneğin, İngiltere tarihinde “tek ulus” sloganı ile yeni bir dönemi başlatan Benjamin Disraeli de, bu politik mutabakatı bozarak “iki ulus” projesini hayata geçirmekle suçlanan Margaret Thatcher da muhafazakardır. Ancak her ikisi de bu değişiklikleri toplumsal yapıyı ve istikrarlı değişimi koruma kaygısına dayandırmıştır (Özipek, 2004: 94).

Muhafazakarlar için sorun, değişimin yarattığı sıkıntılar ve sarsıntılar değildir. Onlar için sorun, hakim sınıfların altüst olması, üst tabaka hayatının sarsılması,

onları yerli yerinde tutan değerlerin itibar kaybetmesi, düzenin bozulması ve bunun yarattığı kargaşadır. Muhafazakarlar değişime karşı durmazlar, onu ciddi bir sorgulamaya tabi tutmazlar, tam tersine, toplumun en üstü yerli yerinde durduğu sürece, değişimi olumlu, gerekli bulurlar, ona tarihsellik, doğallık, kadersellik atfederler. Muhafazakarların değişime karşı durmamakla birlikte değişim fikrine karşı mesafeli yaklaşımlarının nedeni, toplumsal değişim kavramının, insanlarda, mevcut toplumsal düzenlerin eleştirilebileceği, dahası itiraz edilip değiştirilebileceği fikrinin güçlenmesi tehlikesidir. O nedenle, muhafazakar düşünürler, itiraz etmedikleri değişimlerin tarihsel evrimin bir ürünü olduğu, tarihin seyrinin doğal sonucu olduğunun altını ısrarla çizerler. Tocqueville Fransız Devrimi olmasaydı da, onun getirdiği değişimlerin zaten tarihsel seyir içinde gerçekleşeceğini iddia etmiştir. Burke'ün İngiltere örneğini doğal, kendiliğinden gelişen bir gelişim modeli olarak sunması da aynı hususun altını çizmektedir (Mert, 2007:165).

Birçok ideoloji gibi, muhafazakarlık da değişik yorumlara açık, dönemlere göre değişebilen, esnek bir yapıyı bünyesinde taşır. Bununla birlikte karışık bir ideoloji gibi görünen muhafazakarlığın bazı temel öğeleri de bulunmaktadır. Muhafazakarlık sosyal ve siyasal hareketlerin belirleyici olduğu dönemlerde öncelikle bir karşı hareket olarak ortaya çıkmaktadır. Muhafazakarlık devrimci dönüşüme karşı tedrici değişimi savunur. Aileyi, geleneği, dini, geleneksel kurumları ve geçmişten gelen toplumsal kazanımları sahiplenir. Muhafazakarlar toplumu canlı bir organizma olarak değerlendirir. Bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkiler muhafzakarlara göre eşitlikçi değildir ve bireyler ilişkileri hiyerarşik olarak algılar.

Kuramsal değerlendirmelerde de muhafazakarlık, ilkesel olarak rasyonalizme ve Aydınlanmaya karşı gelişen bir ideoloji olarak betimlenir. Yenilikçi hareketlerin yol

açacakları siyasal sonuçların endişesiyle, bireyden yola çıkan rasyonel düşünceyi reddeden muhafazakar ideoloji, buna karşılık irrasyonelliğin, metafiziğin ve dinsel inancın güçlendirilmesini öngörür ve insanların ortak yaşamında akıl önceliğini yok sayar. İdeolojik bir tepki hareketi şeklinde gelişen muhafazakarlık, çağdaş ve bugüne kadarki yansımalarını bir “devrim karşıtı hareket” anlayışından beslemiştir. Bütünsel bir ideolojik düşünce olan muhafazakarlığın temel parametreleri ise muhafazakar düşüncenin tarihsel, somut, hiyerarşik, dinsel ve moderniteye karşı şüpheli olduğudur.

Muhafazakar düşüncede birey ve toplum:

Muhafazakarlığa göre insan doğası gereği kusurlu bir varlıktır ve hiçbir şekilde mükemmelleştirilemez. Bunun iki kaynağı vardır. Teorik kökeni, hem insan bilgisinin sınırlarına ilişkin epistemolojik kuşular taşıyan felsefi kaynaklardan hem de Aydınlanma öncesinin *ilk günah* doktrininde somutlaşan dinsel ve kültürel kökenden (ilk günahın yükünü taşıması dolayısıyla günahkar ve kötülüğe eğilimli), pratik olanı ise , akla dayalı siyasal projelerin uygulanmaya çalışılmasının doğurduğu yıkıma yol açan nedenlerden kaynaklanmaktadır. Muhafazakarlığın felsefesine göre insan doğası yetkinlikten yoksun ve eksikli olduğundan, geleneğin yol göstericiliğine ve güçlü bir otoritenin yönetimine ihtiyaç vardır. Birey toplumun içinde varolabilir. Birey doğası gereği kendini bir cemaate ait hisseder. Muhafazakarlığın, kendisinden hareketle toplumun oluşumunu ve siyaseti anlayacağımız insan doğası kavrayışı, insanı öncelikle sınırlı bir varlık olarak görmeyi gerektirir. İster ilk günah gibi dini isterse seküler bir kaynaktan gelsin, insan yaratılışı ve doğası gereği böyledir. Rossiter’e göre (1982:183), “zayıflık, tembellik, zalimlik ve kötülük tüm insanlarda bir ölçüde, birçok insanda ise ciddi bir ölçüde bulunur ... İnsan doğası her yerde az çok aynıdır ve kanunla asla

değiştirilemez” . Bu yetkin olmayış durumu, bireysel insanın değerinin akılcı bir yüceltimine olanak tanımamaktadır.

Birey, içinde yer aldığı toplumla sınırlandırılmaktadır. Muhafazakar düşüncede toplum, yaşayan gerçek bireylerin oluşturduğu bir bütün değil, geçmişten geleceğe uzanan ve şimdiki zamanda yaşayanların bireysel varlığını aşan bir “bütün”dür. Muhafazakar yaklaşım, toplumun kökeninin rasyonel bir kurgunun ürünü olarak açıklayan sözleşme kuramlarına sıcak bakmaz. Burke’e göre toplum, herhangi, “yaşayanlar arasında bir ortaklık değil; yaşayanlar, ölmüş olanlar ve doğacak olanlar arasındaki bir ortaklık” (Burke, 1955:10) olarak tanımlanmaktadır ve görünen ve görünmeyen dünyaları birbirine bağlayan sürekli bir sözleşmedir (Burke, aktaran Vural 2003:59). Heywood’a göre toplum, “liberallerin düşündüğü gibi rasyonel bireyler tarafından inşa edilmiş, kurcalanıp bozulacak veya daha iyi çalışması sağlanacak bir makine değil”, yaşayan birşey, bir organizma” dır (Heywood, aktaran Özipek 2004:75).

İnsan bedeni ile toplum arasında benzeşim kuran Laménais, Maistre, Müller veya Novalis gibi muhafazakar düşünürler organizma olarak toplum kavrayışına dini ve mistik bir temelden hareketle ulaşırlarken, seküler muhafazakarlar bu benzeşime “topluluğun veya millet olmanın önemini sembolize etmek için” başvurmaktadırlar (Vincent, 1992:74). Toplum yaşayan bir organizmadır ve bu yaşayan organizmanın içindeki organlar arasında bir iş bölümü, hiyerarşi ve bağımlılık ilişkisi vardır. Macridise göre, “Sınıflar ve sosyal gruplar, insan bedeninin çeşitli organları gibi birbirleriyle uyum içindedirler. Biri diğerinden ayrılamaz; onlar olmadan çalışamaz. Aralarındaki ilişki uyumlu ve dengeli olmak zorundadır, her grup ve her sınıf, bütünü için diğer parçaların duyduğu fonksiyonları icra etmelidir” (Macridis, aktaran Özipek 2004:76).

Muhafazakarlığın toplum görüşünde Bonald özel bir öneme sahiptir. Bonald'ın çıkış noktası birey değil, Tanrı'nın yarattığı toplumdur. Buna göre birey toplumu biçimlendirmez, bireyi biçimlendiren toplumdur. Toplumsal yaşamın temel aracı ise bireysel özgürlük değil, otoritenin teminidir. Toplumsal bağın özü hiyerarşi olup, eşitlikten söz etmek boşunadır. Muhafazakar anlayışta, insanlar toplumu ve otoriteyi oluşturmamakta, toplum insanın yapısını, düşüncesini, ahlaki değerlerini ve inançlarını oluşturmaktadır (Vural, 2003:61). Muhafazakarlar tarafından toplumun, onu oluşturan parçaların ayrı ayrı amaçlarının ötesinde bir amaca yönelmiş olduğu kabul edilmektedir.

Muhafazakar düşüncede aile:

Muhafazakar toplumsal teoride ailenin ve dinin büyük yeri vardır. Aile toplumun temel birimi ve geleneksel ahlakın koruyucusudur. Aile, ahlaki ve sosyolojik bakımdan en az kilise kadar önemlidir. Muhafazakar düşüncede aile toplumun molekülüdür; birey bu işleve sahip değildir. Muhafazakar düşüncenin aile modeli, ataerkil (patriarkal) ailedir. Reformun başlattığı, daha sonra da Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin sürdürdüğü toplumsal değişimler ailede parçalanmaya ve sonra da ekonomik parçalanmaya yol açmıştır (Tekin, 2004:94).

Muhafazakar düşüncede aile toplumsal dayanışmayı sağlar ve toplumun atomize olmasını engeller. Bununla birlikte aile, temel eğitim kurallarının verildiği bir müessesedir. Bu yolla insanlar mutlu olabilecekler ve bağlı buldukları topluluğa aidiyet duygusuyla bağlanacaklardır. “Aile, ister Hıristiyanlıktan gelen ilk günah nedeniyle, isterse seküler gerekçelerle olsun, kusurlu olan insanın, içinde en ideal biçimde var olabileceği ilk kurumdur. “Aile insanın eksikliklerini telafi etme, maddi ihtiyaçlarının meşru biçimde karşılanmasının yanında, insan için asıl gerekli olan sevgi ve bağlılık hislerinin geliştiği ve sağlıklı bir toplumun en küçük parçası olan kurumdur.

Muhafazakar düşüncede devlet:

Muhafazakar düşüncenin en karmaşık sorunlarının başında, devlet konusu gelmektedir. Muhafazakar düşünürlerin çoğunluğunda devlete saygı önemli bir yer tutar. Merkezi bir güç ve otorite sistemi olmaksızın istikrarlı bir toplumun olamayacağı inancı hakimdir. Devlet, toplumun bütünlüğü ve istikrarının teminatı olan otorite kullanımı ile görevlendirilmiştir. Burke'ün otoritenin devlet içinde uygun bir biçimde tasarlanması düşüncesi, 1975'te yazdığı *Kıtlığa Dair Düşünceler ve Ayrıntılar* eserinde açıkça ortaya konmuştur. Ona göre devlet kendini tamamen kamusal olana, kamusal barışa, kamusal güvenliğe, kamu düzenine ve kamu mülkiyetine adanmalıdır (Nisbet, 2007:92).

Muhafazakarların gözünde devletin yerine getirmesi gereken birçok işlevi vardır. Devlet, gücünü ahlaki eğitimde kamu yararını gözeterek icraatlarında kullanmalıdır. Disraeli'nin, muhafazakarlığın en büyük hedefini, "milletin kurumlarını idame ettirmek" (Schwartz, 1986:164) olarak ilan etmesinin nedeni de bu kurumlara ve devlete duyulan muhafazakar bağlılıktır. Muhafazakarlara göre uzunca bir tarih sürecinde varolan bu kurumların varoluş gerekçeleri ve amaçları kendi içlerinde özümsemiş ve kolektif bilgelik onlarda cisimleşmiştir (Kristol, 1983:191). Devlet, yasaları geçerli kılmak, dış düşmanlara karşı koymak ve birleştirici milliyet duygularını pekiştirmek için güçlü olmalı ve cemaatin devamı ile mali piyasalarda işlerliği sağlamalıdır.

Muhafazakar düşüncede din:

Din, muhafazakarlığın köşe taşlarından birini oluşturmaktadır. Muhafazakarlık, dini toplumu birleştirici bir istikrar ve otorite aracı olarak vazgeçilmez saymaktadır. Fakat, klasik dinci hareketlerden ayrımla Hıristiyanlığı ya da İslam'ı görece modern bir yoruma tabi tutup dünyevileştirmeye çalışmaktadır. Dini, kapitalizmin gelişiminin önünde bir engel olmaktan çıkarmakta ve hatta onu kapitalizmin gelişimi için bir güce dönüştürmek istemektedir. Dolayısıyla, katı bir dindarlıktan çok, bir otorite aracı

olarak dinin birleştiriciliğine, günlük hayatın düzenini bozmayan ritüellerine vurgu yapmaktadır. Tutucu, gelenekçi ve kutsalı muhafaza etmeye çalışan yanıyla muhafazakarlık, dinci ve milliyetçi akımlarla ortak bir zeminde buluşmaktadır. Bu eklektik karakteri nedeniyle muhafazakarlık, kimi kırılma dönemlerinde ya bu iki uçtan birine doğru eğilmekte ya da bazı tarihi kesitlerde olduğu gibi bu iki u arasında bölünmektedir. Ama her halikarda muhafazakarlık bu iki eğilimi, dinciliği ve milliyetçiliği birer eğilim olarak içinde taşımaktadır.

Muhafazakar düşünceye göre din kurumunun iki önemli işlevi vardır. Bunlardan ilki, hükümetin fonksiyonlarına ve toplumdaki sosyal bağlara kutsallık atfetmesidir. İkincisi ise siyasal otoritenin denetim mekanizması olarak kilisenin varlığıdır. Burke, bu konuya şöyle değinir:

Devletin, din kurumu tarafından kutsanması... Özgür vatandaşlar üzerinde yararlı bir haşmetle işlemesi için gereklidir; zira vatandaşlar, özgürlüklerinin garanti altına alınması için sınırlı bir yetki payından yararlanmalıdırlar. Vatandaşlar için devletle ve onların devlete olan görevleriyle irtibatlı bir din, insanların itaat koşullarının özel duygularla sınırlanığı toplumlardakinden daha gereklidir (Burke, aktaran Nisbet 2007:133).

Dengeleyici olarak kilisenin varlığını ise Burke: “yerleşik bir kilise, yerleşik bir monarşi, yerleşik bir aristokrasi ve yerleşik bir demokrasiyi muhafaza etmeye azimliyiz; her birini var olduğu derecede; daha büyük değil” (Burke, aktaran Nisbet 2007:133). Bu sözlerden anlaşılacağı üzere sosyal dayanışmanın devam edebilmesi için hiçbir kurumun, bir diğerisi üzerinde egemen olmaması gerekir. Muhafazakarlara göre uzunca bir tarih boyunca var olagelmiş bu kurumların işlevleri ve amaçları kendilerinin içindedir. Tanrı tarafından kaynaklandığı ne sürülen yasalar, geleneğin bir parçasıdırlar. Her ne kadar bireysel yaşamda bunun çok önemi olmasa da toplumsal hayatta din vazgeçilmez bir kurumdur. Burke insan aklının gelenekler ve din arasındaki ilişkisel bağı çözmede,

kusurlu bir bilgeliğe ve yeteneğe sahip olmadığı için yeterli olamayacağını savunur (Kirk, 2001: 44).

Muhafazakarların dine verdikleri önemin bir boyutu da cemaatle ilgilidir. Cemaat ve cemaatçi değerler toplumsal yaşam içinde, dinin hissedilen en önemli değerleri olarak dikkat çekmektedir. Cemaat, dini değerlerin yaşatıldığı, ayakta tutulduğu, dolayısıyla dayanışma ve birlik ruhunun beslendiği sosyal ortamlardır. Cemaat duygusunun zayıflaması, dini değerlerin etkisinin azalmasıyla sonuçlanır. Dini değerlerin zayıflaması ile toplumsal dayanışma ve hatta aidiyet duygusunun zayıflaması arasında doğrusal bir ilişki vardır (Çaha, 2004:79). Muhafazakarlara göre din, tartışılmaz değerlere sahiptir ve değişmeyen ilkeler içerir.

Muhafazakar Düşüncede Demokrasi:

Demokrasilerdeki teorik olarak eşitlik eğilimi, muhafazakarların hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir toplum düşüncesine karşıdır. Muhafazakarlara göre, demokrasi yoluyla mevcut toplumsal düzen kötüye gider. Gerçekte yönetimin oluşturulmasında, temelde moral değerler vardır ve bu değerler soylular yoluyla nesillere aktarılmaktadır. Burada muhafazakar düşüncenin seçkin olmasının nedeni demokratik yönetimin, devrimcilerin tutkularını gerçekleştirmeye yol açacağı endişesidir. Muhafazakarlık kitle demokrasisine sempati ile bakmaz. Bu tür yönetim yerine seçkinlerin yönettiği doğal aristokrasiye daha sıcaktır. Muhafazakarlık için demokrasi en altı karıştırıp üste çıkarmak gibi bir olumsuzluğu içerir. Demokrasi, toplumda yüzyıllar içinde oluşmuş olan tüm hiyerarşik ve işlevsel ilişkileri, liderlik kurum ve sınıfları yok edip, denetimsiz ve kargaşa içindeki insanların önündeki engelleri yıkabilir.

Maistre'e göre, insan doğası, siyasal ve toplumsal değişimle mükemmelleştirilemezdi. İnsan, toplumsal düzeni yeniden biçimlendirebilecek

yetkinlikte bir varlık değildi ve kendi kendini yönetim, demokratik idealin özü gereği saçma bir fantezisiydi (Safi, 2007:95). Yine O'Sullivan (1976:16)'a göre, Rousseau'cu anlamdaki demokrasi doktrininin kökeninde insanın doğası gereği iyi olduğu, insanın kendi kendisine koyduğu sınırlar dışında herhangi bir otoritenin koyduğu kısıtlamaların kabul edilemeyeceği, çünkü bu kısıtlamaların özgürlükle bağdaşmaz olduğu fikri vardır (O'Sullivan, 1976:18). Muhafazakarlarca, giderilemez yetkin olmayış düşüncesinin gözardı edilmesiyle, siyasal bağlılığın insanın kendi kendisine koyduğu sınırlardan türetildiği modern demokratik idealin sakıncaları olduğu savunulmaktadır. Mükemmelleştirilemezlik hissinin kaybı, onu gerçeklikten yalıtarak toplum ve dünya üzerinde denetim kurma hırsını arttırmıştır. Mükemmelleştirilemezliğin reddi, iyi yönetimi kendi kendisini yönetimle özdeşleştiren demokrasi anlayışında bulunmaktadır (O'Sullivan, 1976:20-21).

Muhafazakarlık eşitlikçi değildir ve bu bağlamda genellikle demokrasiye temkinli yaklaşmaktadır. Bunun temel nedeni demokrasi yoluyla mevcut toplumsal durumun kötüleşeceğine olan inançtır. Eşitlik ve özgürlük uğruna bireyler, topluluklar ve kurumlar birbirleriyle mücadele ederek kimlik kaybına uğramaktadırlar (Akkaş, 2000:89). Muhafazakarlık otoriteye verdiği önem ve bireysel özgürlüğü toplumsal alana ilişkin önceliklerle birlikte algılaması gibi nedenlerle demokrasi ile çelişen nitelikler taşımaktadır.

Sonuç olarak geleneğe ve onun getirdiği değerlere sahip çıkan muhafazakarlığın ön plana çıkardığı değerleri, geleneksel dinsel değerlere inanç, insanın mükemmelliğine yönelik güvensizlik, kişinin haklarından önce görevlerinin olduğuna inanma, değişime karşı ihtiyatlılık, sosyal, siyasal ve ekonomik durumu koruma isteği ve sınırlı ama güçlü devlet olarak özetleyebiliriz.

II.BÖLÜM

MUHAFAZAKARLIĞIN FARKLI BİÇİMLENİŞİ

Muhafazakarlık, Aydınlanmaya, onun akıl anlayışına, bu aklın ürünü olan siyasi projelere ve bu siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan, rasyonalist siyaseti sınırlamayı ve toplumu bu tür devrimci dönüşüm projelerinden korumayı amaçlayan yazar, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir. Bu çerçevede Aydınlanmaya ve 18. yüzyılın sonundan itibaren başlayan devrimci siyasi dönüşümlere tepki olarak biçimlenen muhafazakarlığın, Batı felsefesi içindeki iki farklı düşünce geleneğinde somutlaşan iki ana biçiminden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, Kıta Avrupa'sı, diğeri ise Anglo-Amerikan düşünce geleneğidir.

Genel bir ayrımla, Fransız Aydınlanmasında ifadesini bulan bütüncü, rasyonalist, devrimci ve kolektivist teorilere kaynaklık eden Kıta Avrupası düşünce geleneği içinde yer alan, Aydınlanma aklının ürünü olan siyasi teorilere karşı olan, ama rasyonalizm eleştirisi dışında, büyük ölçüde aynı bütüncü düşünce stilini taşıyan bir Kıta Avrupası muhafazakârlığına karşılık, İskoç Aydınlanmasında ifadesini bulan ampirisist, evrimci ve nispeten bireyci bir düşünce geleneği içinde ortaya çıkan ve büyük ölçüde ondan etkilenen bir Anglo-Amerikan muhafazakarlığından söz etmek mümkündür (Özipek, 2004: 7).

Kıta Avrupa'sı muhafazakarlığıyla Anglo-Amerikan muhafazakarlığı temelde iki farklı devrime tepki olarak gelişmiştir. Bu yüzden aralarındaki fark, İngiliz ve Fransız Devrimlerinin farklı yöntem ve içerikleriyle de ilgilidir (Akdoğan, 2004:27). Muhafazakarlığın siyasi görüş olarak savunulduğu İngiltere ve Fransa'da farklılaşmasının nedeni sadece İngiliz ve Fransız Devrimleri'nin farklı uygulanması değildir. Bu

farklılıkta; bireysel-toplumsal yapı, dini inançlar, yaşam alışkanlıkları, devlet yönetim geleneği ve hatta Devrim'lerin nedenleri bile rol oynamaktadır.

Kıta Avrupası'nda belirginleşen, değişime karşı geleneksel otoriteyi savunan, ancak yeni düzenin oturmasıyla birlikte gücünü yitiren Kıta Avrupa'sı muhafazakarlığına karşılık, Anglo-Amerikan dünyasının evrimci, tedrici değişimden yana olan ve parlamenter rejimi savunan muhafazakarlık gelişimini sürdürmüş, içinde geliştiği düşünce geleneğini etkileyebilmiş ve bu ülkelerde siyasi düşüncenin bütününe kuşatan bir muhafazakar “ mizaç ” ortaya çıkarmıştır (Özipek, 2003:83).

İngiliz Devrimi, Fransız İhtilali gibi bir anda gerçekleştirilen toplumu yeniden inşa etme projesi değildir. 1688 Devrimi sınıfsal yapılardaki güç ilişkilerinin kendiliğinden gerçekleşen değişiminin bir sonucudur. Değişim 1215'te *Magna Carta* (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi) ile başlamıştır. Vatandaşların özgürlüklerini belirlemekten çok *Magna Carta*, kralın sonsuz yetkilerini din adamları ve halk adına sınırlandırmıştır. Kralın bazı yetkilerinden feragat ederek kanunlara uygun davranmasını zorunlu kılan bu sözleşme ile merkezi otoriteye karşı sağlanan güç, aristokrasinin burjuvazi ile olan iyi ilişkileri ile harmanlanınca, kurulan tarihsel ittifak İngiltere'de toplumsal değişimin kendiliğinden gerçekleşmesini sağlamıştır. Buna karşın Fransız İhtilali, toplumsal bir ihtiyaçtan doğmamış olup, burjuva sınıfı tarafından gerçekleştirilmiş toplumu inşa etme projesidir (Bıdık, 2007:74).

İngiliz Devrimi bir hanedanın yerine bir başkasını geçirmişti ama amacı kesinlikle yeni bir egemenlik biçimi kurmak değildi; tam tersine geleneksel kuralları, yani kral ile halk arasındaki ilişkileri onarmaktı (Burke, aktaran Beneton 1991:16-17). Bir diğer deyişle, Devrim siyasal düzeyde ve eski düzeni muhafaza etmek amacıyla olmuştur; yüzyıllardır biriken tarihsel tecrübenin, içinde erdemleri ve bilgeliği barındıran

geleneksel kurallarını, toplumsal dokunun temel taşlarını yıkma amacı gütmemiş, sağduyunun ve zorunluluğun bir eseri olarak tarihin sürekliliğini yeniden sağlamıştır. Oysa Fransız devrimciler ülkeyi düz beyaz bir kağıt olarak görme kibirliliğini göstermiş ve beşeri ilişkilerin karmaşıklığını göz ardı eden soyut aklın ürettikleri temelinde her şeyi yeniden inşa etmeye girişmişlerdir (Duman, 2010:283-284). Bu nedenle Fransa tecrübesinin geçmişte bir benzeri yoktur ve özellikle 1688 İngiliz Devrimi'den köklü biçimde ayrılır,

Burkeçü muhafazakarlık, Kıta Avrupası'nın ve özellikle Fransız tepkici düşünürlerin muhafazakarlık anlayışından gerek yöntemsel gerekse tarihsel açıdan çeşitli farklılıklar taşımaktadır. Bu çerçevede İngiliz ve Fransız muhafazakar düşünce geleneklerinin değişik yapısının, temelde bu iki ülkenin modernleşme deneyimlerindeki farklılığa dayandığını söylemek mümkündür. Bu tarihsel koşullar nedeniyle, Britanya'da İskoç Aydınlanması olarak adlandırılan düşünce geleneğinde, liberalizm ve muhafazakarlık iç içe oluşmuş ve gelişmiştir. Bir diğer ifadeyle, İskoç Aydınlanmasının liberalizmi muhafazakar bir içerik kazanmış, muhafazakarlık olarak adlandırılan düşünce geleneği de liberal bir bağlama oturmuştur.

Oysa Fransa'daki Devrim eksenli değişim çabası, akılcılık temelindeki felsefi argümanların da desteklemesiyle, muhafazakarlığı liberal olmayan bir bağlama oturtmuş ve 'tepkicilik' ya da 'gericilik' olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Beneton'un ifadesiyle, "siyasal tutuculuk [muhafazakarlık] tarihsel olaylara ve ulusal geleneklere bağlı olarak gelişmiştir. Örneğin, İngiliz karşı devrimciliği (Burke) ile Fransız karşı devrimciliği (Maistre, Bonald) çok farklı tutucu siyasal geleneklerin oluşmasına yol açmışlardır. XIX. yüzyıldaki en önemli temsilcisi Disraeli olan İngiliz muhafazakârlığı liberal ve pragmatiktir, sınırlı ve parlamenter mutlakiyetle sonuçlanan liberal bir bileşeni olan

ulusal bir geleneğe bağlıdır. Önce aşırı ırkçı, ardından meşrutiyetçi olan Fransız tutuculuğu tepkicidir, uzlaşmazdır. Kıta Avrupa'sı muhafazakârlığı bir bütün olarak karşı çıktığı Aydınlanma düşüncesinin ve Fransız Devrimi'nin tepkiselliğini kopyalamıştır. Oysa Britanya muhafazakarlığı, İngiliz toplumsal/tarihsel değişiminin ve süreç boyunca kazanılmış hakların savunuculuğunu ve koruyuculuğunu yapmaktadır (Duman, 2010:548-549) .

Muhafazakarlık, Avrupa'da büyük bir tarihsel tecrübeden doğmuştur. Oysa Amerikan tecrübesi, köklü biçimde farklıdır. Her ikisi de çağdaş devrimler olmakla birlikte, Amerikan devrimi, Fransız Devrimi'nden köklü biçimde ayrılır. Amerikan Devrimi, Amerikan geleneği ile karışan liberal bir geleneğin kaynağıdır. Bunun sonucu olarak, siyasal muhafazakarlık, Amerikan anlayışına yabancıymış gibi görünür. Bununla birlikte ABD'de "muhafazakar" olarak nitelenen fikri ve siyasal hareketler mevcuttur (Beneton, 1991:77).

II.1. Kıta Avrupa'sı Muhafazakarlığı

Klasik muhafazakarlık Kıta Avrupası'nda gelişmiştir. Fransız Devrimi'ne karşı tepkisel bir hareket olan muhafazakarlık, fikri olarak Maistre'den David Hume'e kadar uzanır. Klasik muhafazakarlık Kıta Avrupa'sında gelişmiş olmakla birlikte tüm kıtanın özelliklerini tam olarak taşımaz. Bunun nedeni kıtada biri Fransız (*Frankofon*), diğeri Alman (*Germenofon*) olarak adlandırılan iki tür muhafazakarlık gelişmiştir. Fransız kaynaklı muhafazakarlığın temsilcileri Joseph de Maistre ve Louis de Bonald'dır. Diğer muhafazakarlık biçimlerinden farklı olan tarafı ise, daha radikal, katı, uzlaşmaz ve reaksiyoner özellik taşımasıdır. Frankofon muhafazakarlık gelenekleri, monarşiyi, kilise eksenli cemaat yapılarını savunan, devrim ve ilerleme düşüncesini şiddetle eleştirip reddeden bir muhafazakarlıktır. Aydınlanma düşüncesini reddetmekle birlikte, onun

kullandığı üsluba yakın bir üslup kullanarak kollektivist, bütüncül ve uzlaşmaz bir tutum sergilemiştir (Çaha, 2001:102-103).

Fransız muhafazakarlığının bu tür özellikler taşımasında Fransız Devrimi'nin büyük etkisi olmuştur. Fransız Devrimi'nin gelenekleri, monarşik rejimi ve kiliseyi hasım almasına tepki gösteren Fransız muhafazakarlığı, gelenekleri, monarşiyi, kilise eksenli cemaat yapılanmasını savunan; devrim ve ilerleme düşüncesini şiddetle reddeden bir yaklaşım geliştirmiştir (Safi, 2007:44-45). Fransız muhafazakarlığı, monarşist rejimin ve dini dünya görüşüne dayalı hayatın yeniden ihdasını hedefleyen Restorasyon hareketinin etkisini uzun dönem boyunca (1848 devrimleri sonrasına dek) taşımıştır; dini bir muhafazakarlıktır, katıdır (Bora, 1999: 62).

Germenefon muhafazakarlık ise Fransa'daki gibi muhafazakarlığın temel özelliklerine bağlı olmakla birlikte felsefi temelleri ondan daha güçlüdür. Alman muhafazakarlığının fikir babası olan Hegel muhafazakar düşüncüyü köklü bir felsefi temele dayandırmıştır (Çaha, 2001:102-103). Hegel, Aydınlanmacı düşünürler gibi tarihsel ilerleme fikrini savunmasına rağmen, bu düşüncesini kurgulayıcı akıl ve devrimle değil, milletin ve tarihin ruhundaki gelişmenin içsel dinamiğine bağlamaktadır (Hegel, aktaran Safi 2007:45).

Alman muhafazakarlığı Fransız muhafazakarlığı gibi büyük ölçüde reaksiyonerdir. Alman muhafazakarların amacı, modern değeri yıkarak feodal yapıdan kaynaklanan sosyal, politik ve ekonomik değerleri milliyetçi sosyalizm gibi bir tanımlamayla tekrar hayata geçirmektir. Alman muhafazakarlar, toplumsal dayanışmayı sağlayan ve din temelli bir milli değeri canlandırma çabasındadırlar. Fransız muhafazakarlığı ile Alman muhafazakarlığı karşılaştırıldığında Fransız muhafazakarlığının dine duyarlı yapısıyla yeniden karşılaşılmaktadır.

Ayrıca Alman muhafazakarlığının “devlet” odaklı olmasına ilişkin yaklaşımlar da dikkat çekmektedir. Alman kaynaklı muhafazakarlık pratik bir siyaset olmaktan ziyade Anglo-Sakson muhafazakarlık gibi felsefi bir nitelik taşır. Hegel, devleti toplumsal yaşamın tüm alanlarının merkezi haline getirerek hiyerarşi merkezli bir muhafazakarlık ortaya koymuştur. Fransız muhafazakarlığı ise başta St. Augustine olmak üzere kilise otoriteleri üzerinden dinsel kaynaklara uzanır ve oradan beslenir. Bundan dolayı muhafazakar siyasette tanrı, din, kilise, gelenek, ön plandadır. Alman muhafazakarlığının kaynağı ise devleti sosyal yaşamın merkezi olarak kabul eden Antik Yunan geleneğidir. Bu bakımdan buradaki muhafazakarlığın en temel değerleri devlet, otorite, hiyerarşi ve pozitif hukuk gibi değerlerdir. Ancak bu iki muhafazakarlık geleneğinin de Anglo-sakson muhafazakarlığa göre ‘otoriter’ özellikler taşıdıkları gözden kaçırılmamalıdır (Çaha, 2007:71) .

Alman muhafazakarlığının ilk özgül biçimi, muhafazakarlığın modernleşmesinde önemli uğrak olan Romantizm’dir. Bu akım “erken – romantik” döneminde “yeni”yi ve “devrim”i sahiplenip, sonraki evrede muhafazakâr fikriyata yöneldi – fakat, muhafazakar değerleri “devrimci” bir şekilde elde edilebilecek “yeni ” bir düzenin anahtarı olarak tasvir ederek, Karl Manheim’in tasviriyle idealist düşünürlerin dünyaya yabancı haliyle memurun somut görevleri arasında bir yerlerde salınan, çünkü kendi kendilerine, yücelttikleri devletle özdeşleşen romantik aydınlar; tıpkı devletle olan bu ilişkileri gibi, pratiği ve somutu, felsefi kaziyelerden çıkararak oluşturmaya çalıştılar. İçinde hareket ettiği, bağlı olduğu bir gelenek üzerine düşünen “klasik” muhafazakarlığın tersine, - başta “Millet” olmak üzere- geleneksel değerlerine, çıkarsama ve romantize etme yoluyla vardılar. Geleneği veya daha doğrusu gelenek olarak tasarlanana ve onun söylemini, kendi içinden dönüştürerek değil, geleneği -tabiatıyla dışsal bir konumdan-

önce var eden bir fikri pratikten söz ediliyor. Bu, modern rasyonalizmin öznelciliğinin, her şeye kadir özne fikrinin muhafazakârlaşması demektir. Devlet, millet ve kilise gibi “kendini gerçekleştiren birey”in alegorileri idi. Öbür yanından bakıldığında, öznellik fikrinin abartılması, mutlaklaştırılması, radikalleştirilmesi anlamına geliyordu. Böylece romantik özne, aşkın ve kutsal olanın ikamesini sağladı – Fransız Devrimi’nin aklı tanrılaştıran aşırılığının tersine döndürülüşüydü bu (Bora, 1999:65).

Muhafazakar siyasal düşüncede daha çok dikkat çeken öge olan romantizm, modern gelişmelere tepkisel bir harekettir. Bunda amaç ise, eski Alman efsanelerinin ideallerini, masal ve hikayelerini dramatize ederek, yeni toplum yaşamında canlandırmaktır. Bir başka ifadeyle romantik muhafazakarlık, unutulmuş ve yaşanmayan kurum ve değerleri, mevcut durumda canlı tutmaya çalışmaktır (Vural, 2003: 46). Genel olarak, kıta Avrupa’sı muhafazakarlığı, Aydınlanma’yı devrimin tüm siyasi sonuçlarıyla beraber mahkum eden teokrasi ve monarşiden, yani eski rejimden yana olan tepkici bir siyasi tutumu temsil eder (Özipek, 2004: 8).

II.1.1.Demokrasi

Kıta Avrupa’sı muhafazakarlığı tepkici bir muhafazakarlık olup, demokrasi ile muhafazakarlık arasındaki ilişkide muhafazakar ideolojinin genel perspektifinden farklı bir yerde durur. Özellikle Joseph de Maistre, John O’Sullivan gibi Kıta Avrupa’sı düşünürleri tepkici muhafazakarlar arasında gösterilebilir. 19. yüzyılda muhafazakar Fransız geleneği, bağlılık duygusunun egemen olduğu büyük ölçüde oluşturulmuş bir gelenektir. Muhafazakarların gözünde gerçek Fransa, tahtın ve Kilise’nin, düzenlerin ve devletlerin Fransasıdır. Bu Fransa *angient regime*’in geleneğinden ayrılamaz. Geçmişe bu bağlılık, 19. yüzyılın sonuna kadar radikal ya da gerici karşı-devrim tarafından tamamlanan doktrinin gövdesine, yani Maurras’a kadar uzanır (Beneton, 1999:52).

Fransız muhafazakarlığının uzlaşmaz olduğu söylenebilir. Devrim'in bütün mirasını tamamiyle reddeder ve liberalizmle ve dolayısıyla demokrasiyle her türlü uzlaşmayı reddeder. Maurras'a göre demokratik bir bireycilik toplumu parçalar, ara unsurları dağıtır, merkezileşmeye ve devletçiliğe götürür. Demokratik egemenlik, sayının hakkını, yani yeteneksizliği yüceltir. Bu nedenle demokrasi yıkıcıdır, çünkü doğaya karşıdır. Olsa olsa devleti yıkıntıya götürür. Parlamenter rejim aslında parçaların rejimidir, özel çıkarların egemen olduğu “yasal ülke”yi, sağlıklı ama aldatılmış çoğunluğun “gerçek ülke”sinden ayırır. Halk egemenliği görüntüsü, paranın hakimiyetini maskeler (Beneton, 1999:61). Bonald ise demokrasi konusundaki görüşünü şöyle ifade etmektedir: “Monarşi içgüdüsel olarak toplumu ve onun kurucu gruplarını kabul ederken demokrasi sürekli olarak onların ayağını kaydırmaya çalışır” (Bonald, aktaran Nisbet 2007:101).

II.1.2 Piyasa ve Devlet

Kıta Avrupası'nda muhafazakarlığın ortaya çıktığı koşullarda toplumların ekonomik, kültürel ve sınıfsal yapılarının feodal özellikler göstermesi onun liberal düşünceye bir tepki olarak gelişmesine neden olmuştur. Kıta Avrupası muhafazakarlığı, kendisinde var olmayan ve tecrübe edilmemiş tüm değişimlere karşı olan bir tutum sergiler. Bu korumacı tavırla 19. yüzyıla gelindiğinde, Kıta Avrupası reaksiyoner muhafazakarlığı liberalizmle değil milliyetçilikle birleşmiş ve onun meşruluk aracı olmuştur (Bıdık, 2007:95).

Muhafazakar “sosyal reform” fikri 19. yüzyılın ikinci yarısında Kıta Avrupa'sına da yayılmış, özellikle Katolik muhafazakarlığına sirayet etmiştir. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren en önemli gelişme, muhafazakarlıkla milliyetçiliğin gelişmesi olmuştur. Muhafazakarlık-milliyetçilik buluşması İngiltere'de

daha çabuk ve kendiliğinden, Fransa’da ise daha ateşli bir ideolojik mesai sonucu gerçekleşmiştir.

Muhafazakarlıkla milliyetçiliğin buluşması, tipik örneğiyle Fransa’da, muhafazakarlıkla devletin buluşmasını da beraberinde getirmiştir. Aydınlanmanın radikal kanadının yeni devleti ve yeni statükoyu tehdit eden bir güç olarak belirmeleriyle simetri içinde, muhafazakarlar, devletin geleneği ve otoriteyi hiçe sayan bir devrim organı değil, nihayetinde kutsal ve “aslolan”ın bakiyesini cisimleştiren bir kurum olduğunu görmüşlerdir (Bora, 1999:62-63).

De Maistre, halk üzerinde haklı hükümet gücünün esas unsurunun kamu celladı olduğunu ifade etmiştir. “Ondan çekinme eğilimindeyiz” der: “Ve yine de bütün azamet, bütün güç ve itaat cellada dayanmaktadır; o insan birliğinin korkusu ve bağıdır”. Cellat sayıca azdır, fark edilmezdir ve amacı sabittir: suçu engellemek ve cezalandırmak için vardır. “Suç dünya düzeninin bir parçası olduğu için ve sadece ceza ile kontrol edilebileceği için, dünya cellattan yoksun olursa bütün düzen onunla birlikte kaybolur”. Ancak onun merkeziliğinden onun herşeye gücünün yetmesi, günlük hayattan ve yaşamdan sorumlu olması, sürekli hayatımızda olması ve hepsinden önemlisi ahlak öğretmeni, erdem rehberi ve maneviyatın anası olduğu anlaşılmalıdır (Nisbet, 2007:99). De Maistre’de izleri bulunan çizgide, devlet, milletin ve tarihsel geleneğin nakledicisi olmanın ötesinde, akılla kavranamayacak bir hikmet olarak otoriteyi cisimleştirmesiyle önemlidir. Bora’ya göre (1999:63-64), siyasi-hukuki muhafazakarlık olarak tanımlayabileceğimiz bu çizgi, en iyi, onu I.Dünya Savaşı ertesinde mükemmelen modernleştiren Carl Schmitt’in öğretisinden anlayabiliriz. Carl Schmitt, egemenliğin meşruiyeti ve hukukiliği ilkesini, devletin norma üstünlüğünü izah ederek sahiplenmektedir. Ona göre hukuk kendi kendini gerçekleştirmez. Bu durumda da

devlet, salt hukuku bildiren ve bunu nötr şekilde gözeten merciye indirgenemez. Nihai karar ve karar verici, olmazsa olmazdır; “hakkı sağlamak için haklı olması gerekmeyen otorite” hukuken gereklidir (Schmitt, aktaran Bora 1999:64). Zira, hukuk ve meşruiyet ancak anayasayı yapan ilksel kurucu güç olarak devlet, bu kurucu iradesini her durumda yeniden üretebildiği, yendien gösterebildiği müddetçe baki kalacaktır. Bu öğretiyi, soyut bir normatif otoriteye karşı somut devletin egemenliğini savunmaktadır. Maurras’da benzer şekilde yaşamsal bir gereklilik olan siyasal otoritenin anarşiye karşı bir güvence olduğunu belirtir. Bununla birlikte “devlet” ulusu yutmamalı fakat toplumsal organizmayı oluşturan bireyleri ve toplulukları kendi alanlarında hareket etmede serbest bırakmalıdır (Beneton, 1999:60).

Fransa’da zaman geçtikçe, tarihin sürekliliğine gönderme yapma ile *Angient Regime*’in restorasyonu istekleri arasındaki çelişki derinleşmiştir. Bu durumda muhafazakarlar tarihi kesip biçmeye, geleneği dondurmaya evrilmişlerdir. Beneton’a göre (1991:114) bu çelişkiler Fransa’da muhafazakar siyasal düşüncenin kadercilik ile radikal reformculuk arasındaki, sınırlı bir devlet yönetimi ile güçlü bir devlete çağrı yapma arasındaki belli bocalamalarını bir dereceye kadar açıklamaktadır. Muhafazakarların devleti ilke olarak geleneğe saygılı olmak zorundadır, cemaatçi bir düzene bağlıdır fakat öyle gerektiği için bu devlet, tam da geniş ölçüde yok olmuş toplumsal düzeni sağlayabilmek üzere güçlü olmak zorundadır (Beneton, 1991:114).

Germenofon muhafazakarlık ise Kıta Avrupası kaynaklı olmasına ve muhafazakarlığın genel geçer söylemlerini kabul etmesine karşın, akıl ve ilerleme düşüncesine de açık bir noktada bulunmaktadır. Alman muhafazakarlığı devlet odaklıdır. Alman muhafazakar düşüncesinin en önemli düşünürlerinden biri olan Hegel, salt millet ve devlet kavramına verdiği önemden dolayı muhafazakar gelenek içinde yer almakla

sınırlı kalmaz, aynı zamanda meşhur “gerçek olan rasyonel, rasyonel olansa gerçektir” ifadesi ile, gerçeği rasyonelliğin mükemmel formu olarak kabul ederek savunmaya kalkmasıyla da muhafazakarlığını derin bir felsefi temele dayandırmıştır (Çaha, 2007:106). Hegel devleti toplumsal yaşamın tüm alanlarının merkezi haline getirerek tüm yaşam alanlarını kuşatıcı devletin birer parçası kabul ederek otorite ve hiyerarşi merkezli bir muhafazakarlık ortaya koymuştur.

19. yüzyıldaki muhafazakar Fransız geleneği, bağlılık duygusunun egemen olduğu büyük ölçüde oluşturulmuş bir gelenektir. Geçmiş ne kadar geride kalmış olursa olsun, devrim öncesi düzenin fikirlerine, simgelerine bağlılıklarını korurlar. Geçmiş bu bağlılık 19. yüzyılın sonuna kadar radikal ya da karşı devrim tarafından tanımlanan doktrinin gövdesine yani Maurras’a kadar dayanır Muhafazakar sağı nitelendiren onun uzlaşmaz oluşudur. Devrim’in bütün mirasını blok halinde reddeder ve liberalizmle her türlü uzlaşmayı reddeder (Beneton, 1991:52). Ekonominin ve toplum düzeninin o gün için bulunduğu durumu ‘olabileceklerin en iyisi’ sayar. İşler aynı düzen içinde görece iyileşecek, mükemmel varılmasa bile kimi aksaklıklar zamanla, süreç içinde giderilecektir. Dolayısıyla, ekonominin işleyişine ve verili toplum düzenine getirilen radikal eleştirilerin, hele hele dönüştürücü köklü müdahalelerin de ne yeri ne de anlamı vardır.

II.2. İngiliz Muhafazakarlığı

Bir kopuş ve başlangıç anı olarak devrime yöneltilen muhafazakar tepki başlıca iki biçimde kendini göstermiştir. Bunlardan ilki, özellikle Kıta Avrupa’sında belirginleşen biçimiyle, devrimi bütün sonuçlarıyla reddeden ve devrim öncesi yapıyı olduğu gibi iade etmeyi amaçlayan *tepkici* muhafazakarlık; diğeri ise Anglo-Amerikan dünyasının ılımlı muhafazakarlığıdır. Kıta Avrupa’sı ile Anglo-Amerikan düşünce

geleneği arasındaki ayrıma paralel olarak, İskoç Aydınlanması'ndan da etkilenen boyutlarıyla, evrimci ampirisist ve bireyci olan Anglo-Amerikan muhafazakarlığı, bu düşünce geleneğinin ve ideolojinin kalıcı formunu ifade etmektedir. Toplumunu bir organizma olarak kabul eden, onu oluşturan din, aile ve gelenek gibi temel kurumların korunmasını öngören, radikal ve devrimci değişim önerilerine karşı tedrici değişimi tercih eden, tarihten, tecrübeden bağımsız akıl yürütmeye dayalı rasyonalist siyaseti ve onunla ilişkili olarak toplum mühendisliğini reddeden bir ideoloji olarak muhafazakarlık, bu düşünce geleneğinin felsefi zeminine ve tecrübeyi ve tedrici değişimi olumlayan temel özelliklerine yabancı değildir.

Muhafazakarlığın siyasi bakımdan güçlü olduğu ve muhafazakar partilerin çoğu kez iktidarı temsil ettiği bu düşünce geleneğinin egemen olduğu ülkelerde muhafazakarlar, tedrici değişime ve çatışmacı olmayan bir düşünce stiline sahip olmanın kendi ülkelerindeki demokrasi standardını yükselttiğini ve güçlü bir faşist veya komünist hareketin yeşermediğini belirtirler. Onlara göre, örneğin İngiltere'de veya Amerika'da güçlü bir faşist veya komünist hareketin olmaması, radikal değişime soğuk bakan bir felsefi veya siyasi atmosferin herkesi kuşatmasındandır ve bunun kaynağında da muhafazakarlığın etkisi bulunmaktadır (Özipek, 2004:67).

İngiltere, Batı devletleri arasında sanayileşme ve modernleşme süreçlerini önceden tamamlamış olup feodal toplumdaki modern topluma geçiş Magna Carta'dan Devrim'e kadar geçen uzun bir süreçte gerçekleşmiştir. İngiltere feodal dönemden kalan aristokrat ayrıcalıkları burjuva sınıfı lehine hiçbir dış müdahale gereksiz zaman içerisinde sınırlandırabilmiş, parlamentonun kraldan bağımsız hareket edebilmesini sağlamıştır. İngiliz muhafazakarlığının en önemli özelliği gelenekçi olmasıdır. Bu akım, vatanseverliği ve otoriteyi vurgular; kadının özgürleşmesi, etnik entegrasyon, kolay

boşanma gibi konularda sosyal ve siyasi değişime karşı anti-modern bir tutum içerisinde. Gelenekçi olması nedeniyle varolan kurumların desteklenmesini savunur. Çünkü tarihselliğin varolan kurumlara meşruiyet verdiğini düşünür. Lordlar Kamarası ve Monarşi gibi tarihselliği derin kurumlara kuvvetle bağlıdır. İngiliz muhafazakarlığının temel ilkesi, “siyaset güç içindir” ilkesidir. Bunun için muhafazakârlar iktidarı ele geçirmek için gerekli olan değişimi gerçekleştirmeyi hedeflerler (Safi, 2007:50).

Beneton’a göre, İngiliz muhafazakarlığı, liberal bir muhafazakarlıktır (Beneton, 1991: 50). Muhafazakarlığı liberalizm ile birleştiren, kendiliğinden gelişen tüm toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmeleri kabullenmeleridir. Dolayısıyla İngiliz muhafazakarlığı liberalizmin vurguladığı bireysel hak ve özgürlükleri kabullenmekte ve muhafazakarlığın sahiplendiği aristokrasi, gelenek ve kral gibi feodal değerler özgürlüğün ve demokrasinin önünde engel olarak algılanmamaktadır. İngiliz siyasal düşüncesi bu anlayış doğrultusunda süreklilik göstermiştir. Bu sürekliliğin geçmiş ayağını muhafazakar değerler, modern ayağını ise liberal değerler oluşturmaktadır. İkisi arasındaki bağlantıyı da toplumun hafızasında yer eden gelenek sağlamaktadır. İngiliz muhafazakarlığı’nı Avrupa’da gelişen diğer muhafazakar geleneklerden ayırmak için de kullanılan önemli bir ölçüt, onun liberalizmle olan güçlü bağlantısıdır.

II.2.1.Demokrasi

Kıta Avrupa’sının mutlak gerçekliğin akıl yoluyla bulunmasının mümkün olduğuna ve toplum ile siyasetin bu kesin bilginin üzerine kurulabileceğine inanan, siyasal bakımdan da genellikle radikal olan Concordet gibi düşünürlerden farklı olarak özellikle İskoç Aydınlanmasının mimarı olan Hume gibi düşünürlerin muhafazakarlığa felsefi açıdan asıl katkısı, akli kurgulamanın yerine kendiliğindenlik, kurucu aklın yerini

evrimci aklın alması ve geleneğin önemi konusundaki önerilerinde olmuştur (Hume, aktaran Safi 2007:48). Hume, akli tecrübeye bağlamaktadır.

Safi'ye göre (2007:49), bu bağlamda İngiliz demokrasisi, muhafazakarlık ve siyasal düşünceler açısından başvurulabilecek bir örnek teşkil etmektedir. İngiliz demokrasisi, tarihi açıdan, en eski demokrasi geleneğini temsil etmektedir ve bu geleneğin oluşumu çeşitli mücadelelerle şekillenerek, uzun bir zaman dilimi sonunda olgun bir forma kavuşmuştur. İngiliz demokrasisi, güçlü bir entellektüel birikimi yanında taşımakta ve demokratik yönetimler içerisindeki müstakil bir sisteme (parlamenter sistem) karşılık gelmektedir.

İngiliz muhafazakarlığı gelenekçi olması nedeniyle, var olan kurumların desteklenmesini savunurlar. Kurumsal düzeyde mevcut yapıdaki değişikliklere karşıdırlar, çünkü tarihselliğin var olan kurumlara meşruluk verdiğini düşünürler. Lordlar Kamarası ve Monarşi gibi kurumlara derinden bağlıdırlar. Dolayısıyla, İngiliz sisteminin Taht, Kabine ve Parlamento şeklinde üç temel çarkı bulunmaktadır (Vural, 2003:48). İngiliz muhafazakarlığı, demokrasi ve monarşiyi, liberalizm ve muhafazakarlığı bir arada tutabilmektedir ve bu onun pragmatist niteliğinden kaynaklanmaktadır.

II.2.2. Piyasa ve Devlet

İngiliz muhafazakar ideolojisi 1890'larda tamamen olgun bir döneme girmiştir. Buradaki muhafazakarlık, 18. ve 19. yüzyıllarda Whig'ler ile yaşanan siyasi rekabet ve etkileşim sonucu, liberal ilkeleri de kısmen benimsemiştir. Whiglerin en önemli özelliği, hukukun egemenliğini destekleyerek parlamentonun üstünlüğünü ve mülkiyeti savunmak olmuştur. Birçok kişi, eski anayasa mitolojisine ve onda cisimleşen temel haklara derinden bağlanmıştır.

Muhafazakarların gözünde devletin yerine getirmesi gereken birçok işlevi vardır. Devlet, gücünü ahlaki eğitimde, kamu yararını gözeterek icraatlarında kullanılmalıdır. Disraeli'nin, muhafazakarlığın en büyük hedefini, "milletin kurumlarını idame ettirmek" (Schwartz, aktaran Safi 2007:88) olarak ilan etmesinin nedeni de bu kurumlara ve devlete duyulan muhafazakar bağlılıktır. Merkezi bir güç ve otorite sistemi olmaksızın istikrarlı bir toplum oluşamaz. İngiliz muhafazakarlığı, 20. yüzyılın ilk yarısına kadar klasik liberal ilkeler ve müdahaleci ekonomik siyaset tercihleri arasında daha çok müdahaleci ve korumacı bir çizgiyi temsil etmişken 20. yüzyılın ilk yarısından sonra yeni muhafazakarlar minimal bir devlet öngörmüşlerdir.

Burke 1875'te yazdığı *Kıtlığa Dair Düşünceler ve Ayrıntılar* eserinde hükümetin fonksiyonu konusunda, Devlet'in kendini, devlet sayılan veya devlet varlıkları olan şeylere, yani dinin fiziksel gereksinimlerine, yargısına, karada ve denizde askeri gücüne, gelirine, varlığını onun kararına borçlu olan kurumlarına; kısaca gerçekten ve tamamen kamusal olana, kamusal barışa, kamusal güvenliğe, kamu düzenine ve mülkiyetine adanması gerektiğini belirtmiş ve fakat özel alanın problemlerine ve gerekliliklerine değil diye vurgulamıştır (Nisbet, 2007:92). Burke, *Reflections*'ta tarihi miras ve doğal tabiyet zinciri hiyerarşik fikri adına geleneksel toplumsal düzeni savunmuştur. Oysa birkaç yıl sonra yazdığı *Kıtlığa Dair Düşünceler ve Ayrıntılar* eserinde, yoksullar hakkındaki İngiliz yasalarını kınamak için ekonomik liberalizmin ilkelerinden esinlendiği söylenebilir. Adam Smith'ten aldığı terimlerle, piyasanın, özel çıkarları genel çıkarlar yönünde birleştiren iktisadi faaliyetlerin kendiliğinden düzeni sağladığını açıklamıştır. Devletin piyasa düzenine her türlü müdahalesini dolayısıyla yoksullara her türlü kamu yardımını mahkum etmiştir. Yardım yalnızca ekonomik yasalara ters düşmeyen ve hükümetin gayri meşru bir müdahalesini içermeyen "bütün

Hristiyanlar için bir ödev olan” kişisel merhametten doğmalıdır (Beneton, 1991:26). Burke’ün minimal devlet kavramı ile devletin ahlaki düzeydeki görevlerini ısrarla vurgulayan eski formülasyonun, piyasanın bireyci sistemi ile tarihi hakları, yerleşik kurumları, zaman ve tecrübe ile ilintili töreleri ve davranış biçimlerine ait söylemler arasında bir zıtlık oluşturduğu söylenebilir. Burke’ün iki söylemi arasında bir paradoks olmakla birlikte her iki durumda da insan aklının yaratıcı rolü aşırı derecede sınırlandırılmış ve akıl kurucu değil evrimci bir çizgide tanımlanmıştır (Beneton, 1991:26).

İngiliz muhafazakarlığı liberal ve pragmatiktir. Fransız muhafazakarlığına göre çok daha az radikal, çok daha az uzlaşmaz ve çok daha az doktrinerdir. Tarihi bakımdan canlı, donmamış bir geleneğe bağlı olan bu muhafazakarlık, kurallara uyum sağlamak ve bunları yorumlamak için geniş bir marj bırakır. İngiliz muhafazakarlığı Burke’ün formülünü *lato sensu* (geniş anlamda) yorumlayarak, sık sık reformcu olmuştur. Buna göre her türlü değişim olanaklarından yoksun olan bir devlet, kendisini koruma olanaklarından da yoksun kalacaktır (Beneton, 1991:66). İngiliz muhafazakarlığı parlamenter devrimi tarihsel geleneğin bir parçası olarak benimsemiş, önem verdiği değerleri korumaya dönük işlevler yüklemek suretiyle “reform” fikrine aklı yatmıştır.⁴ Parlamentarizm, güçler ayrımı, hukuk devleti İngiliz muhafazakarlığının bağlı olduğu mirasın parçalarıdır (Beneton ,1991:50). Sonuçta İngiliz muhafazakarlığını değişen koşullara kendini uyarlayabilen ve zamana adapte olabilen bir muhafazakarlık örneği sergilediğini söyleyebiliriz.

⁴ Amerikan muhafazakarlığının da bu soy çizgisinde geliştiği söylenebilir.

II.3. Amerikan Muhafazakarlığı

Tarihsel olarak baktığımız zaman, ABD'nin kuruluşundan beri egemen olan anlayışın liberalizm olduğu savunulabilir. Ancak 1929'daki Büyük Bunalımdan ve özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Amerikan Muhafazakârlığı ciddi bir şekilde ön plana çıkmaya başlamıştır. Muhafazakâr siyaset felsefesi teorik ve pratik uygulama alanı olarak, kendini en iyi ABD'nde gösterdiği ileri sürülebilir. Bu felsefenin en önde gelen isimleri olarak Russell Kirk (1918-1994), Clinton Rossiter (1917-1970), Friedrich von Hayek (1899-1992), Richard M. Weaver (1910-1963), Eric Voegelin (1901-1985), William F. Buckley Jr. (doğ. 1925), Leo Strauss (1899-1973) ve Robert A. Nisbet (doğ. 1913) gibi düşünürler sayılabilir.

Amerika'daki muhafazakarlık liberal değerler üzerine kurulmuş ve liberalizmin devamlılığı için, din, aile, gelenek gibi muhafazakâr değerler ithal edilmiştir. 1960'ların entelektüel hareketlerinin önemli isimlerinden Vierreck'e göre, Amerikan muhafazakârlığı, ne gelenek karşıtıdır ne de Avrupa'nın devrimci sağ eğilimlerini desteklemektedir. Amerikan muhafazakarlığı gelenek ve yasal zorunlulukları kabul ederken, devletçi zorlayıcılığı reddeder. Amerikan muhafazakarların büyük bir çoğunluğu Amerikan tarzı muhafazakarlığının "liberal-muhafazakar" çizgide olduğu konusunda birleşmektedir.

Amerikan muhafazakarlar çoğunlukla, liberalizmin aşırılıklarından dolayı muhafazakarlığa yönelmiş ve liberalizmin amaçlarını terk etmemiş liberallerdir (Gül, 2004:79). Bu bağlamda Amerikan Muhafazakarlığının temel özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Devamlılık: Amerikan muhafazakarlığında düzen ve değişimin hızı önemli bir yer tutar. İstikrar esas olduğu için geniş ve köklü değişimlere karşıdırlar.

Muhafazakârlığın ana teması olan geleneklere saygı burada da çok önemlidir. Geçmiş, istikrar ve akıl birikimi taşır. Rossiter'e göre iyi bir toplum düzen, birlik, eşitlik, istikrar, devamlılık, güvenlik, uyum ve değişimin sınırlılığı gibi etmenlere dayanır.

2. Otorite: Amerikan Muhafazakârlığında devletin gücü ve sınırlarının belirlenmesi önemli bir yer tutar. Buna göre devletin temel işlevi dış tehditlere karşı savunma, içeride ise düzeni koruma olmalıdır.

3. Toplum: Toplumsal kurumların yerinden yönetimi ideal bir muhafazakâr devlette çok önemlidir. Buna göre kilise, sendika, üniversite, basın gibi sivil toplum kuruluşları, kurum ve bölgesel birlikler, merkezi otoritenin gücünü dengeler. Bu tür yerel kuruluşlar, ihtiyaçları devletten daha iyi karşılayabilir.

4. Tanrı, insan ve ahlak birbiriyle yakın ilişkisi olan Amerikan muhafazakarlarının çok değer verdikleri kavramlardır.

5. Görev, Haklar ve Sorumluluklar: Bu ilkeye göre görev haktan öncedir. İnsanın bencillikleri ve irade zayıflıkları karşısında insan doğası kontrol edilmelidir. Tanrı, insan üzerindeki son otoriteye sahip olduğuna göre, insan bireysel haklar peşinde koşacağına tanrıya karşı görevini yerine getirmelidir.

6. Demokrasi: Bu anlayışta demokrasi sınırlı egemenlik ve anayasayı içermektedir.

7. Mülkiyet: Ekonominin rolü liberaller kadar olmasa da toplumsal yaşamda önemli bir yer tutar. Amerikan Muhafazakarlığında özel mülkiyete büyük inanç vardır. *Laissez-faire* "bırakınız yapsınlar" kapitalizmi en iyi ekonomik sistem olarak görülür. Devlet, ekonomiye mümkün olduğu kadar az müdahale ederek arz-talep yasaının çalışmasını sağlamalıdır. Genel olarak ekonomi ile ilgili düşünceleri Locke'a dayanır. Ona göre, devletin başlıca amacı yaşam, özgürlükler ve genel olarak mülkiyeti

korumaktır. Kirk'e göre ise, mülkiyet ve özgürlük ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlıdır. Böylece kişi etrafını değişikliğe uğratarak kişiliğini geliştirir.

8. Özgürlük: Muhafazakarlıkta temel bir değer olarak özgürlüğün, kişisel girişimciliğin, bağımsız çalışma ve gelir elde etmenin en doğal güvencesi olarak pratik ve vazgeçilmez önemi vardır. Bu bağlamda mülkiyet ile özgürlük arasında kopmaz bir bağ vardır.

9. Meritokrasi: Muhafazakarlarda en iyi yönetim konusunda mutlak bir birliklilik yoksa da önder yönetimi olan meritokrasiyi en iyi yönetim tarzı olarak görme eğilimi söz konusudur. Muhafazakâr düşünceye göre doğal aristokrasi toplumda düzeni sağlayan elit bir sınıftır. ABD'nin 2. Başkanı (1797-1801) ve siyaset felsefecisi olan John Adams (1735-1820)'a göre, üstünlük ve yeteneklerini kullanıp çok çalışan her insanın girebileceği doğal aristokrat bir sınıf her toplumda bulunabilir.

10. Anti-Komünist Tepki: Muhafazakar siyaset felsefesi, Aydınlanma düşüncesine yönelttiği eleştirilerini benzer bir şekilde komünizm içinde yapmaktadır. Anti-komünizm ve çağdaş Batılı değerlere yapılan eleştiriler, muhafazakar hareketin büyümesinde çok önemli rol oynamıştır. Muhafazakarlıkta anti-komünist tepkiler, Amerikan muhafazakarlığında çok belirgin olduğu gibi, Kıta Avrupa'sı muhafazakarlığı ve Türkiye muhafazakarlığında da oldukça etkili olmuştur (Vural, 2003:50-51).

ABD'de muhafazakarlık 1960 ve 70'lerde gelişmeye başlamış, ancak Avrupa'daki gibi "devrime karşı olma" yaklaşımı taşımamıştır. Bu aşamada en sık karşılaşılan veri Fransız ve Amerikan Devrimleri'nin birbirinden oldukça farklı içeriğidir. Philippe Beneton, Amerikan tarihi tecrübesi ve muhafazakârlık siyasi görüşüne vurgu yapmaktadır. Beneton'a (1991: 82) göre, Amerikan Anayasası aklın, düşünüp taşınmanın ve seçimin eseridir. Hak eşitliğinin gerektirdiği kendi kendini yönetim, fakat sınırlı bir

hükümet, özerk bir sivil toplum, işbirliği, dinlerin ailenin ve eğitim sisteminin ılımlılaştırıcı etkileri ve ahlaki rolünü veri olarak kabul etmiş ve erdem üzerine kurulmuş bir rejim tanımlanmıştır. Amerikan rejimi başından itibaren modern kapitalizm anlayışıyla sıkı ilişkiler içinde olmuştur (Beneton, 1991: 82-83).

Beneton'a (1991: 82) göre, Amerikan devrimi Fransız devriminden farklıdır. Yazar bu farklılığın temelde üç nedenden kaynaklandığını aktarmıştır; Amerikan devrimi ideolojik bir devrim değildir, bir kopuştan çok kurtuluştur ve Amerikan rejimi kısa süre içinde istikrarlı ve kalıcı bir rejim halini almıştır. Ve son olarak Amerikan tarihi bu nedenle muhafazakar değerleri temsil eden modernleşme öncesi gelenekleri içermemektedir.

Avrupa muhafazakarlığının temel yaklaşımı yüzyıllara dayanan gelenekçilikle özdeşleşirken, dayanabileceği bir geleneği olmayan Amerikan muhafazakar siyaseti olsa olsa yeni muhafazakarlık olur ve bu yeni muhafazakarlık ABD'de modern fikirlerin zafere ulaşması nedeniyle tecrit olmaya ya da marjinal kalmaya mahkum olmuştur. Çağdaş döneme kadar Amerikan siyasal ve düşünce tarihi bu yorumu doğrulamaktadır. Bununla birlikte II.Dünya Savaşı'ndan sonra koşullar değişmiştir. 1950'li yıllarda muhafazakar olduğunu öne süren bir düşünce hareketi gelişmiştir (Russel Kirk, Francis Wilson, Clinton Rossiter...). Bunu izleyen yirmi yılda "Amerikan Muhafazakarlığı" hem sağladığı destek hem de kazandığı destek bakımından yaygınlaşmıştır (Beneton, 1991: 82-83).

Muhafazakar hareketler Amerika'da *New Deal*'in izinde yürütülen "liberal" siyasete karşı (terimin Amerikan anlamında) bir tepki olarak gelişmiş ve 1960'lı ve 1970'li yıllarda yoğunlaşmıştır. Bu siyaset, birçok bakımdan Amerikan geleneğinden ayrılmaktadır. Merkezîyetçiliğin gelişmesi, ekonomik ve toplumsal konulardaki kamu

düzenlemelerinin çeşitliliği, geleneksel yerel iktidara ve Amerikan törelerinde kök salmış bazı somut özgürlüklere özellikle kamu okulunu seçme özgürlüğüne zarar veriyordu: Azınlıklara (siyahlar ve kadınlar gibi) tanınan fırsat eşitliği geleneksel yaklaşıma ters düşüyordu. Ahlaki hoşgörünün gelişmesi, Amerikan anlayışının genel değerlerinde bir kopukluğu belirliyordu. Diğer bir deyişle, devlet, geleneksel topluma saldırıyordu; bunun karşılığında, kendisine "muhafazakar" adını veren gelenekçi bir tepkiye yol açtı.

Bu nedenle, oranlarının farklılığını bir yana bırakırsak, bu tepki ile Fransız Devrimi karşısındaki Avrupalı muhafazakarların tepkileri arasında bir benzerlik olduğu ileri sürülebilir. Ancak aralarında, doğası itibarıyla bir fark da vardır. 19. yüzyıl Fransası'nda ve İngilteresi'nde gelenekçilik muhafazakarlıkla karışıyordu, ama 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Amerika için aynı şey söylenemez. Amerikan geleneği liberaldir (ya da liberal muhafazakar). Bunun sonucu olarak "muhafazakar" adını alan bu geleneğe sadık kişiler, gerçekte liberal kişilerdir ya da liberal-muhafazakar (Beneton, 1999: 82-84).

II.3.1. Demokrasi

Amerikan geleneği dini bir anlayışa, Protestan anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır ve bazı muhafazakar değerlerin taşıyıcısıdır. Tocqueville'ye göre, töreler demokrasinin etkilerini, yani eşitlikçi bireyciliği yumuşatırlar. Bu anlamda Amerikan geleneği, liberal-muhafazakar olarak nitelendirilebilir. Siyasal muhafazakarlığın temel ilkeleri, ABD'de yabancı topraklarda bulunur fakat Amerikan geleneği muhafazakar bir boyuta sahiptir (Tocqueville aktaran Beneton, 1991:82). Amerikan muhafazakarlığının kökeni Amerikan demokrasisine dayanmaktadır ve buna göre değişim, demokratik gelişmenin bir parçasıdır. Bu anlayışta demokrasi sınırlı egemenlik ve anayasayı içermektedir.

II.3.2. Piyasa ve Devlet

Amerika’da anayasal tarih bireysel hakların maksimuma çıkarılması için ısrar edenlerle devletin ve yerel yönetimlerin toplu hakları için ısrar edenler arasındaki tekrar eden bir çekişme tarihidir.

Bununla birlikte muhafazakarların zayıf bir merkezi hükümet lehinde oldukları düşünülemez. Tocqueville’nin *Amerika’da Demokrasi* adlı eserinde hükümet ile idare arasında yaptığı ayrımın, en azından örtük olarak, bütün muhafazakar düşüncede var olduğu söylenebilir. Tocqueville’e göre güçlü ve birlik içinde olması gereken hükümettir. İdare, özgürlük ve düzen adına, adem-i merkeziyetçi, yerelleşmiş ve genelde olabildiğince fark edilmez olmalıdır (Tocqueville, aktaran Nisbet 2007: 98). Amerikan muhafazakarlığında devletin gücü ve sınırlılıklarının belirlenmesi önemli bir yer tutar. Buna göre devletin temel işlevi dış tehditlere karşı savunma ve içerde güvenliği sağlamaktır. Amerikan muhafazakarlığını ayırt eden temel özellik, onun merkezileşmiş, herşeyi kuşatan bürokratik devlete karşı oluşudur. Burke’ün yaklaşımıyla şekillenen bu muhafazakarlık türü Kıta Avrupa’sı muhafazakarlığına göre daha dengeli ve parlamenter bir hükümetten yanadır.

Amerikan muhafazakarları, Maistre ve Bonald gibi modern toplumun kurucu ilkelerini reddetmek yerine anayasal demokrasiye ve piyasa ekonomisine bağlılıklarını-ya da sık sık kullanılan sentetik bir formüle göre “Demokratik Kapitalizm”- ifade ederler (Beneton, 1999: 82-84). Amerikan muhafazakarlığı, bireysel özgürlük, sınırlı devlet ve serbest piyasa sistemini savunmaktadır. Ekonominin rolü toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Amerikan muhafazakarlığında özel mülkiyete büyük bir inanç vardır. *Laissez faire* kapitalizmi en iyi ekonomik sistem olarak görülür. Devlet ekonomiye

mümkün olduğu kadar az müdahale ederek arz-talep yasasının çalışmasını sağlamalıdır. Devletin başlıca amacı özgürlükler ve genel olarak mülkiyeti korumaktır.

Sonuç olarak, muhafazakar siyaset felsefesinin günümüze kadar gelen egemen biçiminin, Fransız Devrimi'nin ve dolayısıyla muhafazakar duyarlılığın en çok karşı çıktığı pratiklerin yaşandığı Kıta Avrupa'sında değil, İngiltere ve Amerika'da ortaya çıkmış olması ve yine en önemli temsilcilerini bu dünyada bulması ilginçtir. Muhafazakar siyaset felsefesinde ülke ve coğrafyalara göre birtakım farklılıklar söz konusu olmakla birlikte, hemen hemen tüm yaklaşımlarda ortak temalar söz konusudur. Muhafazakarlık anlayışlarının farklılaşmasında ülkelerin modernleşme ve sanayileşme aşamalarını farklı zaman ve yöntemlerle gerçekleştirmiş olmaları önemli bir etkidir.

Burke'ün rasyonalizme ve köktendönüşümcülüğe açtığı savaşa rağmen, bir başka rasyonelliği ve gelenek içinde değişimi saklı tutması, mutlakiyetçiliğe karşıtlığı ve aristokratik rengi hakim İngiliz tipi karma bir hükümetten yana olması, Fransa'da yerini akla karşı amansız bir mücadeleye, değişim karşıtlığına ve devrim öncesi dönemin siyasi kurumlarına ve mutlakiyete sarılmaya bırakır. Muhafazakarlık İngiltere'den Fransa'ya geçişte birçok dönüşüm yaşamıştır. Liberal çizgideki bir muhafazakarlık, egemen toplumsal sınıfların ittifakının bir ürünüdür. Fransa'ya geçtiğinde, ayrıcalıklarını kaybeden bir sosyal sınıfın ideolojisi haline gelir. Dolayısıyla yumuşak ideoloji rengi ve pragmatik-uzlaşmacı tutumu, sert ideolojik bir biçim ile doktrinel-uzlaşmaz bir forma evrilir. İngiltere'de faydacı ve bireyci olan mekanik topluma muhalif olsa bile kapitalizmle ayak bağını koparmayan muhafazakarlık, Fransa'da uzlaşmaz ve gerici bir kimliğe sahiptir (Mollaer, 2009: 60)

İngiliz muhafazakarlığı merkezi otoritenin özellikle yasama gücünü, siyasal birliği, seküler toplumsal erdemleri vurgularken, Amerikan muhafazakarlığı yerel

otoriteleri, cemaatçiliği ve dinsel değerleri vurgulamaktadır. Mert'e göre (1998:109) her iki muhafazakar tutumun ortak noktası, öncelikle siyasal alanı ve devletin rolünü ileri sanayi toplumunu siyasal olarak tahkim etmek üzere yeniden tanımlamalarıdır. Son iki yüz yıldır siyasi pratikte Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Amerika'da da muhafazakar politikanın ayırıcı özelliği, özel sektöre, aileye ve yerel topluluğa, ekonomi ve özel mülkiyete, devlet ve toplumdaki küçük birimlerin toplu haklarına saygı duyacak şekilde hükümetin ademi merkezîyetçiliğe yönelmesi olmuştur.

Muhafazakarlık için önemli olan, bir kısım değerleri koruyabilecek ve üretebilecek yapılanmanın varlığıdır. Toplumu bir arada tutabilecek nasıl bir örgütlenme modeli öngörülürse muhafazakarlık ona yakın durur. Bu yüzden kimi muhafazakarların zaman içinde serbest piyasadan yana kimilerinse karşı olduğu görülmüştür. Yaşanan toplumsal olaylar ve savaşlardan sonra ortaya çıkan fikirler, yeni toplumsal yapılar, muhafazakârlığın süreç içinde görüşlerinin değişimine ve hatta önceden mücadele ettiği fikirlerle birleşerek yoluna devam etmesine neden olmuştur. 20. yüzyıla doğru muhafazakarlığın gitgide güç kazanmakta olan liberalliğin etkisiyle şekillendiği düşünülmektedir.

II.4. Yirminci Yüzyılın Son Çeyreğinde Muhafazakarlık

Burke'den günümüze kadar ulaşan muhafazakarlığın geleneksel biçimi, genel olarak klasik muhafazakarlık (eski-sağ) olarak nitelenmektedir. Klasik muhafazakarlık (eski-sağ), çağımızda bir takım şartların zorlaması sonucu bir yanda yeni-sağ, öte yanda yeni-muhafazakarlık şeklinde olmak üzere iki ayrı kola ayrılmıştır. Kuşkusuz bu iki ana kol, her tarihsel dönemdeki ve her ülkedeki koşullar nedeniyle farklılık gösterebilmektedir. Ancak ana hatlarıyla bunlardan ilki daha dayanışmacı ve cemaatçi olup, liberal siyaset ve ekonomik modele itirazları varken, diğeri bireysel özgürlüğe ve serbest girişime özel mülkiyete olumlu bakış açısıyla liberalizme daha yakındır.

Muhafazakarlık, değişik açılardan değerlendirip, farklı isimler altında kategorize edilmesine ve literatürde çok daha kuşatıcı sınıflandırmalar yapılmasına rağmen, günümüzde genel olarak, Yeni-Sağ ve Yeni-Muhafazakarlık şeklinde ikili bir ayrımla ele alınabilir (Vural, 2003:104-105).

II.4.1. Yeni Sağ

Yeni sağı tanımlamak için çoğu kez "liberal-muhafazakar", "muhafazakar liberal", "yeni liberal" ya da "yeni muhafazakar" gibi kavramlar kullanılır. Bunun temel nedeni, yeni sağın iki temel bileşenin liberalizm ve muhafazakarlık olmasıdır. Bonsequet (1983), Gamble (1986) ve Pierson (1991) gibi düşünürler, yeni sağ terimini yeni liberalizmi tanımlamak için kullanırlar. Bu anlamda yeni sağ düşünce; ekonomide bireyciliği ve serbest piyasa anlayışını, politik felsefede gelenek ve hiyerarşı gibi eski sağın otoriter-muhafazakar düşüncelerini temsil eder ve üç gelenekten oluşur. İlki, geleneksel "bırakınız yapsınlar"cı ekonomik bireycilik öğretisidir. İkincisi, kapitalizmin savunusunu ahlaki temeller üzerine inşa eden liberteryenizm, ve üçüncüsü ise C. Menger'le başlayan ve Hayek ile devam eden sosyalizm karşıtlığıdır. Gun (1989), Habermas (1989) ve Giddens (1994) gibi düşünürler ise, yeni sağı "yeni muhafazakarlık"ı ifade etmek için kullanırlar. Benzer olarak Himmelstein (1990) ve Nash (1976) gibi düşünürler de kavramı, kurucu öğeleri, ekonomik liberalizm ve liberteryenizm, sosyal gelenekselcilik ve militan komünizm karşıtlığı olan Amerika'daki muhafazakar hareketi ya da yeni muhafazakarlığı tanımlamak amacıyla ele alırlar (Gül, 2004: 4-5).

Yeni sağ 1975'den beri siyasette yerini almıştır. Yeni sağı oluşturan yeni liberalizm ve yeni muhafazakarlık, kavramsal olarak çoğu kez birbirinin yerine ya da iç içe geçmiş olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar yeni sağ ideolojinin bileşenleri arasındaki ilişki ve tarihsel dayanak noktaları çelişkiler içeriyorsa da, yeni sağ adı altında

Keynesçi refah devleti ve refah toplumu modeline karşı bir uzlaşmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla kavramın daha net anlaşılabilmesi için, neo- liberalizmin günümüzdeki ekonomik ve politik zaferinin daha detaylı ele alınması gereklidir.

Tarihsel olarak 17. yüzyılda ortaya çıkan liberalizm, bireyciliği, bireysel hak ve özgürlükleri, özel mülkiyeti ve devlet müdahaleciliğinden uzak serbest piyasa sistemini *laissez-faire* temel alır. Ancak liberalizm, sadece entellektüel bir tavır alış olarak kalmamış, siyasal ve sosyal eylemlere ve devlet politikalarına yön vererek, bir doktrin ve ideoloji haline dönüşmüştür. Sonuçta, tarihsel gelişim sürecinde üç tür liberalizm ortaya çıkmıştır: klasik, sosyal ve yeni liberalizm. Her liberalizm türü bir diğerinin eleştirisi olmuş ve alternatifini sunmuştur.

Yeni liberalizm, kendinden önceki sosyal liberalizmin özgürlük ve adalet anlayışlarıyla, toplum ve devlet ilişkilerine bir tepki olarak ortaya çıkmış ve piyasa temelli bir toplum modeli ileri sürmüştür. Yeni liberalizmin ekonomik mimarlığı Avusturya, Virginia ve Chicago Ekonomi okulları tarafından yapılmıştır. Sosyal liberalizmin temel aldığı "pozitif özgürlük, sosyal adalet, katılımcı demokrasi ve eşitlik" ilkeleri üzerine geliştirilen toplum ve refah anlayışına karşı çıkmıştır. Bu ilkelerin yerine negatif özgürlük, serbest piyasa ve rekabet, sınırlı devlet, biçimsel demokrasi, apolitik çoğulculuk, kendi kendine yeterlilik ve bireysel sorumluluk gibi ilke ve değerler savunulmuştur. Yeni liberalizm, bir yandan "ekonominin ve sermayenin globalleşmesi", "yeni dünya düzeni" ve "özelleştirme" gibi ekonomik söylemlerle, diğer yandan da "devletin ve politik alanın geri çekilmesi" ya da "ulus devletinin çözülüşü", "küreselleşme-global piyasa" ve "sivil toplumculuk" ya da "yerel topluluklara dönüş" gibi muhafazakar politik söylemlerle, hem ulusal hem de uluslararası alanda başat bir ideoloji haline gelmiştir (Gül, 2004: 4).

King'e göre, neo-liberalizmin temel kavramları bireycilik, serbest piyasa ve sınırlı devlettir (King, 1987:16). Neo-liberalizm klasik liberalizmin temel ilkeleri üzerine yükselmiş bir hareket olarak, tamamıyla gelişmiş bir ekonomik ve politik sisteme karşılık gelir. Serbest piyasa neo-liberal düşüncenin merkezindedir. Giddens ise, neo-liberalizmin içsel olarak çelişkili olduğunu ve bu çelişkinin giderek daha açık bir biçimde görüldüğünü belirtir.

Yeni sağ toplum modeli bireyi, özel mülkiyeti ve piyasa egemenliğini içermekle birlikte liberteryen ve muhafazakar öğelerle çelişkili bir biçimde eklemlenmiştir. Yeni sağ düşünürler içinde sosyal olguların incelenmesi, bilimsel bilgi ve yöntem konularında bir çok düşünür çalışmalarında bulunmuşsa da, bunlardan en tanınanı kuşkusuz F. Hayek olmuştur. Hayek, toplum ve düzen kavramlarının Keynesci dönemde (ağırlıklı olarak 1935-1970'lerde) kazandığı anlamları eleştirir. Liberal düzende sosyal olanın anlamı ve sosyal düzenin nasıl sağlanması gerektiği gibi konuları rasyonalizm, bilimsel yöntem ve adalet kavramları çerçevesinde yeni sağ bakış açısıyla yeniden ele alır (Giddens, 2002:33).

Giddens'a göre, F. A. Hayek'in önde gelen düşünürlerinden olduğu yeni sağ son yıllarda muhafazakâr politikada asıl radikal güç olmuştur. Modern dünyanın sorunu olan kapitalist girişimcilik, toplumsal düzenin ana kurumsal kaynağı olan iyi işleyen piyasa ve hükümetlerin işlerliği kontrol ettiği konumlarıyla farklılığını ortaya koymaktadır. Ona göre ekonomik piyasalara büyük önem veren yeni sağ düşünceleri, yeni muhafazakârlıktan çok neo-liberalizm olarak tanımlamak uygun olmaktadır (Giddens, 2002:33).

Hayek'e göre de; Yeni Sağ, neo-liberalizm olarak da adlandırılan ve temelinde klasik liberal ilkeler bulunan ve bunların modern dünyanın ihtiyaçlarına cevap

verebilme amacıyla geliştirilip sistemleştirilmesinden oluşan yeni ideolojinin diğ er bir adıdır. Ancak 1980'li yıllardaki politik uygulamalardan⁵ dolayı, bu yeni ideolojinin sadece teorikte kalmayıp pratikte doğ an yeni versiyonlarını da kapsamak amacıyla liberal yeni sağ, muhafazakar yeni sağ ayrımları yapılmaya başlanmıştır (Hayek, aktaran Tekin 2004:96).

Yeni sağ, hem entellektüel hem de ideolojik bir harekettir. 19. yüzyılda birbirine rakip olan liberalizm ile muhafazakarlık, özellikle son otuz yılda, yeni liberal ve yeni muhafazakar biçimler kazanarak ortak ideolojik zeminde, yeni sağda buluşmuşlardır. Gerek yeni liberalizm gerekse yeni muhafazakarlık, refah devleti ve onun ideolojik dayanağı olduğunu ileri sürdükleri "sosyalizm"e ya da "ortak düşman"a karşı "ortak tavır" geliştirerek, serbest piyasa temelli kapitalist zeminde birleşmişlerdir. Yeni sağ, ekonomik ve politik alandaki egemenliğini sürdürürken, toplumun ve sosyal olanın kavranmasında ve dönüştürülmesinde de, bireyciliği ve piyasa temelli bir yaklaşımı beraberinde sunmaktadır.

Yeni-sağ kavramı, II.Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaş an refah devleti olgusunun, Batı modernizminin çelişki ve ikilemlerinin derinleşmesi ile ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların çözümü yönünde oluşan düşünsel ve siyasal dönüşümü ifade etmektedir. Bu biçimiyle yeni-sağ, sosyal, siyasal ve ekonomik yönetim boyutları olan kapsamlı bir dönüşümü tanımlayan çerçeve bir kavramdır. Bu kavramın içeriğinde güncel siyasetleri biçimlendiren ana yaklaşımlar ve değerler yer almaktadır. Birbirleriyle çok ciddi çelişkileri olan liberal, muhafazakar gibi yaklaşımlar yeniden tanımlanarak yenileştirilip, güncelleştirilmiş ve bir bütünselliğe kavuşturulmaya

⁵ Thatcher hükümetinin uygulamaları gibi. Bu uygulamalarda kamu harcamalarının azaltılması, istikrarlı para politikası uygulanması, özelleştirme, vergi oranlarının düşürülmesi gibi siyasetler göze çarpmaktadır (Vural, 2003:106).

çalışılarak, yeni-sağ adı altında hem bir siyaset hem de uygulama ifade etmek üzere bir araya getirilmişlerdir.

Yeni-sağ, ekonomik faaliyet özgürlüğünü temel özgürlük olarak gündeme getirmekte, serbest piyasa ekonomisinin bireysel ekonomik özgürlüğün gelişmesi için gerekli bir ön koşul olarak vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, topluma ekonomik ilişkiler yumağı olarak bakılmasını sağlamaya çalışmakta, kamu girişimi alanının yapısal-işlevsel özelliği nedeniyle, kaynakların verimsiz kullanılmasına ve israfa neden olması dolayısıyla küçültülmesini önermektedir. Ayrıca ekonomik yapısal dönüşümün yeni liberal değerler yönünde gerçekleşip yerleştirilmesi aşamasında devletin görece daha disiplinli, hatta otoriter bir yasal-anayasal çerçeveye içinde faaliyet göstermesi gereğini dolaylı da olsa görmekte, dönüşümden kaynaklanan sorunları muhafazakâr söylemlerle kabul edilebilir ve giderilebilir hale sokmaya çalışmaktadır (Vural, 2003:106).

Yeni sağ ideolojide liberalizm ve muhafazakarlık 20. yüzyılda kazandıkları yeni anlam yüklemeleri doğrultusunda, dört temel noktada eklenmektedirler. İlki, ortak düşmana olan ortak tavidir, yani sosyalizm karşıtlığıdır. İkincisi, kapitalizmin serbest piyasa sistemi ve kuralları içinde kabulüdür. Üçüncüsü, Keynesçi refah devleti ve toplum modeli ile dayandığı temel değerlere ve uygulamalara karşı çıkıştır. Dördüncüsü de, politik ve kültürel alanda gelenekçiliktir. Bu dört temel öge, yeni sağ düşünürlerin bilim ve yöntem anlayışlarını da belirlemekte, bilgi elde etme sürecinde akıl, sezgi ve geleneğin yerinin ne olduğunu bir kez daha sorgulatmaktadır.

II.4.2. Yeni Muhafazakarlık

Yeni muhafazakarlık, Soğuk Savaş döneminin ikinci yarısında çizgileri netleşmeye başlayan, esas olarak sosyalist sisteme, onun etkisi altında ve sınıf mücadeleleri sonucu Batı toplumlarında ortaya çıkan halkçı kazanımlara karşı bir tepki

olarak gelişen ‘reaksiyoner’ bir burjuva akımı olarak şekillenmiştir. “Yeni muhafazakarlık iktisadi bakımdan ultra liberal bir program ile ideolojik olarak muhafazakar/gerici anlayışın eklektik bir siyasal ifadesi şeklinde gelişmiştir” (Yanardağ, 2004:35-36).

Helmut Dubiel’e göre yeni muhafazakarlık;

İçerisinde kültürel temel tasavvurların, sosyal-felsefi insan imgelerinin, sosyal bilimsel teori metinlerinin ve ampirik tariflerin yoğunlaştırılarak siyasi savlar halinde getirildiği bir paradigmadır. Kelimenin dar anlamıyla, bir teori değildir. Teori kavramı, kendi aralarında birbirlerinden türetilen merkezi temel varsayımlardan tündengelimle elde edilmiş bir hipotezler yapısına mahsustur. Yeni Muhafazakârlığın böyle bir bilişsel merkezi, hipotezlerin türetilmesi için kuralları yok; daha ziyade, siyasi sorunların çözümüne yönelik bir toplum öğretisidir. Bu öğretinin birliği kendi içinde değil, eleştirdiği şeydedir - yani liberal sistemlerin bunalım fenomeni ve burjuva değer sisteminde gerçekleştiği iddia edilen otorite boşluğu. Onu karakterize eden eklektizm ve tek tek eleştiri nesnelere ayrıklığı üzerinde, Yeni Muhafazakârlığın, daha önce hiç kimsenin sahip olmadığı düşünsel bilgiler anlamında yeni olmadığı gösterilebilir. Yeni Muhafazakârlık bir tepki [reaksiyon] oluşumdur. Yeni Muhafazakârlık, neo-liberal ekonomi-politikten, sosyobioloji ve insan genetiğinden, pozitivist Marksizm eleştirisinden, muhafazakâr kültür eleştirisinden ve demokrasi hakkındaki elitist teoriden gelen savları, tehdit altında olduğunu hissettiği Batılı toplumların "liberal" akılcılığının siyasi savunması için seferber eder (Dubiel, 1998:13).

Burke’teki ilk biçimleriyle liberal bir nitelik taşıyan, ancak bireye, üretime ve bölüşüme ilişkin duyarlılıkları ile kapitalizme karşı ihtiyatlı bir kabul politikası da içeren muhafazakarlığın önemli bir bölümü, II.Dünya Savaşı sonrasında, sosyalizme karşı duyduğu nefretin de etkisiyle liberalizme yaklaşımaya başlamıştır. Günümüzdeki yeni muhafazakarlık, ikili bir yapıyı yeni sağın ekonomide liberal, siyasette otoriter bir parçasını yansıtmaktadır (Özipek, 2004:170-171).

Yeni-Muhafazakar hareket, üniversitede, medyada ve bürokratik yönetimde, küçük fakat oldukça bilinçli ve dikkat çeken entelektüellerden taraftar bulmuştur (Steinfels, 1979:79). Bu entelektüellerin birçoğu daha önceleri “New Deal” siyasetini aktif bir biçimde

desteklemişler, hatta bir kısmı önceleri sosyalizmi benimsemişlerdi. Bu aydınların sosyalizm ve liberalizmden kopup yeni muhafazakar harekete katılmaları, hem 1960'lı yılların aşırılıklarına bir tepkiyi hem de inandıkları eski liberalizmin bazı önemli yönlerini sürdürme isteklerini yansıtır (Safi, 2007:63).

Yeni muhafazakarlık, klasik liberalizmin özgürlüklere ilişkin bazı ilkelerini benimsemiştir: Bireysel girişimcilik, hiçbir mazeretle ve otoritece geri alınamayan kişisel hak ve özgürlükler ile bireyin bağımsızlığını ve yaratıcılığını engellemeyen “gölge devlet” bunların önde gelenleridir. Kişisel hak ve özgürlüklerin en sağlam güvencesi özel girişimcilik ve özel sektördür. Güçlü bir özel sektör, devlet kurumu karşısında sadece ekonomik değil, siyasal özgürlüklerin de koruyucusu olarak görülür. Birey, bilinçle donatılmış bir varlıktır. Durumunu düzeltmek isteyen her ahlaklı kişi, her iyi yurttaş bunu çevresinin zararına değil rekabet ederek yapar. Rekabetin doğal ortamı pazardır.

Yeni muhafazakarlar, pazarın erdemine seleflerinden daha fazla inanırlar. Bu yüzden, durumlarını iyileştirmeyi, pazar mekanizması çerçevesinde ve onun kurallarına uygun olarak yapmayı ilke edinmişlerdir. Muhafazakar gelenekten yeni muhafazakarlığa geçen ikinci önemli özellik, merkezi hükümetin ekonomik girişimciliği konusundaki tepki ve kuşktur. Yeni muhafazakarlar, düşünsel selefleri gibi toplumsal eşitlik ilkesine karşıdırlar. Onlara göre toplumsal eşitlik, stratejik seçkinlerin yok olmasına yol açacaktır. Zaten, doğal eşitliğin sağlanması da mümkün değildir, çünkü doğada eşitlik yoktur. Onu istemek, ütöpik bir arayışı yapay bir biçimde gerçekleştirmeye çalışmaktır (Ergil, 1986:134). Toplumda kendiliğinden oluşan bir eşitsizlik vardır. Hükümetin müdahaleleriyle bu eşitsizliğin bozulması, doğal kazanımları dolayısıyla çalışkanlığı, girişimciliği cezalandırmaktır. Ayrıca toplumda mutlak eşitlik olmazsa da muhafazakarlık eşitlik kavramına karşılık fırsat eşitliği kavramını benimsemektedir.

Novak'a göre insanlardaki doğuştan gelen farklılıklar göz önüne alındığında; adil sistemlerden hiçbiri eşitliği sağlamamıştır. O'na göre demokratik bir sistemin eşitliği mutlak anlamda bir eşitliği değil, fırsat eşitliğine dayanır (Novak, aktaran Vural 2003:116). Toplumunu değiştirme, modernleştirme çabaları sonunda, geleneksel kültür yanında ve onunla çelişen bir karşı-kültür oluşmuştur. Modernleşme adına, yerleşik değer ve davranış biçimlerine karşıt değerler, inançlar ve davranış biçimleri yaygınlaşmış, toplumda bir değer ve kavram kargaşası doğmuştur. Muhafazakarlar, bu durumu kültürel yozlaşma olarak algırlar (Ergil, 1986:135).

Burke'ün temsil ettiği klasik muhafazakarlığın geçmişteki ve günümüzdeki savunucularının farklı kültürleri ve o kültürlerin meşruluğunu tanıyan mistik boyutu, yeni muhafazakarlıkta seküler bir milliyetçiliğe dönüşmüştür. Ulusal kültürden farklı olanın dışlanması ve onun bozucu bir unsur olarak görülmesi, ondan kuşku duyulması gibi otoriter politikalara kaynaklık eden bir anlayıştan söz etmek mümkündür. Dış politikada ise ulusal gururun yüceltilmesi ve ülkenin gücünün kabul ettirilmesi için şiddet dahil çeşitli zorlama yöntemlerinin meşru görülmesi söz konusudur (Özipek, 2004:172).

Yeni muhafazakarlığın önemli özelliklerinden biri de güç ya da egemenlik arayışıdır. Yeni muhafazakarlık, İngiltere, Fransa, A.B.D gibi emperyalist geleneği olan ülkelerde geliştiği için, bu gelenek, ulusal kültür içinde önemli ideolojik etkiye sahiptir. Bu yüzden, sözü edilen ülkelerin muhafazakarları, toplumlarının dünya devletleri arasında güçlü, hatta egemen olmasını isterler.

Liberalizmle olan bütün benzerlikler, söz konusu entelektüel muhafazakarlığı "Yeni-Muhafazakarlık mı, yoksa Neo-Liberalizm olarak mı?" nitelenmesi konusunu gündeme getirmektedir (Dubiel, 1998:160). Yeni muhafazakarlara göre yeni muhafazakarlıkla yeni liberalizm birbirinden bütünüyle ayrıdır. Yalnızca yeni

muhafazakarlık piyasa konusuna eskisinden daha olumlu yaklaşmaktadır. Yeni sağ dışından bir sosyal bilimci olan Andrew Belsey yeni muhafazakarlık ve yeni liberalizm kavramlarını her biri bir dizi ilke içeren iki ideal tip için kullanır:

Yeni Liberalizm

1. En Az Hükümet
2. Bırakınız Yapsınlar
3. Serbest Piyasa Toplumu
4. Seçme Özgürlüğü
5. Birey

Yeni Muhafazakarlık

1. Güçlü Hükümet
2. Toplumsal Otorite
3. Disiplinli Toplum
4. Hiyerarşi ve İtaat
5. Ulus

Ancak yeni liberalizm ve yeni muhafazakarlık arasında kuramsal alanda yakınlaşma ve karışmalar vardır. Yeni liberaller piyasayı korumak için güçlü bir hukuk sistemi isterler ve bunu sağlamak için otoriter önlemler alınmasına karşı çıkmazlar. Kapitalizmin piyasa düzeninin doğallığından ve kendiliğinden oluşmasından sürekli söz edilmesine karşın, bu düzenin yukarıdan dayatılması gerekir (Belsey, aktaran Baltacı 2004: 364-366).

Yeni muhafazakarlar ise piyasanın doğallığına ya da kaçınılmazlığına inanmazlar, ama piyasa düzeninin katı disiplinini otoritenin sağlanması için siyasal açıdan yararlı bir araç olarak görürler. Bu örnekte olduğu gibi yeni muhafazakarlıkla yeni liberalizm kuramsal olarak da iç içe geçmiştir. Her ne kadar aralarında vurgu ya da tarihsel dayanak ayrılığı olsa da sonuçlar bakımından birbirlerine çok yaklaşmakta, çoğu zaman da aynı noktalarda birleşmektedirler. Bu nedenle yeni muhafazakarlıkla yeni liberalizmi birbirinden ayırmak oldukça zorlaşmıştır (Baltacı, 2004: 364-366).

Helmut Dubiel'e göre; entelektüel muhafazakarların burjuva toplumunda yetişmiş olması düşüncelerini giderek liberalizmden ayırt edilemez hale getirmiştir. Bu nedenle onlara "yeni muhafazakar" mı yoksa "neo-liberal" mi denmesi sadece kelime seçme meselesidir (Dubiel, 1998:166). Bu çerçevede Bora yeni muhafazakarlığın, muhafazakarlıkla liberalizmin lehimlenmiş olduğunu ileri sürmektedir. Yeni muhafazakarların temel savı modern liberal toplumların değerlerden arınmış, kültürel kimlikten yoksun toplumlar olamayacakları, olursa yozlaşacakları ve çökecekleridir. Liberalizm temin ettiği ilerleme, özgürlük ve yaratıcılık ancak toplumun temel değerleri korunursa varlıklarını devam ettirebilecektir. İtiraz, kozmopolitizme yönelik eski muhafazakârlığın itirazıdır. Savunulan ise gelenek, din, millet, devlet ve otorite gibi geleneksel muhafazakârlığın değerleridir. Yeni muhafazakarlığı yeni kılan şey, eski değerlerin liberal toplumu güvencelemek üzere savunulmasıdır (Bora, 1999: 69).

Yeni liberalizm, muhafazakarların liberalizmin köksüz birey anlayışı, toplumsal ve geleneksel değerler ile kurumlara karşı duyarsızlığına yönelik eleştirilerinden yararlanmış, muhafazakarlığı liberalizme içselleştirerek gerçekleştirdiği dönüşümü meşrulaştırmıştır. Klasik liberalizm ekonomik alanda devletin gece bekçisi rolünde olduğu serbest piyasa ekonomisini benimsemekte ve toplumsal alanda geleneği, ahlaksal değerleri göz ardı etmekteydi. Muhafazakarlık ise tam tersi, piyasa ekonomisinin gerekliliği düşüncesine katılmamakta, devlete, geleneğe ve ahlaksal değerlere vurgu yapmaktaydı. Yaşanan sosyal refah devleti deneyiminin ardından yeni liberaller ekonomik alanda klasik liberalizmin serbest piyasa ekonomisi anlayışına dönüş yapmış, toplumsal alanda da muhafazakârlığın ahlaksal değerlerle örülü birey anlayışını ve güçlü devlet yaklaşımını benimsemiştir. Yeni muhafazakarlar da toplumsal değer ve geleneklere verdikleri önemi koruyarak ekonomik alanda serbest piyasa ekonomisini

benimsemişlerdir. Bu tür bir yaklaşma sonucunda iki akım arasında temel konularda önemli bir fark kalmamış görünüyor. İki akım küresel sermayenin gelişmesi için el ele vermiş durumdadır (Baltacı, 2004: 364-366). Bununla birlikte yeni-muhafazakarlık, geleneksel muhafazakarlığın birçok değerini de benimser: Otoriteye uyması, geleneksel değerlerin benimsenmesi, ahlaki, dinsel ve manevi değerlere saygı konularında yeni-muhafazakarlar, eski-sağa yakın görüşler savunur.

Yeni muhafazakar siyaset felsefesi, diğer modern siyaset felsefelerinden daha fazla ekonomik düzenin değerleri ile temel kültür arasında bir tutarlılık olması gerektiğini vurgular. Bu bağlantıyı da dinsel kaynakların gerçekleştirebileceğini öne sürer. Özellikle Amerikalı filozof Novak demokratik kapitalizme olan inancın artması için toplumun temel normları olan dinsel ve manevi değerlerin yeniden doğmasının özendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Novak, aktaran Vural 2003:114).

Yeni muhafazakarlar, kapitalizmi ve serbest piyasa sistemini kabul etseler de, gelişmiş sanayi toplumlarının tüketici, aşırı bireyci ve köksüz toplum anlayışını eleştirirler. Geleneksel dine dönüşü ve soyut etikçiliği savunurlar. Beneton'a göre, eğer bugün muhafazakar hareket canlı kalmış ise, bu esas olarak dinsel muhafazakarlık biçiminde gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Beneton, 1991:115).

Yeni-muhafazakarlık; muhafazakarlığın Amerika'daki algılanış biçimidir. Amerika'daki muhafazakarlık liberal değerler üzerine kurulmuş ve liberalizmin devamlılığı için, din, aile ve gelenek gibi muhafazakar değerler ithal edilmiştir. 1960'ların entelektüel hareketlerinin önemli isimlerinden Vierreck'e göre; Amerikan muhafazakarlığı, ne gelenek karşıtıdır ne de Avrupa'nın karşı devrimci sağ eğilimlerini desteklemektedir. Amerikan muhafazakarlığı gelenek ve yasal zorunlulukları kabul ederken, devletçi zorlayıcılığı reddeder (Vierreck, aktaran Gül 2004:79). Yeni

muhafazakarlığın Amerika ve Avrupa versiyonları arasındaki ortak payda sosyalist sistemin ve sistemden güç alan sınıf mücadelelerinin baskısıyla daha çok eski kıtada ortaya çıkan “sosyal devlet” ve diğer toplumcu kazanımlara karşı aldıkları tutumdur. Yeni muhafazakarlar Avrupa’daki anlamıyla siyasal ya da klasik muhafazakarlığın birçok özelliğini reddetmişlerdir. Çoğu kez “neo-liberalizm” olarak nitelendirilen bu tutum, geriye çekici ve görece eskiyi (liberal kapitalizmi) ihya etme anlayışını içermektedir. Dolayısıyla, söz konusu anlayış 1970’li yıllarda gelişen ve 1980’lerden sonra kendini gösteren bir kavram olarak görülmeli ve değerlendirilmelidir. Bu felsefeyi izleyenler, statükoya (20. yüzyıl kurumlarına) karşı çıkışları nedeniyle muhafazakar değil, “değişimci/ilerici” oldukları bile öne sürülmektedir. Ancak, insan aklına karşı aldığı tutum, aydınlanma ve modernite karşıtlığı, Amerikan muhafazakarlığını aktüel Avrupa muhafazakarlığı karşısında daha gerici bir zemine koymaktadır. Amerikan Muhafazakarlığı’nın önemli isimlerinden kabul edilen Irving Kristol, Avrupa’daki dinsel muhafazakarlığın çok zayıf olması nedeniyle, oradaki yeni muhafazakar potansiyelinde o ölçüde güçsüz olduğunu ifade etmektedir (Kristol, 2004:68).

Yeni emperyalizmin ihtiyaçlarına denk gelen, felsefi tabanlı bir siyasi hareket olan yeni muhafazakarlık, 1990’lı yıllardan itibaren ABD’deki bütün hükümetlerde etkili olmuştur. Nitekim, Bush ekibinin en belirgin özelliği Hıristiyan köktenciliği ile yeni muhafazakâr geleneği birleştirmesidir. Bu hükümetler, Soğuk Savaş döneminde yaratılan bütün küresel kurum, kuruluş ve örgütlerin (ve dolayısıyla hukukun) SSCB’nin çöküşüyle gereksizleştiğini, hegemonya alanını daraltıcı bir işlev gördüklerini belirtmişler, bir önceki döneme ait hukuk, kurum ve düzenin ortadan kaldırılmasını savunmuşlardır (<http://uiportal.net/content207.html>).

Amerikan Muhafazakarlığı'nın yüzyıllara dayanan gelenekleri, toplumsal yaşamın muhafaza edilecek değerlerini belirlemek ve sahip çıkmaktan farklı amaçları ve yapısı olduğu görülmektedir. Bu konuda temel görüş, Amerikan Muhafazakarlığı'nın günümüzün siyasi yapısına karşılık yapılandığı şeklindedir. “Bu anlamda Amerika yeni muhafazakarlığı, kültürel ve siyasal bir gelenekçilikten çok, yeni emperyalizmin ihtiyaçlarına denk gelen felsefi oylumlu bir siyasal harekettir” (Yanardağ, 2004:32).

Irving Kristol'ün Giddens'a göre savunduğu yeni muhafazakar fikirlerin özellikleri şöyle özetlenebilir;

1. Sosyalizmin çoğu biçimine karşıdır.
2. Eski muhafazakarların tersine romantizme karşıdır.
3. Piyasa ekonomisinin gerekli ancak yetersiz olduğunu düşünür.
4. Ekonomik büyüme çekicidir. Büyüme toplumsal ve politik istikrar için gereklidir.
5. Enerjik ve sınırlı hükümet yanlısıdır.
6. Ekonomiye ılımlı hükümet müdahalesini savunur.
7. ABD tipi liberalizme muhaliftirler.
8. Muhafazakârların milliyetçi ve vatansever olduklarını savunur.
9. Aile ve dinin esas rolü düzgün bir toplumun zorunlu dayanağıdır (Giddens, 2003:37-38).

Muhafazakarlığın 18. yüzyıldan sonra değiştiğinden önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Bu değişimlerde savaşlar önemli rol oynamıştır. Savaşlar, toplumsal yapı üzerinde etkili olmuş, o güne kadar radikal gözükten her yaklaşımda yumuşama hissedilmiştir. “... Marx'ın ünlü mecazıyla ‘katı olan her şeyin havaya karıştığı’ burjuva toplumu, geçmişi bugüne bağlayan sürekliliklerin altını kazar–kutsal sayılanlar dahil”

(Giddens, 2002:33). 20.yüzyılla birlikte siyasi hayatta adından yeniden sözettirmeye başlayan muhafazakarlığın, sosyalizm karşıtlığına ve bu karşıtlık durumunda liberalizm ile yakınlaştığına sayısız defalar vurgu yapılmıştır.

Bugün tartışılan ve yeni muhafazakarlık olarak adlandırılan akım, Avrupa muhafazakarlığından farklı olarak ABD çıkışlıdır ve Amerikan değerlerini muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda yeni muhafazakarlarca muhafazası istenen değerler bireycilik, insan hakları ve liberal demokrasi ile piyasa ekonomisidir. Dolayısıyla yeni muhafazakarlık, Avrupa muhafazakarlığının değişime karşı, statükocu yapısından çok farklıdır (Beneton, 1991:76).

Muhafazakarlık bugün hala üzerinde tartışmaların sürdüğü bir ideoloji olarak karşımıza çıkmakta ve ülkemizde de aynı tartışmalar yaşanmaktadır. Bu sebeple, Avrupa'da ve Amerika'da yükselen değerlerden farklı şekilde ve koşullarda yapılanan Türkiye muhafazakarlığını incelemekte fayda olacaktır.

II.5. Türkiye'de Muhafazakarlık

Türkiye'de muhafazakarlık olgusu incelenirken üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri Türkiye'nin içinde bulunduğu tarihsel ve sosyolojik şartların göz önünde bulundurulmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi muhafazakarlık tarihsel süreç içerisinde farklı toplumsal yapılarda farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Türkiye muhafazakarlığı, muhafazakarlığın Batı'da ortaya çıkış koşullarından farklı koşulların ürünüdür. Batı'da muhafazakarlık, Fransız Devrimi'ne duyulan tepki ve bu devrimin zeminini hazırlayan aydınlanma filozoflarının siyasi düşünce ve projelerine yöneltilen eleştirilerin meydana getirdiği bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ise siyasal olmaktan çok, ahlaki değer ve kurumların korunmasına yöneliktir. Ancak buradaki ortak nokta muhafazakarlığın değişime karşı oluşturduğu tepkisel tavır niteliğinde olmasıdır.

Muhafazakarlıktan bir ideoloji olarak bahsedildiğinde, ideolojilerin yeşermesi için gerekli olduğu düşünülen toplumsal durumların üzerinde yeşerdiği varsayılır. Buna göre, muhafazakarlık sınıflı toplumsal yapı, az ya da çok sınıf çatışması, ideolojilerin tarihsel taşıyıcıları ve antagonistik düşünce biçimlerinin ortaya çıkışı gibi unsurların belirlediği bir tarihsel zemin üzerinde gelişmiştir. Bir Türkiye muhafazakarlığının mevcudiyeti sorusu, bu unsurları gözetmek durumundadır. Oysa tam bu noktada, tarihsel farktan kaynaklanan bir problem ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin toplumsal tarihi üzerine yapılmış yorumların birçoğunun paylaştığı bir tez, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve cumhuriyetli yılların başlangıcında Türkiye'de toplumsal sınıfların şekillenmiş bir biçimde gözlenemeyeceğidir.

Tarihsel olarak Türkiye'de yalnızca Batı Avrupalı anlamıyla bir toplumsal sınıflar tablosunun olmadığı söylenebilir. Adı geçen tarihlerde, modern toplumsal sınıflar – aristokrasi, burjuvazi ve işçi sınıfı – Batı Avrupa'daki gibi şekillenmiş biçimleriyle Türkiye toplumunda bulunmamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye muhafazakarlığının, İngiliz muhafazakarlığının aristokrasi ve burjuvazinin temel ittifakına dayanan veya Fransız reaksiyonerliğinin devrim sonrasında eski sosyal güçlerini kaybeden taşıyıcılarından yoksun olduğu söylenebilir.

Türkiye muhafazakarlığının gelişimi, Türkiye modernleşme tarihinde ortaya çıkar. 19. yüzyılda Türkiye, hızlı ve dışardan aydınlar/elit eli ile bir dönüşüm yaşamaktadır. Tanzimat ile kaçınılmazlığı vurgulanan batılılaşma/modernleşme süreci Osmanlı'da muhafazakar düşüncenin gelişmesine yol açmıştır (Akpolat, 2006:203). Türkiye modernleşme tarihinde modern olanın algılanışı, modern ve modern olmayan ikilemelerinin yaratılması, muhafazakar düşüncenin niteliğini de belirlemiştir.

Batı'daki örneğiyle karşılaştığımızda, Türkiye muhafazakarlığının karşısına konulacak oluşum cumhuriyet olacaktır. Türkiye muhafazakarlığının cumhuriyetle ilişkisi, içerik olarak modernite ve muhafazakarlık ilişkisiyle özdeştir. Türkiye muhafazakarlığı bir cumhuriyet dönemi ideolojisidir ve kendi varlığını bu süreçte oluşturmuştur. Fransız Devrimi'ne reaksiyoner bir tepki veren muhafazakarlar gibi, Türkiye muhafazakar entelijansı cumhuriyetle bir hesaplaşma yoluna gitmemiştir. Burada Türkiye muhafazakarlığının belirleyici özelliği olarak onun, oluşum dönemindeki politik iktidarsızlığının açtığı boşluğu, daha sonraki dönemlerinde kültürel bir saldırganlıkla doldurmaya çalışması gösterilebilir (Çiğdem, 2001:58). Cumhuriyet sadece bir siyasal rejim değişikliğine işaret etmemekte, aynı zamanda Osmanlı'dan siyasal, kültürel ve ideolojik radikal bir kopuş istemini de yansıtmaktadır. Dolayısıyla Türkiye muhafazakarlığının kendisini anlamlandıracağı, pozisyonunu belirleyebileceği tarihsel an, bu istemin boyutlarının genişliği ve derinliği nedeniyle ancak cumhuriyet olarak alınmaktadır. Muhafazakar ideolojinin devrime karşı tepkisi hatırlandığında, “soy muhafazakarlığın” miladı nasıl Fransız Devrimi ise, Türkiye muhafazakarlığının Kemalist Devrim'le kendi bilincine ulaştığı başlangıç düzeyinde söylenebilir (Çiğdem, 2003:16).

Türkiye muhafazakarlığı üzerine yapılmış analizler göz önünde tutulursa, nispeten şekillenmiş bir muhafazakarlığın Cumhuriyet devrimleri gibi bir milada sahip olduğu genel kabul görmektedir. Fakat bunun kadar geçerli ve yaygın bir yorum da Türkiye muhafazakarlığı'nın, soy muhafazakarlıkla bazı sürekliliklere sahip olduğudur. Mesela çoğu zaman anti-modern bir karakter taşımaz. Devrimlere ve tarihsel kopuşlara karşı kuşkulu ve tepkilidir ama başlangıç noktası ve bilişsel düzeyi Batı Avrupalı örneğinde olduğu kadar belirgin değildir. Bunun anlamı, Batı'daki muhafazakar

düşünürler ile Fransız Devrimi arasındaki uzlaşmaz çelişkinin Türkiye muhafazakarları ve Cumhuriyet devrimleri açısından – aynı derecede ve ideolojik kararlılıkta- söz konusu olmamasıdır (Mollaer, 2008:73). Türkiye muhafazakarları, Cumhuriyetle girişilecek bir hesaplaşmanın muhtemel sonuçlarının hareketin meşruiyetini baştan gidereceği korkusuyla, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson dünyasındaki muhafazakarlığın Fransız Devrimi ile girdiği türden bir hesaplaşmaya girmemiştir. Bu husus Türkiye muhafazakarlığının en belirleyici özelliklerinden birine işaret eder (Safi, 2007:227).

Türkiye muhafazakarlığının tarihinin muhafazakarlık kavramının doğal bir sonucu olarak Osmanlı/Türkiye modernleşmesinin tarihiyle beraber ele alınması kaçınılmaz gözükmektedir. Bu noktada Osmanlı/Türkiye modernleşmesinin özgün yapısının, Osmanlı/Türkiye muhafazakarlığının özgün çerçevesini de oluşturduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı’da muhafazakar tutum modernist perspektifin bir anlamda doğal bir parçası olarak gelişmiştir. Türkiye’de modernleşme muafazakar saiklerle entegre olarak ilerlerken, modernleşme projesine açıktan muhalif bir muhafazakâr düşünce akımı serpilmemiştir (Bora ve Onaran, 2003:239-240). Bunun nedeni içinde bulunulan şartların gerektirdiği üzere devletin kurtarılmasıdır. Asıl amaç vatanın kurtarılması olduğundan ideolojik farklılıklar çok fazla göz önünde bulundurulmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti’nin dağılma dönemindeki “devleti kurtarma” misyonunda serdedilen bazı düşüncelerin Cumhuriyet dönemi muhafazakarlığının zihniyet ve ideolojisi için bazı önemli birikimler sağladığını ileri sürmek mümkündür.

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı’da işlerin iyi gitmediğine dair başlayan yakınmalar 18. yüzyılda da devam etmiştir. 18. yüzyılda, Belge’nin de belirttiği gibi Osmanlı devlet adamları “değişim”in zorunlu olduğunu kavramışlardı. Ama bu

değişimin yönü hala önemliydi: “Geçmiş” e doğru mu, “ gelecek” e doğru mu? İdeal olan bir kere yanlışlıkla bozulduğu için, şimdi yeniden değişip eski ideal duruma dönmek. Ortaklaşa bilinçaltı, “değişmek” gibi bir eyleme, ancak bu gerekçeyle ahlaki onay veriyordu (Belge, 2003:93). Ancak 18. yüzyılda yapılan yenilikler bilinçli olarak gerçekleştirilmediği için çok manidar olmamıştır. Osmanlı devletinde asıl değişim bilinçli olarak 19. yüzyılın ilk çeyreğinde belirginleşmiştir.

Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Devleti’nde, Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi çok sayıda siyasal ideoloji doğmasına rağmen, Batı’dakine benzer veya kuramsal, bağımsız siyasal muhafazakar bir düşünceye rastlamamaktayız. Ancak Tanzimat döneminde siyasal muhafazakarlık İslamcılık, Osmanlıcılık ve Milliyetçilik görüşleri içerisinde dağınık halde bulunmaktadır. Çiğdem, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımının aslında, farklı istikametlerde fakat nihayetinde aynı yola giren düşünce şekilleri olduğunu, ancak muhafazakarlığın bu akımların herhangi birine atfedilemeyeceğini belirtmektedir (Çiğdem, 1997:45).

1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet’le, devlet rejiminin değiştirilmesi, hilafetin kaldırılması (1924), ‘devletin dini İslam’dır’ hükmünün anayasadan çıkartılması (1928) ve kamusal ve mümkün olduğu kadar toplumsal alanda dinin kontrol altına alınması, yeni devletin, eskiyle yeni arasında ‘ontolojik (bir) kırılmaya yol açtığı belirtilmiştir. Tezel’e göre, “devamlılığı kırılmış eski bütünlüğün parçaları, yeni ekleşmeler ile eskisine benzemeyen, yeni bütünlükler oluşturarak yaşamına devam eder. Ama bu yapı, eskisinden farklıdır” (Tezel, 2003:20–24). Ancak burada önemli bir nokta Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş aşamasında din olgusu toplumsal ve kamusal alandan tamamen çıkarılmak istenmemiş olmasıdır. Dinin ulusal inşayı destekleyici kısımları

toplumsal düzen açısından işlevsel olabilir. Sadece artık “din”, devletin vatandaşlarını tanımlamak üzere kullanılmamaktadır.

Temelleri Tanzimat’la birlikte atılmış olsa bile, Cumhuriyetle birlikte toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda bir dizi inkılapla hayata geçirilen yenilikler, sistematik ve Fransız ekolü örnek alındığından sert tonlamaya sahiptir. Her türlü hızlı değişim ve devrim anlayışına kesin çizgilerle karşı çıkan muhafazakarların, saltanatın, halifeliğin ve dini çerçevedeki eğitim kurumlarının kısa süreli kararlarla ortadan kaldırılmasına itiraz etmeleri muhafazakar düşüncenin genel ilkeleri bazında son derece tutarlıdır.

Kurtuluş savaşı sonrasında ve Tek Parti dönemi ulus inşa etme sürecinde radikal bir biçimde Batıcılığa yönelim olmuş ve bu yönelim sonucunda yerleştirilmeye çalışılan bir takım değerler toplum tarafından benimsenmemiş ve siyasal tepkiler oluşmuştur. Toplum, Batı’nın ilminden yararlanmayı kabullenmiş ancak yaşam tarzını benimsemekte tepkisel davranmıştır. Modernliğin düşünsel ve kültürel sonuçları reddedilmiştir. Batı’nın teknolojik üstünlüklerinden istifade etmek ile sahip olunan kültürel değer ve kodları korumak, dolayısıyla “kendisi olmak/kalmak” saiki arasındaki gerilim, tipik bir geç modernleşme sendromu olarak görülebilir (Türk, 2004:60). Muhafazakar düşüncede modernleşme Batı’nın teknolojisinden faydalanmaktır. Türk muhafazakarlığı teknolojiyle problemlili bir ilişki içinde olmamıştır. Korumaya çalıştıkları kendi din ve kültürleri olmuştur. Onlara göre modernleşmenin tek bir yolu olmayıp, her ülkenin kendi kültürüne, tarihine, toplumsal yapısına bağlı olarak değişebileceğidir. Dini duygulardan yoksun bir toplum muhafazakar düşüncede barınamaz. Amaç bilim ve maneviyatı dengeli bir şekilde bir arada tutabilmektir.

Öğün'e göre;

Muhafazakarlık, kültürü teknikten ayırıştıran özelliğiyle dikkat çekmektedir... Teknik ya da maddi gelişme muhafazakarların reddettiği bir şey değildir. Muhafazakar muhayyilede fabrika bacaları ve onun hemen yanı başında olan cami minareleri arşa yükselen ve ruhaniyete karışan dengeli bir gelişmenin vazgeçilmez sembolleridir... Ama muhafazakar zihniyette kültür-teknik ayrımı, her iki alanın özerkliğine dayanan eşitlikçi bir ayrım değildir. Kültüre özel bir misyon yüklenmek suretiyle, onun, özünde güvenilmez olan tekniğin taşkınlıklarını kontrol eden bir işleve sahip olması istenir... Tekniği denetimi altına almış olan kültür söylemi, muhafazakarlığın belki en gösterişli, ama içerik itibarıyla da o denli naif olan bakışının yansımasıdır (Öğün, 1997:104).

Türkiye'de Batılılaşma hareketleri içinde iki farklı görüşün varlığından söz edilebilir: "Topyekün ve Kısmi Batılılaşma". Mollaer'e göre (2008:77), topyekün ve kısmi batılılaşma taraftarları arasında başlangıç düzeyindeki kültürel fark, uygarlığın maddi nimetlerine dair bir ilginin meydana getirdiği düşünsel süreklilikle tamamlanmıştır. Topyekün batılılaşmayı savunanlar, ilerlemeyi doğrudan Batılı referanslarla, uygarlığın maddi boyutuna kültürel transferi dahil ederek savunmuşlardır. İlerleme ile kültürel devamlılığı harmanlayan muhafazakarlar, evrenselci tavrın pozitivist Batılılaşma yaklaşımını eleştirip "diğer Batı" perspektifini önermiş ve modernist İslamcıların ümmetçi evrenselciliğini yerelci, gelenekselci ve millici bir çizgide değiştiren bir yorum getirmiştir (Aktay, 2004:236-361). Cumhuriyet dönemi Türkiye muhafazakarlarının kayda değer bir bölümü kısmi Batılılaşmayı savunmuş ve kültür ile uygarlık arasında özenli bir ayrım yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Çaha'nın tanımlamasıyla Türkiye'deki muhafazakarlığı "kültürel, milliyetçi, devletçi, İslamcı" olmak üzere dört alt kategoride toplayabiliriz. Kültürel muhafazakarlık Türkiye'deki genel kültür kalıplarını; milliyetçi muhafazakarlık milliyetçilikle muhafazakarlığı harmanlayan Türk milliyetçiliğinin genel karakteristiğini; devletçi muhafazakarlık sisteme karşı gelen değişim taleplerini geri çeviren statükoculuğu; İslami

muhafazakarlık ise Türkiye’de dini cemaatler bazında gelişen tutucu tavrı anlatmaktadır (Çaha, 2007:127). Kültürel muhafazakarlar düşüncelerini siyasal düzlemde değil kültürel düzlemde ifade ederler. İslamcı muhafazakarlar düşüncelerinde dini duygu ve anlayışa daha çok yer verirler. Milliyetçi muhafazakarlar ise düşüncelerini siyasal ve kültürel düzlemde ifade ederler ve milli duygulara daha fazla önem verirler. Ancak muhafazakarlığın bütün türlerinin hemfikir oldukları konu dinin vazgeçilmez önemidir. Muhafazakarlar için dinden bağımsız olarak varolabilecek hiçbir toplum olamaz. Din, toplumu birarada tutabilmek için korunması gereken manevi bir bağlıdır.

Türkiye muhafazakarlığının Dergah dergisi ile başlayan düşünce serüveni 1940’lı yıllara gelindiğinde belirli bir birikime ulaşmıştır. II.Dünya Savaşı yılları ve sonrasında milliyetçilik ve sosyalizm fikirleri yeniden canlanırken, muhafazakarlık kültürel planda kendi çizgisini korumuştur. Çok partili döneme geçiş süreci, kültürel muhafazakarlık unsurlarının siyasal alana tahvil edilme sürecini de başlatmıştır. CHP’den kopanların kurduğu DP’nin söyleminde yer alan temalar ile Cumhuriyetçi muhafazakarlığın önermelerinin kesişme noktaları oldukça fazladır. Bu kesişme noktaları, milliyetçilik ve dindarlıkla eklemlenen Türkiye muhafazakarlığının 1950-1960 yılları arasında belirgin dönemini yaşadığı, 1960’larda milliyetçilik, 1970’lerde de İslamcılığın hakim unsur olduğu yönündeki değerlendirmelere yol açmaktadır. Örneğin, İslamcılığın kurucu düşünürlerinden olan Said Halim Paşa, milli (dinsel cemaat anlamında) varlığın esası olarak “müesseseleri” vurgulamasıyla; “sabit ve müşterek bir hisse dayanmayan, bir maziden veya ananeden doğmuş bulunmayan, sadece akıl-düşünce gibi zayıf ve değişken bir zeminde duran emel ve gayelerin hakiki bir ideal meydana getiremeyeceğine” dair sözleriyle, muhafazakarlığın temel iddialarını dillendirmektedir (Bora, 1999:80).

Muhafazakar düşünce geleneğinin çıkış noktalarından birisi olan aklın *tabula rasa* olarak kabul edilip dünyayı rasyonel kalıplarla şekillendirme yönündeki çabalara eleştiri, Türkiye muhafazakarlığı için de geçerliliğini korumaktadır. “Türk muhafazakarlarının ilimcilik olarak tanımladıkları imanlı akılcılığı savunmaları” (Öğün, 2003:554) rasyonalizm ve materyalizme karşı aldıkları tavrın sonucudur.

Türkiye'nin düşün dünyasında Yahya Kemal'in muhafazakarlığı, muhafazakarlığın klasik gelişimine uygun olarak, bütünlüklü bir fikir sistemi değil bir duruştur. Muhafazakarların en kadim meselelerinden olan değişimin hızının nasıl çözümleneceği konusu Yahya Kemal için de önemlidir.⁶ Yahya Kemal ve ardıllarının ortaya koydukları değişim anlayışı muhafazakar düşüncenin tarihsel olarak savuna geldiği değişim yaklaşımı ile son derece uyumludur. Bu çerçevede değişimin özellikle kültürel sahada olması gerektiği, yön açısından muhafazakarlara önemli ipuçları sunmaktadır.

Muhafazakarlar, Türkiye'nin hızlanan değişiminin travmaya yol açmadan gerçekleşmesini, ekonomik modernleşmenin kültürel açıdan takip edilecek muhafazakar politikalarla yol almasını savunmuşlardır. Anahtar cümle, sanayileşmek ve hızla kalkınmak ama yerel, geleneksel ve dinsel değerleri muhafaza etmektir. Tek Parti dönemi sonrası muhafazakarların Türkiye'nin düşünce tarihinde etkili olan “bilim ve eğitimi kurtuluş reçetesi olarak görme eğilimi”nden fazlasıyla etkilendikleri görülmektedir. Ekonomik kalkınmanın toplumun eşitsiz kuruluşu açısından sorunsallaştırılmasına ya da

⁶ Bütün muhafazakar teorilerinde önemle vurgulanan “devamlılık” ilkesi, Yahya Kemal'in lügatinde “imtidad”dı. Muhafazakar diye tarif edilebilecek aydınlar, kesinlikle çatışma istemiyor, koparıldıkları geçmişle bağlarını yeniden kurmak için bir uzlaşma zemini arıyorlardır. Yahya Kemal de eski edebiyatı, musikiyi ve diğer sanatları, seçici ve eleştirci gözle bakmadan, modernitenin süzgecinden geçirmeksizin, olduğu gibi sevenlerden, özellikle bunun kavgasını veren, reaksiyonerlerden uzak durmuşlardır (Ayvazoğlu, 2003:515).

gelirin toplumsal yeniden dağıtımına dair tartışmalar bulmak ise oldukça güçtür. Bunun yerine dinde yenilik tartışmaları, toplumun aydın din adamlarına olan ihtiyacı gibi dinsel-kültürel konularda yapılan manevi kalkınma tartışmaları ya da Doğu-Batı sentezleri yer almaktadır. Ziya Gökalp'in hars-medeniyet sentezi Doğu-Batı sentezine dönüşmüştür. Türkiye'de Doğu-Batı sentezinden 1950'ler sonrasında belirgin şekilde söz edilmeye başlanmış ve resmi ideolojiye rağmen geniş bir yelpazede etkinlik kurulmuştur. Sentez, kültüralizmi merkeze almaktadır. Bu dönemin muhafazakarlarında "kültür emperyalizmi" tartışmaları popüler olmuştur. Ancak muhafazakarlar emperyalizmi kültürel tezlerle yorumlamış, konuya ekonomi ve politik bir açıklama getirmemişlerdir. Muhafazakarlıktaki kültüralizm çekingen –bazen de atak- bir kapitalizm tercihiyle birleşince ideolojik tercihle ete kemiğe bürünmektedir (Mollaer, 2008:105-107). Muhafazakar düşünürlerin iktisadi süreçleri kavrama konusunda kısıtlı oldukları söylenebilir.

Muhafazakarların Soğuk Savaş döneminde sosyalizm tehdidi algısıyla kapitalizmin dünyası üzerindeki misafirlik duygusu yerini sahiplenmeye bırakmış ve kültürelci tezler bir süre askıya alınarak ekonomi alanına girilmiştir. Muhafazakarlara göre kapitalizm komünizme karşı yaratıcılık, ilerleme ve özgürlük anlamına gelmektedir. Kötünün iyisi olarak kapitalizm argümanı yaygın bir muhafazakar ilke olmuştur. Aslında muhafazakarlığın ikilemi tam da itiraf edilemeyen kapitalizm taraftarlığından kaynaklanmakta ve kültürel modernliği suçlamasına karşın kapitalist modernliğe verdiği onay, bazı yapısal çelişkileri de beraberinde getirmektedir (Mollaer, 2008:113).

Çok partili yaşama geçiş sonrasında konjonktürün zorlamasıyla anti komünizm dalgası yayılınca Türkiye muhafazakarlığının karakterinde de önceden öngörülme-yen süreçler işlemeye başlamıştır.

Türk muhafazakarlığı, oluşum dönemindeki politik iktidarsızlığının açtığı boşluğu, daha sonraki dönemlerde kültürel bir saldırganlıkla doldurmaya çalışmıştır... Politik iktidarsızlık döneminde muhafazakar düşüncenin sahip olduğu derinlik, yerini, katı bir sağcılık ve anti-komünizme terkedecektir. Özellikle 1950 sonrasında DP iktidarıyla birlikte, muhafazakarlığın Cumhuriyetle ilişkisinde bir kopuş yaratması beklenirdi. Oysa böyle olmayacak, bu kopuş Nurculuk Hareketi ve Nurettin Topçu dışta bırakılırsa, İslamcılar tarafından gerçekleştirilecektir (Çiğdem, 2003:47).

DP ile birlikte İslam'ın kamusal hayatta daha görünür hale gelmesi, bu alandaki düşünce zenginliğini artırmıştır. Muhafazakarlar, milliyetçiler ve İslamcıların yolları daha fazla kesişmeye başlamış ancak bu dönem ideolojik yapıların kristalize oluşuna da sahne olmuştur. Bir nevi uzmanlaşma ile yolları ayrılmaya başlayan ideolojik yapılar siyasal arenada kendi partileri ile temsil edilmeye başladıktan sonra muhafazakarların durduğu yerin tespiti kolaylaşmıştır. MHP ve MNP siyasi sahadaki yerlerini netleştirirken, muhafazakarların konuşlanacağı tek alan merkez sağ partiler olarak belirmiştir. Bu kapsamda AP'nin 1970 sonrasında büründüğü karakter muhafazakarlar için daha fazla referans niteliği kazanmıştır. Ancak, AP'nde bu dönemde liberal unsurların hakimiyeti göz önünde bulundurulduğunda referans düzeyinin eksik kaldığını göstermektedir. Bu birazda, İrem'in aşağıda yer alan "liberal hedeflerin muhafazakar araçlara dayanılarak tanımlandığı bir kurma modeli" ile ilgili olduğu ileri sürülebilir.

Bergsoncu kurma modeli üzerinde ilerleyen muhafazakar modernite anlayışı içinde olgunlaşan sorular ve sorunlar, Türk dönüşümünü 1950'li yıllar içinde kontrol etmeye başlayan siyasal seçkinlere Cumhuriyet'in baskıcı akılcı geleneğine alternatif bir "kurma" modeli içinde felsefi-siyasal ilgilerini gerekçelendirme imkanını sunmuştur. Bu durum kendi içinde büyük bir gerilime dayanmaktadır. 1950'li yılların siyaseten "liberal hedeflerini" kuran muhafazakar dilin kaynakları, esasen Batı'da liberal modernliğin kırılma noktalarını tanımlayan bir felsefi karşı-geleneğin içinden doğmaktadır. Türk muhafazakar modernliğinin tarihsel paradoksu olarak tanımlanabilecek olan bu durum, "liberal hedeflerin muhafazakar araçlara dayanılarak" tanımlandığı bir kurma modeli yaratmasından kaynaklanmaktadır (İrem, 1999:156-157).

Çok partili rejime geçişle farklı siyasal oluşumlar içinde şekillenen muhafazakar siyasal düşünce ve tepkilerin geçmişe yönelik birtakım toplumsal değerlerin, dinsel öğelerin yeniden canlandırılmasına ilişkin talepleri olmuştur. Ancak bu oluşumların hiçbiri ideolojik olarak muhafazakar düşünce ve örgütlenme içinde olmalarına karşın muhafazakarlığı bir kimlik olarak sahiplenmemiştir. Türkiye siyaset tarihinde ilk kez Anavatan Partisi (ANAP) programında muhafazakarlıktan bahsedilmiştir. İkinci kez ise Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) muhafazakar kimliği kuruluşunda, programında ve seçim beyannamesinde yazılı olarak benimsemiştir.

Türkiye muhafazakarlığının Batı siyasal geleneğindeki farklı muhafazakarlık akımlarından etkinlendiği, bir nevi sentezleme oluşturduğu genel kabul gören anlayışlardandır. Ömer Çaha'ya göre;

Türkiye'deki muhafazakarlık, Anglo Sakson muhafazakarlık gibi liberal özellikler taşıyan bir noktadan, Alman ve Fransız geleneğindeki aşkın, kuşatıcı ve otoriter bir devlet anlayışına kadar uzanır. Bir yandan Türk liberal ve demokrasi düşüncesini destekleyen bir muhafazakar damar, bir yandan da demokrasiyle uyuşması ciddi kuşkular götüren otoriter bir muhafazakarlık söz konusu olmuştur. Türkiye'deki merkez sağ siyasetin daha çok liberal bir muhafazakar gelenekten, milliyetçi siyasetinse daha çok otoriter bir muhafazakarlıktan beslendiği görülmektedir (Çaha, 2004:18).

Türkiye'de muhafazakarlığın milliyetçi ve devletçi ideolojiyle sıkı bir ilişki içinde olması (Erdoğan, 2004:6) Amerikan ve Kıta Avrupası muhafazakarlığı ile arasında bir birleşme noktası yaratmakta, belki de Türkiye muhafazakarlığının özgün tarafını oluşturmaktadır. Türkiye muhafazakarlığının sahiplenici ve devlet yönelimli özelliğinin yanında siyasal ortamın zorladığı ılımlı hareket etme zorunluluğu da hesaba katılmalıdır.

Türkiye muhafazakarlığı, paternalist karakterini 1980’li yıllara kadar sürdürmüş, bu tarihten sonra ise Batı’daki yeni muhafazakar akımın da etkisiyle yeni bir sürece evrilmiştir;

Paternalist Türk muhafazakarlığının entelektüel soluğu, 1980 sonrası Türkiye’nin koşullarında hayli kesildi. ... 1990’lı yıllarda bilgi toplumunun internet tutkunu, sigara içmeyen, gözlüklü, bıyiksız, at kuyruklu ya da Amerikan traşlı, ama mutlaka temiz dişli, Fatih kolejli, “clear-cut” Türk çocuklarının taze dimağlarında muhafazakar medeniyet projesi gerilimsiz boyutlarıyla yaşamaya devam ediyor. Yeni Sağ telkinlerle kendisini hayli rahatlatmış olan ve patrisyen geleneklerinden önemli derecede kopmuş olan yuppy-pratisyen, muhafazacı popülist muhafazakarlık (ya da daha iyi bilinen karsılığıyla Özal muhafazakarlığı) muhafazakar ikilemi kendi açısından çözmüş görünmektedir (Öğün, 2003:582)

Türkiye muhafazakarlığının ekonomi politikalarını irdelerken Batı’da ortaya çıkan muhafazakar anlayışın bugüne kadar tek tip bir ekonomi politikası izlemediği göz önünde bulundurulmalıdır. Muhafazakar siyasetçiler günün koşullarına göre makro ekonomik politikaları uygulamaya sokmuşlardır. Türkiye açısından meseleye bakıldığında özellikle kültürel muhafazakarlığın belirgin olduğu çok partili dönem öncesinden ziyade siyasal muhafazakarlığın etkisini göstermeye başladığı sonraki sürece bakmak gereklidir. Demokrat Parti’nin başlattığı ekonomik hamleler ekonomik yapıda köklü değişikliklerin yolunu açarken devletçi ve liberal politikalar eşzamanlı olarak yürürlükte kalmış ve karma politikalar 1980’e kadar geçerli olmuştur. Merkez sağ partilerin liberal ve muhafazakar tarafları aynı çatı içerisinde zorunlu uzlaşmalarla yollarına devam ederken, 1980 sonrasında liberal politikaların etkisi artmaya başlamıştır. Muhafazakar kanadın nispeten daha korumacı olan yapısı dönem dönem devreye girse de genel yönelim İngiltere ve ABD’de uygulanan Yeni Sağ/Neo Muhafazakar politikaların katkısıyla liberal karakterli olmuştur.

II.6. Sonuç:

Muhafazakarlığın ayırt edici vasıflarından birisi, onun Batı toplumuna yönelttiği eleştirilerde belirginleşmektedir. Bu eleştiriler, Batı medeniyetinin krizlerini veya sorunlarını, maddi etkenlerin yanında, onun kadar önemli gördükleri değerler dünyasına ilişkin manevi etkenlerle de ilişkilidir. Muhafazakarlığın, rönesans, reform, aydınlanma ve sanayi devriminin beraberinde getirdiği toplumsal hareketlilik ve değişime yönelik muhalif duruşundan ve varolanı tereddütlü bir kabulünden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda muhafazakarlığın bir tepki hareketi olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Tepkisel karakteri nedeniyle başlangıç safhası, kendisini geleneksel ve alışlagelmiş olandan radikal bir ayrılma olarak sembolize eden modernleşme hareketleriyle aynı döneme tekabül etmiştir (Safi, 2005:150). Hem Batı muhafazakarlığında hem de Türkiye muhafazakarlığında gözlemlenebilen bu tepkinin modernleşme fikriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Muhafazakarlığın ortaya çıkışı Batı örneğinde Fransız Devrimi ile ortaya çıkan modernleşme sürecine yönelik iken Türkiye’de cumhuriyet ile meydana gelen modernleşme ve batılılaşma hareketlerine yönelik olmuştur.

Muhafazakar ideoloji, içinde yeşerdiği toplumsal koşulların, ekonomik ve siyasal güç ilişkilerinin niteliğinden bağımsız değildir ancak muhafazakar ideolojiyi oluşturan bir ana omurganın varlığından söz edilebilir. Muhafazakar ideolojinin epistemolojik temelini, Aydınlanma ile belirginleşen akıl anlayışı oluşturmaktadır. Ontolojik bakımdan insanın sınırlı bir varlık olduğunu, akıl kapasitesinin evreni ve insanlığı anlayamayacağı, insanın kendi aklını kullanarak bunu başarabileceğine ilişkin Aydınlanma iyimserliğinin tersine aklın, bu kurum ve değerlerin yardımından bağımsız kaldığında gerçek bilgiye ulaşamayacağını öngörür. Muhafazakarlığın özünde bu temel önkabul vardır. Bu önkabulün ikinci adımı toplumsal olana ilişkindir. Hiçbir zaman mükemmeleşemeyecek olan insanın ve aklının toplumun tabi olduğu yasaları bulmak ve dolyısıyla tarihten,

dinden, gelenekten ve tecrübeden bağımsız olarak ideal bir toplumu oluşturmak için yeterli olmadığını, tersine insanın gerçek anlamını gelenek, aile ve örgütlü din gibi toplumsal kurumların içinde bulunduğunu kabul etmeyi ifade eder (Özipek, 2004:10)

Bazen Batı karşısında olma, bazen de dini yönetim idealleri ile birlikte anılan Türkiye muhafazakarlığı, toplumu yeniden yapılandırmaya yönelik siyasal rasyonalizme karşı takındıkları eleştirel tavırları, dini, toplumda sosyal düzenin ögesi olarak görmeleri, gelenekçiliğe eğilimleri ve geçmişten radikal anlamda bir sapmayı reddetmeleri anlamında Batı'daki muhafazakarlıkla benzer özellikler taşıdığı gibi Türk Devrimi'nin şiddet içermemesi, toplumsal yapının farklılığı, muhafazakar olarak adlandırılan kesimin Cumhuriyetçi kesime gösterdiği tepkinin her türlü yeniliğe tamamiyle karşıtlık üzerine kurulmuş sistematik bir tepki olmaması ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyetli yılların başlangıcında Batı Avrupalı anlamıyla toplumsal sınıfların şekillenmiş bir biçimde gözlenemeyişi gibi nedenlerle Batı'daki muhafazakarlığın gelişim çizgisinden farklılıklar da göstermektedir.

III. BÖLÜM

MİLLİ GÖRÜŞ GELENEĞİNDEN ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NE

III.1. AKP Öncesi Dönem

AKP, kökeni İslami çizgiye dayanan, Milli Görüş geleneği içinde yaşanan farklılaşma neticesinde iktidar olmuş bir partidir. AKP, RP'nin 28 Şubat ile yaşadığı baskıları da gözeterek artık geleneksel çizgi ile kendini büyütüp güvence altına alamayacağını bilincine vararak milli görüş geleneğini terketmiştir. İçinden geldiği gelenekten farklı olarak, siyasal İslam'ı yerleştirme iradesini terketmiş dindarlar yanında, ekonomik sorunların çözümünü bekleyen muhafazakar bir tabana oturmaktadır. AKP'yi, icraatlerini, görüşlerini ve gerçekten değişip değişmediklerini irdelleyebilmek amacıyla bu bölümde milli görüş hareketini, bu harekete mensup siyasi partileri ve bu hareketin siyasal ideolojisi ile din eksenli siyaset tarzı incelenecektir. Bunun yanında, AKP'nin bu hareketin dışına çıkarak yeni bir kimlikle ve yeni bir parti ile siyasette yerini almasını içeren süreç irdelenecektir.

III.2. Milli Görüş Geleneğinin Siyasi Gelişimi

Cumhuriyet'in kurulması ve daha sonra çok partili siyasal hayata geçilmesiyle birlikte muhafazakarlığın da gelişim ve değişim süreci başlamıştır. Daha önce değinildiği üzere Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, Batılılaşma hareketlerinin başlamasına eşzamanlı olarak var olan muhafazakar taban çok partili siyasal yaşama geçilmesini müteakip kendine siyaset alanı içerisinde yer bulabilmiştir. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu milleti bir arada tutan değerlerden ağırlığı olan "din" in sadece siyasal alandan çıkarılması ancak toplumsal hayatta var olması gerektiği fikrinden hareket etmişlerdir. Bu bağlamda din, kişiyle tanrısı arasında vicdani ilişki alanıyla sınırlandırılmak istenmiş, siyasal kavranışı ise devlet eliyle tasfiye edilmeye çalışılmıştır.

Ancak, devletin tasfiye etmeye çalıştığı siyasal İslam varlığını sürdürmüş ve yeni koşullara karşı kendini yenileyerek üretmenin yollarını yaratmaya çalışmıştır.

Kemalist burjuva aydınlanmacılığının baskısıyla geriletilmeye çalışılan bu güç, Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka'dan sonra 1950'deki Demokrat Parti deneyiminde de, kendisinden destek istenen, buna karşılık devlet katında kendine etkin dayanak noktaları verilen bir güç haline gelmiştir. İslamcı hareket, böylece devlet içindeki geleneksel çekişmeden faydalanarak ve Kemalist burjuvaziye karşı kompradorlar ve toprak ağaları siyasetinin bir parçası olarak kendini yeniden varetme ve kurumlaştırmada önemli bir birikim sağlamıştır (Aydın, 2006:135) Merkez sağ parti geleneğinin içinde ve büyük bir destekle gelişen İslamcı hareket 60'ların sonunda politika değişimi sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. İlk İslamcı parti olarak MNP bu koşullarda kurulmuştur. Tekeli'ye göre, Türkiye'de sağdaki partilerin dinle ilişkilerinde 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra niteliksel bir değişme başlamıştır. 1961 Anayasa'sının siyasetin sola açılmasına olanak vermesinden sonra, soldaki siyasal partilerin güçlenmesi sağ partilerin dine bakış açısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Türkiye'deki muhafazakar kesim, özellikle de muhafazakar gençler komünizmle mücadele dernekleri içinde örgütlenmişlerdir. Bu dernekler içinde, komünizmi tehlike olarak gören Türkçü ve İslamcı çevreler bir araya gelmişlerdir. İki kesim arasındaki uzaklık azalmış ve İslamcı çevreler dinsizlik tehlikesini artık devlette değil, komünizmde görmeye başlamışlardır. Sağ partilerin içinde yer alan, liberaller dışındaki muhafazakar kesimler, İslam'ı komünizmin yayılmasına karşı bir kalkan olarak gördükleri için dine özellikle sahip çıkmışlardır (Tekeli, aktaran Tekin 2004:59).

1967 yılında, Süleyman Demirel liderliğindeki AP içinde birkaç milletvekiliyle bir senatör, İslami motifleri ağır basan bir arayış içine girmişlerdir. Daha

sonra ismi “Milli Görüş Hareketi” olacak olan bu arayışın düşünce temelleri 1967 yılında atılmakla birlikte, bu parti girişimi, 1969 genel seçimlerine yetişemeyince, bazı isimlerin sağ partilerden ya da bağımsız olarak aday olması kararlaştırılmıştır. Necmettin Erbakan, Konya’dan AP adayı olarak başvurmuş ancak Süleyman Demirel tarafında veto edilince, aynı ilden bağımsız aday olmuş ve kazanmıştır. 26 Ocak 1970’de MNP kurulmuştur (Safi, 2007: 281). Ancak henüz hiçbir seçime katılamamış olan MNP, 12 Mart 1971’deki Askeri Müdahale’nin hemen sonrasında Anayasa Mahkemesi tarafından laiklik karşıtı faaliyetlerinden dolayı kapatılmıştır. 11 Ekim 1972’de ise Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. MNP ve MSP’yi Nakşibendi tarikatına bağlı Müslümanlar kurmuş olmasına rağmen Nurcu kesim de parti içinde temsil edilmekteydi.

Ruşen Çakır, 14 Ekim 1973 genel seçimlerine katılan MSP’nin, "esas itibarıyla Nakşibendiliğin İskender Paşa cemaatiyle, Nurcuların bir bölüm kadrolarının ittifakı olduğunu ve ülkedeki köklü İslami cemaatlerin büyük çoğunluğunun desteğini aldığını” söylemiştir. MSP, 1973 senesindeki parlamento seçimlerinde oyların yüzde 11.8’ini almıştır. AP’nin oy oranı da % 46,5’den % 29.8’e düşmüştür. MSP oylarının büyük kısmını doğu ve güneydoğudan devşirmiştir. MSP, 25 Ocak 1974’te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Cumhuriyet tarihinde ilk kez “İslamcı” bir parti iktidara ortak olmuştur. Türkiye’de Siyasal İslamın iktidarı, siyasal olarak, Bülent Ecevit ile Necmettin Erbakan’ın 1974’te kurduğu ortaklıkla, düşünsel olarak ise, Türk-İslam sentezi ile başlamıştır (Çakır, 2004: 546).

12 Eylül Askeri Darbesi ile devrilen Demirel hükümetinin ardından iktidar, atanmış bir parlamentoya iade edildi. Bu arada diğer partiler gibi MSP’de, 1981’de Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından kapatıldı ve lider kadroları laiklik karşıtı faaliyetlerde buldukları iddialarıyla yargılandı. 12 Eylül, MSP’yi kapatıp

yargılamasına karşı İslamcılığın iç ve dış odaklarıyla en geniş ilişkilerin kurulduğu, İslamcı düşüncenin devlet katında en büyük mevzileri kazandığı ileri sürülebilir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin sol hareketten geriye kalan boşluğun bizzat askeri yönetimin iradesiyle İslamcı eğilimlerle doldurulması yoluna gidilmiştir. Cunta, toplum genelinde kendini meşru kılmak için Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve MSP'yi yargılarken, milliyetçi ve İslami kesimlere destek sunmaktan çekinmemiştir. Bu destek "Türk-İslam" sentezi kavramı ile ifade edilmiştir. Bu kesimlerin bu destekle büyük bir toplumsal etkinliğe ulaşması bu partilerin politikasında belirgin milliyetçi ve İslamcı kayma ve güce ulaşma şeklinde daha sonrasında kendini göstermiştir.

Milli Görüş Hareketi, Türkiye'nin toplumsal siyasal ve ekonomik gelişmesinin özgün dinamiklerinden doğan ulusal bir hareket olmasının yanı sıra, siyasal İslam'ın Türkiye'de ifadesini bulan bir yansıma olması bakımından, 1970'li yılların sonundan itibaren Ortadoğu'da yükselen radikal-İslamcı dalgayla da ilişkilendirilmektedir. Dağı'ya göre, bu yıllarda bölgedeki otoriter rejimlerde etkin bir muhalefet ideolojisine dönüşen siyasal İslam'ın büyüyen gücü Milli Görüş Hareketi'nin "cesaretlendirici" bir rol üstlenmesine sebep olmuştur. (Dağı, aktaran Tekin 2004:55) Dinin dünya çapındaki yükselişinin izdüşümü olarak Türkiye'de de tırmanan yükselişi, Kürt hareketinden yönelen tehdidin kitle temelini kesmek amacıyla devlet tarafından iradi olarak desteklenmiştir. Tüm bu süreçte, İslamcı hareketin, yapısal ve tarihsel avantajları yanı sıra, solla kıyaslandığında, politika olarak sergilediği etkin başarı ve sürekliliğin rolüne de dikkat çekmek gerekmektedir (Aydın, 2006:138).

MGK, 1983 yılında yeni partilerin kurulmasına izin verdiğinde, aynı çizgiyi temsil eden Refah Partisi (RP) Ahmet Tekal'ın liderliğinde kurulmuştur. Erbakan, diğer siyasal partilerin liderleri gibi 10 yıl süre ile siyasi faaliyetlerden yasaklanmıştı. Üstelik

RP'ne 1983 yerel seçimlerine katılma izni de verilmemişti. 1986 yılında yapılan referandumla tüm siyasilerin yasağı kalkınca MSP'liler RP'de yerlerini aldılar. 1987 seçimlerinde Türkiye barajı nedeniyle RP meclise giremedi. 1991 seçimlerinde, Meclise girmeyi hedefleyen Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş'in Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Aykut Edibali'nin Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile seçim ittifakı yapma kararı almıştır. Bu üç partinin ittifakıyla girilen seçimlerde ülke genelinde %16,2 oranında oy alınmıştır.

20 Ekim 1991 erken genel seçimleri RP için bir dönüm noktası olmuştur. Bu seçimlerden 4.121.355 oyla çıkan RP, yıllar sonra ilk kez TBMM'de 62 milletvekili ile temsil edilme şansını yakalamıştır (Çakır, 2004:548). Dünya görüşünü Milli Görüş şeklinde tanımlayan RP'nin, diğer Milli Görüş Partileri gibi muhafazakarlıktan ziyade İslamcılığı baskın bir parti görünümünde olduğu söylenebilir.

RP, 1994 yerel seçimlerinde 5.340.969 oyla ülke genelinde oy oranını %19,14'e çıkartmış ve 6 büyükşehir ve 22 il başta olmak üzere toplam 327 belediye başkanlığı kazanmıştır (Çakır, 2004:555). RP'nin yerel seçimlerde İstanbul ve Ankara büyükşehir belediye başkanlıklarını alması beklendik bir olay değildi. RP, yani Türk toplumunun modernleşme sürecine tepkiyi temsil eden bu akım, "modernleşen" Türkiye'nin simgeleri olan bu iki metropolde seçimi kazanmıştır. Çakır'a göre (2004:555), 1994 seçimlerinin RP açısından çok daha önemli bir sonucu, bu partinin büyük kent merkezli bir hareket olduğunu iyice ortaya çıkarmasıydı (Çakır, 2004:555). 1995 parlamento seçimlerinde ise RP % 21.38 oranında oy alarak seçimlerden en güçlü parti olarak çıkmış ve 1996 yılında Doğru Yol Partisi'yle (DYP) koalisyon hükümeti kurmayı başarmıştır.

RP önemli bir toplumsal hareket niteliği kazanmayı başarmıştır. Kurtuluşun İslamda olduğu ve bir "adil düzen" getireceği gibi söylemlerle kendini siyasal düzeyde tanımlayan bir İslamcılıkla geniş bir etki alanı elde etmiştir. Aslında RP'nin oy artışı

sistemden sosyo ekonomik nedenlerle şikayetçi olan "yoksul kitleler" ile ekonomik güçlerini sistemin merkezinde yer alarak artırmak isteyen "İslami kökenli Anadolu sermayesi"ne akın etmesinden kaynaklanıyordu. Göle'ye göre, RP'nin güçlenmesinin temelinde yatan sebep, son yıllarda hızlanan piyasa ekonomisinin ve "vahşi" liberalizmin toplumsal sancularına tercüman olmasıdır. RP, pragmatizm ve manevi değerleri bir arada sunmuş; "hizmet" ve "sevgi"yi siyasal söyleminin temel taşları olarak kullanmış; Özal döneminin "icraat" ve "uzlaşma" mirasına talip olmuştur. Hizmeti ayrıcalıksız kesimlere, merkezdeki varoşlara götürmeyi vaadettiği gibi, İslami değerlere dayanarak, kentlerde çözülen, anomikleşen, tekilleşen kimliklere "kaybolmuş cemaat"lerini de vaat etmiştir (Göle, 2002:88).

Erbakan'ın başkanlığındaki RP-DYP hükümeti ancak on bir ay sürmüş ve 1997'de ordunun ve önde gelen birçok laik sivil toplum kuruluşunun baskısı altında istifaya mecbur edilmiştir. Erbakan hükümetinin düşmesine yol açan süreç, Milli Güvenlik Kurulu'nun, hükümete pek de örtülü olmayan bir ultimatoma verdiği 28 Şubat 1997 tarihli toplantısına atıfla, genellikle "28 Şubat süreci" olarak adlandırılmaktadır (Özbudun ve Hale, 2010:33). Askerlerin toplumsal kesimlere yönelik olarak verdikleri brifinglerle tırmanan gerilim RP'nin önce iktidardan inmesi ve daha sonra da kapatılmasıyla yeni bir aşamaya evrilmiştir (Akdoğan, 2004: 101).

RP-DYP hükümetinin düşmesini, 16 Ocak 1998'de RP'nin laiklik karşıtı faaliyetleri nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması izlemiştir. Anayasa Mahkemesi ayrıca, Anayasanın 69.maddesi uyarınca Erbakan ve diğer altı ileri gelen RP üyesini beş yıllık bir süre için siyasal faaliyetlerden yasaklamıştır. RP'nin yerini hemen, Necmettin Erbakan'ın eski bir siyaset arkadaşı olan Recai Kutan'ın liderliğinde kurulan Fazilet Partisi (FP) almıştır. FP, ilk önemli sınavı 18 Nisan 1999 genel ve yerel seçimlerinde

vermiştir. FP'liler kampanyalarını görünüşte, yıllardır telaffuz etmekten sakındıkları ama 28 Şubat süreciyle birlikte sahiplendikleri “demokrasi, insan hakları, hukuk devleti” üzerine oturtmuşlardır. Bu kampanya sonucu FP, oyların ancak yüzde 15,4'ünü toplayarak DSP ile MHP'nin ardından üçüncü parti olabilmıştır (Çakır, 2004:574).

RP milletvekillerinin tümünün ve kadrolarının büyük çoğunluğunun FP'ye geçmiş olmasına rağmen, FP'nin tutumu, selefinkinden çok daha ılımlı ve ihtiyatlı olmuştur. FP'nin kısa ömrü, İslamcı hareketin gelenekçiler ve yenilikçiler olarak adlandırılan kanatları arasında gitgide artan bir zıtlığa tanık olmuştur (Özbudun ve Hale, 2010: 33). FP'nin kapatılması, yenilikçiler ile gelenekçiler arasındaki bölünmeye son noktayı koymuş, yenilikçiler Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurarken, gelenekçiler Recai Kutan'ın lideliğinde Saadet Partisi'ni (SP) örgütlemişlerdir. Milli Görüş'ten gelen bu partilerin kapatılmasının “odak noktası” laiklik karşıtı eylemleri olmuştur.

Kılıçbay'a göre, demokrasiye yönelik en büyük tehdit, totaliter niteliklerinden ötürü, referansı din olan partilerden, yani dinci partilerden gelmektedir. Bunun iki nedeni var. İlk olarak, her din, tanım gereği değişmez kuralların bir bütünüdür. Bir din partisinin iktidara gelmesi, bu değişmez kuralların siyasal zeminin değişmez kuralları haline dönüşmesine yol açacaktır. İkinci olarak, her dinci parti kaçınılmaz olarak totaliter bir söyleme sahiptir. Her din değişmez dogmalardan meydana geldiği için, bunların iktidara gelen dinci bir parti aracılığıyla siyasal zemine taşınması, tartışma ortamını yok edecek ve herkesi iktidar partisinin kulu haline getirecektir. Öte yandan, hiçbir dinci parti vatandaşlar arasında uyum sağlama gibi bir kaygıya sahip değildir. Bir din partisi, kendi değişmez düzenini herkese dayatacaktır (Kılıçbay, 1999:46).

Gerçekten de RP tüm demokrasi söylemlerine rağmen, o dönemde başka hiçbir partiyle kıyaslanmayacak kadar totaliter nitelikler göstermiştir. Bu durum örgütsel

yapısından değil, doğrudan ideolojisinden kaynaklanmaktadır. RP, katı ideolojik parti görünümünden kitle partisi olmaya geçememiştir.

III.2.1. Milli Görüş İdeolojisi

Türkiye'deki İslamcı partiler, MNP'den SP'ye kadar, ideolojilerine “Milli Görüş” adını vermişlerdir. Burada “ milli görüş ”le kastedilen “İslami görüş” tür ve bu millilik sıfatı dünyevi/ulusal olmaktan ziyade dinsel/ümmetçi bir vurgu taşır. Kullanılan milli kelimesi, millet, ırk ya da gelenek anlamında değil, “ümmet” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Erbakan'ın ortaya koyduğu siyasi görüş, Tanzimat'tan beri izlenen Batılılaşma sürecine bir itiraz niteliğindedir. Cumhuriyetçi seçkinlerin Osmanlı'nın çöküşünü sanayileşmeye ayak uyduramaması ve dine bağlamamasının aksine Erbakan, bu gerilemeyi dini hayattan kopuşa bağlar. Erbakan'ın ortaya koyduğu siyasi kimlik olan Milli Görüş, hem yerliliği hem de dinliliği ifade etmektedir. Milli Görüş, dış politikadan güncel gelişmelere, sanayileşmeden eğitime kadar her olaya “dine dayalı” ve “yerli” bir bakış açısı sağlama iddiasındadır.

Milli Görüş ideolojisi, Batı medeniyeti ile İslam medeniyeti arasında temel bir çatışma olduğunu varsaymaktadır. Bunlardan ilki, kuvvete dayanması anlamında “batıl”dır; ikincisi ise “hak”ka dayanmaktadır. Milli Görüş'e göre hak, her zaman ve her şart altında isabetli olan gerçektir. Hak, İslam'dır. İslam, “İnsanlığın”, “Dünya ve Ahiret Saadetine” ulaşmaları için Allah tarafından gönderilen nizamın adıdır. Din, akıl sahiplerini kendi hür iradeleriyle her çağda hayra ileten İlahi Kanun'dur. Batıl ise her şart altında ve her zaman isabetsiz olan şeye denir. Erbakan, “hak” demenin “değişmeyen doğru” demek olduğunu ileri sürerek davalarının aslı ve esasının bu olduğunu ve bu esasın değişmeyeceğini söylemlerinde sıkça dile getirmiştir. Milli Görüş'e göre, Batı Medeniyeti ile İslam medeniyeti arasındaki çatışma Batı'nın barış yerine savaş, samimi

işbirliği yerine sömürü, adalet yerine çifte standart, insan hakları yerine baskı ve tahakküm düşüncesine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Batı medeniyeti, maddiyatçı, zalim, sömürgeci ve yok olmaya mahkum olarak nitelendirilmektedir (Dağı, 1998:22-41).

Milli Görüş partilerinin Batı karşıtlığı onların dış politika söylemlerine de yansımıştır. Bu partiler Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine ve Gümrük Birliği'ne karşı çıkmış, NATO'yu eleştirmişlerdir. Erbakan'a göre Türkiye'nin üyelik müracaatı, "tarihimize, medeniyet kavramımıza, kültürümüze ve en önemlisi bağımsızlığımıza karşı bir ihanettir". Erbakan, bağımsızlık ve anti-emperyalizm sloganlarını siyasi söylemlerinde ön plana çıkarmıştır.

Erbakan, demokrasiyi muhafaza etmekle birlikte, dini özgürlük adına anayasanın laik karakterini kaldırmayı ve ona göre Türkiye'yi köle yapan Batı'ya sırtını dönerek ülkeyi İslam dünyasına yöneltmeyi istediğini açıklamıştır. Türkiye'nin üye olmayı istediği Avrupa'yı Hristiyan kulübü olarak niteleyen Erbakan, bunun yerine Kazakistan'dan Fas'a uzanan bir İslam Birliğini ikame etmeyi amaçlamıştır (Çalmuk, 2004:551).

III.2.2. Milli Görüş, Piyasa ve Devlet

Milli Görüş'ün ekonomik hedeflerinin ana teması ekonomik kalkınma ve tam bağımsızlıktır. Bağımsızlığın, kendi imkanlarıyla kalkınmış ve ağır sanayisini tamamlamış bir ekonomiyle sağlanabileceği söylenmiştir. Milli Görüş, İslamcı ve muhafazakar hassasiyetler ekseninde "kalkınmacı" bir söylem ile siyasal alanda varlığını göstermiştir. Erbakan, iktisadi bakımdan özel teşebbüsü tanıdığını ve iktisadi kalkınmada bunun büyük rolü olduğunu kabul ettiğini belirtmiştir (Onur, 1970). MSP döneminde

Erbakan, kapitalizmin temelinde duran özel mülkiyeti reddetmeden alternatif bir kalkınma yoluna sahip olduklarını şöyle ifade etmiştir:

Müslümanlığın kendine has mütakamil bir iktisadi sistemi mevcuttur. Bu iktisadi sistem ne Doğudaki sistemdir, ne de Batıdaki sistem. Çünkü müslümanlık iki kanatlıdır, daima maddiyatla maneviyatı birbirine paralel yürütmüştür. Müslümanlığın iktisadi sistemi maddiyata hürmetkardır. Herkesin malı mülkü kendisine aittir, masumdur... Müslümanlık aynı zamanda kara ve kazanmaya da büyük yer vermiştir. Müslümanlık behemahal çalışmak, bir istihlal yapmak ve iktisadi bakımdan faydalı bir unsur olmakla görevlidir. Bu bakımdan Müslümanlık adeta Batı tarzına benziyor gibi geliyor. Ama Müslümanlık sistemi Batının kapitalizm sisteminin tam kendisi değildir. Aradaki büyük fark şuradadır: Müslüman israf yapamaz, kazandığını mutlaka hayırlı bir sahaya harcamakla görevlidir. Batıdaki insanın böyle bir görevi yoktur. Bu bakımdan İslam sistemi Batı rejiminin mahzurlu taraflarını ortadan kaldırıp, kapitalizmin erişemediği ulvi gayeye kendi ölçüleriyle manevi kuvvetlerden faydalanarak ihdas etmek imkanını bulmuş bir sistemdir (Erbakan, aktaran Sarıbay 1980:124).

Erbakan, İslam ekonomisi ile kapitalizm arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmıştır ancak görüldüğü gibi belirgin bir fark ifade edememiştir. Özel mülkiyetin korunması ve sermaye birikiminin devamlılığının sağlanması konusunda hiçbir fark bulunmamaktadır.

Milli Görüş, siyaset sahnesine ilk ciddi çıkışını iki slogan üzerine temellendirmiştir: “Önce ahlak ve maneviyat” ile muhafazakar/İslamcı bir perspektif belirleyen MSP, “Ağır sanayi hamlesi” sloganıyla da ulusal kalkınmacı bir hattı benimsemiştir (Çakır, 2004:546). Milli Görüşçü partiler (MNP, MSP), özel sektörü geliştirme hedefiyle de olsa devleti merkeze koyan bir ekonomik anlayışı temsil etmişlerdir ancak RP ile birlikte ekonomik alana dair bir farklılaşma başlamıştır. Erbakan’ın “Bizim için önemli olan ‘adil düzen’ dir. Milli Görüş’ün adil düzeninde devlet; planlayıcı, yönlendirici, tanzim edici, teşvik edici ve düzenleyicidir. Asıl iktisadi faaliyetler özel teşebbüs tarafından yapılır” (Erbakan, 1989:156) sözlerinden, belirginleşen farklılaşmanın gerekçesini anlayabiliriz. “Özel sektörün yetersizliklerini kapatmak amacıyla hareket eden devletin zamanı gelince ekonomiyi gerçek sahibi

şahıslara ve özel sektöre devretmesi gerektiğini yıllarca savunan Milli Görüş, artık ekonomiden devletin elini çekmesi gerektiği kanaatindedir” (Şen, 2004:70). MNP’li, MSP’li yıllarda yetersiz sermaye birikiminin açıklarını kapatmak için devrede olan devletin asli görev alanına çekilmesi gerektiği fikri 1990’lı yıllarda Milli Görüş tarafından savunulmaya başlanmıştır. RP’li yıllarda ekonomiye dair görüşleri kırılmaya başlamakla birlikte bunun programa yansımaları FP ile olmuştur.

FP piyasa ekonomisini savunduklarını programında açıkça ilan etmiş ve devletin konumunu da bu ekonomik modele göre yeniden tanımlamıştır. FP, “devletin yeniden yapılanması gerçekleştirilecek” (FP programı, s.15) cümlesiyle amacını net bir şekilde açıklamıştır. Programa göre devletin ekonomi içindeki rolü, piyasa ekonomisinin gereği olarak salt altyapı hizmetlerini sunmak ve güvenlik ihtiyacını karşılamaktır.

FP, piyasa ekonomisinin gereği olarak gördüğü özelleştirmeyi “Piyasa ekonomisinin kendi kuralları içinde işleyebilmesi için özelleştirmeye özel bir önem verilecektir” (FP programı, s.18) cümlesiyle savunmaktadır. FP’nin programı kendinden önceki Milli Görüş partilerinden ayrılmaktadır ve SP ile AKP’nin parti programlarında ekonomi konusundaki yaklaşımlarının zeminini oluşturduğu görülmektedir.

Erbakan önderliğinde başlatılan Milli Görüş Hareketi “ağır sanayileşme ve manevi kalkınma” kavramları üzerine inşa edilmiştir. Ancak Erbakan, sosyalist ve kapitalist kalkınma modellerini reddederken, yerine nasıl bir kalkınma modeli önerdiği noktasında ise oldukça muğlaktır. Özel mülkiyet ve kar teşvik edilmekte, ancak israfın haram olduğu, kazancın ancak “hayırlı işlerde” kullanılabilceği belirtilmektedir. RP, 1991 seçim kampanyasında “Adil düzen” adını verdiği bir ekonomik model sunmuştur. Adil düzen, gerek kapitalizm gerek sosyalizmden farklı ve onlardan üstün bir model olarak sunulmuştur.

III.2.3. Adil Düzen

Milli Görüş Hareketi ve onun lideri Erbakan, faizsiz, alternatif bir ekonomik sistem projesi olarak “Adil Düzen”i parti görüşü olarak benimsemiştir. Farklı ülkelerin İslamcılık anlayışlarından etkilenen ve bunlara Robert Owen’ın sosyalizminden bazı renkleri de ekleyen Adil Düzen fikri, RP’ye kısa sürede öngörülemez bir yaygınlık kazandırmıştır.

Erbakan, 1991’de yayımlanan “Adil Ekonomik Düzen” isimli kitapçıkta, ekonomik sistemi şöyle eleştirmiştir:

Köle düzeni, milyonlarca insanı geçim sıkıntısı, açlık, sefalet, işsizlik ve geri kalmışlığa mahkum ederek ezmekte; bunların hakkını haksız olarak elinden alıp emperyalizm, dünya siyonizmine ve onların işbirlikçisi ufak bir mutlu azınlığa aktarmaktadır. Bunun neticesi olarak büyük çoğunluk gittikçe fakirleşmekte, ufak bir azınlık ise gittikçe zenginleşmektedir. Bu durum, ülkeleri sosyal patlamalara götürmekte, yeryüzünde huzur ve güvenliği ortadan kaldırmaktadır (Erbakan, 1991:11-12).

Erbakan Milli Görüş’ün vaatlerini de şöyle sıralamıştır:

Yeniden Büyük Türkiye’yi kurmak için, bugünkü Anayasa’ya aykırı köle düzenini ortadan kaldıracak, yerine Anayasa’da sözü edilen herkese refah getiren, herkese hakkını veren ve herkese fırsat eşitliği tanıyan Milli Görüş’ün yeni düzeninde faiz olmayacak, haksız vergiler kalkacak, paranın değeri hak ölçüsü olarak kabul edilecek, karşılıksız para basılmayacak, paranın değeri düşürülmeyecek ve krediler adil ölçüler içinde faydalı iş yapan herkese verilecek. Böylece herkes bugünkü düzende bir ekmek aldığı parayla üç ekmek alma imkanına kavuşacak ve aynı işletme sermayesiyle bugünkünün üç misli fazla üretim yapabilecek, bugünkünün üç misli insan çalışabilecek, her şeyin fiyatı üçte birine düşecek, herkes üç misli fazla satın alma gücüne kavuşacak, en ucuz üretim Türkiye’de olacak, ihracat artacak, Müslüman ülkelerle Ortak Pazar kurularak onların ihtiyaçları Türkiye’den karşılanacak ve böylece Türkiye çok kısa bir zamanda dünyanın en güçlü ülkelerinden birisi olacaktır (Erbakan, 1991:14).

Adil Düzen’de devlet, “güvenlik, yönetim, yargı, enerji temini, su, yol, altyapı hizmetleri gibi genel hizmetleri” yürütecekti. Ayrıca “tıpkı noterler gibi ve

yeminli muhasipler ve yeminli mimar büroları gibi muhasebe ve ambar gibi hizmetlerin yürütülmesini temin eder. Bu hizmetler, gruplar halinde tasnif edilirse bunları takriben 24 çeşit hizmet grubunda toplamak mümkündür” (Erbakan, 1991:22).

Adil Düzen’in temel şartı “ Ne kadar tüketeceksen o kadar da kendin üreteceksin, başkasının hakkını yemeyeceksin”di (Erbakan, 1991:25). RP’nin “Adil Düzen” söylemi, parti için son derece önemliydi. RP, kendisini siyasi ve ekonomik olarak dışlanmışların partisi olarak kabul ettirdi. Geniş halk kesimlerindeki dışlanmışlık duygusu ve hak arayışı bu kavramı etkin bir slogan haline getirmiştir. Ancak RP, hükümet ortaklığının daha birinci ayında Çekiç Güç, faizler ve özelleştirmelerde görüldüğü gibi mevcut düzenin taahhütleri, güç dengeleri ve yeniden üretim koşullarıyla bağlanmış durumdaydı. RP, mevcut ekonomik düzeni eleştirmiş ve IMF’ye, faizlere, vergilere ve yolsuzluklara dayanan bir köle sistemi olduğunu ve bu sistemin baskıcı bir devlet tarafından sürdürüldüğünü ifade etmiştir (Erbakan, 1991:14-25).

Adil Düzen birçok kesim tarafından ciddiye alınmamış ya da ciddi şekilde eleştirilmiştir. İslami kesimden bile eleştiriler almış olan Adil Düzen projesi, muhafazakâr burjuvazi tarafından da eleştirilmiştir. Yükseliş döneminde RP saflarına, doğrudan ya da dolaylı olarak çok sayıda, Turgut Özal’ın “transformasyonu” ile birlikte serpilip gelişen ve kimilerince “yeşil sermaye” olarak adlandırılan yeni girişimciler de katılmıştır. Piyasa ekonomisinin kurallarını hızla besleyip içselleştiren bu kesimler, bir slogan olarak itiraz etmedikleri Adil Düzen’e, bir proje olarak karşı çıkmışlardır.

Sonuçta RP için Adil Düzen çekici bir slogan olmaktan öteye gidememiştir. Refah Partisi iktidara geldiği andan itibaren bu projenin uygulanması adına bir girişimde bulunamamıştır. RP’nin Adil Düzeni – uygulanması mümkün olan bir

program olsaydı bile – uygulamaya yanaşmadığı görülmüştür. Bu nedenlerle, Adil Düzen projesinin ütopyik bir proje olarak kaldığı ileri sürülebilir.

III.2.4. Milli Görüş ve Demokrasi

Milli Görüş Hareketine yöneltilen temel eleştirilerden biri de, demokrasi ve demokrasinin ön koşulu olan laikliğe karşı oluşudur. Ancak ideolojik olarak bu karşıtlık, Milli Görüş partilerilerinin liderleri tarafından aleni bir şekilde demokrasinin temel ilkelerine karşı çıkmak şeklinde ifade edilmemiş ve seçimler iktidara giden yolda tek meşru yol olarak ilan edilmiştir.

Milli Görüş lideri Erbakan'ın demokrasi konusunda MSP dönemindeki görüşleri ile RP dönemindeki görüşleri arasında pek bir fark bulunmamaktadır. MSP döneminde demokrasi, esas olarak İslamiyete aykırı olduğu ve ilahi emirler yerine sıradan insanların oylarına önem verdiği için eleştiriliyordu (Alkan, 1984:92-93). RP ise siyasal yapı konusunda, bireylerin kendi inançlarına uygun düşen hukuk düzenine göre yaşama özgürlüğüne sahip olacakları “çok-hukuklu” bir sistem önermekteydi. Devlete karşı sivil toplumu öne çıkardığı ileri sürülen bu düşünce RP'nin 1993 kongresinde kabul edilmesinin ardından, Anayasanın laiklik ilkesini düzenleyen 24.maddesi için bir değişiklik teklifi olarak meclise sunulmuştur (Refah Partisi Programı, 1994).

Önerilen alternatif düzen, İslamiyette cemaatin devletten önce geldiği tespitinden kaynaklanmaktadır. Buna göre, çoğunluğun azınlık üzerinde egemenlik kurmasına neden olan “demokrasi” yerine, her cemaatin kendi inanç sistemine göre yönetileceği “çoğulcu” bir sistemin kurulması gerekir. Belli bir toplumda farklı hukuk sistemleri bir arada varolabilir. Bu durumda devletin görevi, her bir hukuk topluluğunun özerkliğini garanti altına almak olacaktır; her topluluğun kanun ve kuralları ise sadece o topluluğun mensupları için geçerli olacaktır (Bulaç, 1993:34-42). Batı demokrasisine

alternatif bir sistem olarak sunulan bu sistemde, sivil toplum devlet karşısında, azınlık da çoğunluk karşısında özerk olacaktır (Bulaç, 1993:43-53). Hemen akabinde belirtmek gerekir ki, Bulaç “İslam sadece müslümanlar için ve müslüman blokla sınırlı olarak totaliter özellikler taşır” ifadesini kullanmıştır (Bulaç, 1994:80). İslamcılarının sıklıkla söylemlerine yansıyan Türk toplumunun yüzde 99’unun müslüman olduğu ifadesi söz konusu alternatif demokrasi sisteminin kendilerine yönelik algısını da ortaya koymaktadır.

Önerilen bu çok-hukuklu sistem yanı sıra aynı tarihli kongrede Erbakan’ın, RP’nin laikliğe ve demokrasiye karşı olmadığı yönünde yaptığı açıklamalar inandırıcı olmaktan uzaktır. Milli Görüş döneminde Erbakan sıklıkla, İslamcı olmayı “öteki”leştirmiş ve dışlayıcı bir tavır takınmıştır. Erbakan’ın 13 Mayıs 1990 tarihli konuşması bunun açık bir göstergesidir. “Sen Refah Partisi’ne hizmet etmezsen hiçbir ibadetin kabul olmaz. Bütün ehli sünnet ve cemaat olarak Refah’ın emrine itaat edeceğiz, bu orduya dahil olacağız. Refah bu ordudur. ... Cihat emrine uymak farzdır.” Milli Görüş’ün totaliter eğilimler gözlenen bir hareket olduğu ve bu görüşe mensup partilerin demokrasiyi sadece iktidara gelinceye kadar istedikleri söylenebilir.

RP’nin 1995 seçim kampanyası ise, Türkiye’nin mevcut siyasal sistemini bir demokrasi değil, “güdümlü demokrasi”, “karanlık oda rejimi” olarak nitelendirmiş ve amacını “gerçek çoğulcu demokrasi”yi kurmak olarak açıklamıştır. Ancak, vicdan hürriyetini genişletmek ve halk oylamalarına katılmak ve halk konseylerine yer vermek dışında, gerçek demokrasi hiçbir zaman tanımlanmış değildir (Özbudun ve Hale, 2010:37). Milli Görüş’ün demokrasi algısını liderlerinin söylemlerinden anlamak mümkündür. Erbakan ve o tarihlerde İstanbul belediye başkanı olan Tayyip Erdoğan,

demokrasinin bir amaç değil “saadet nizamı”nın kurulmasına yarayacak bir araç olduğunu beyan etmişlerdir (Çakır, 1994:225).

Parti içerisinde gözlemlenen hakimiyet de çoğulculuk değil, tekçilik olmuştur. Birçok konuda tek tip düşünmeyi empoze etmesi, tek tip söylem kullanması Milli Görüş hareketinin demokrasi söylemlerine terstir ve hareketin totaliter matığına işaret etmektedir. RP liderleri, Batı demokrasisini çoğunlukçu karakterinden dolayı eleştirmişlerdir. Ancak, onların Türkiye’de demokrasi adına söylemlerinin de çoğulcu değil daha çok çoğunlukçu bir demokrasi olduğunu ileri sürmek mümkündür.

III.2.5. Milli Görüş ve Laiklik

Milli Görüş partileri zaman içerisinde söylemsel olarak bir takım değişikliklerde bulunmuşlardır. Parti programlarına bakıldığında, Milli Görüş partilerinin laikliği tanımlamada da çelişkili bir tavır sergilediği görülmektedir. Milli Görüş’ün ilk partisi MNP konuyu “Vicdan Hürriyeti” ve “ Diyanet İşleri” başlığı altında ele almıştır. MNP, “Vicdan Hürriyeti” başlıklı bölümde laikliği şöyle tanımlamaktadır:

Vatandaşın dini inanış, ibadet, öğretim, telkin ve terbiye ihtiyaçlarını karşılayacak bir vicdan hürriyeti anlayışına sahibiz. Din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak tarif edilen laikliğin, dine baskı ve dindarlara saygısızlık gayesine alet edilmesine karşıyız. Laiklik mevzusunda Partimizin ölçüsü; bu müesseseyi din aleyhtarlığı şeklinde bir tatbikata döken her nevi anlayışa karşı olmak şeklinde ifade edilebilir (MNP Programı, madde 6).

Buradan anlaşılacağı üzere MNP, iktidarın dinsel alana bakışının kendi kavrayışlarıyla uyumlu hale gelmesini, laikliğin ölçüsü kabul etmektedir. Burada kastedilen sadece İslam dinidir. Diğer inanç sistemlerinin ya da inanmayanların kendi kavrayış şekliyle oluşturdukları laiklik tanımının içinde olmadığı aşikardır.

MNP'den sonra kurulan MSP de laiklik konusunda MNP'nin din ve vicdan hürriyeti konusundaki yaklaşımını aynen korumaktadır. MSP'nin programında laiklik, "Laiklik düşünce ve vicdan hürriyetinin teminatıdır ve bir kısım düşünce ve inanç sahiplerinin diğer inanç sahiplerine vasıtalı veya vasıtasız yollarla baskı yapmasına manidir" (MSP Programı, madde 17/18). Burada da kendilerine uygulanacak bir yaptırımın, baskının engellenmesi şeklinde algılanan bir laiklik tanımı yapılmaktadır.

RP programının laiklik ile ilgili tanımlaması şu şekildedir; "Partimiz, fikir, vicdan ve düşünce hürriyetlerine inanır; fikir, vicdan ve düşünce hürriyetlerine yapılacak her türlü baskıyı iptidai ve laikliğe aykırı sayar. Laiklik din düşmanlığı olmayıp bilakis din ve vicdan hürriyetlerini her türlü ihlalden koruyucu bir prensip olarak geliştirilmiş ve uygulama alanına konulmuş bir prensiptir" (RP Programı, madde 4). RP'nin laiklik tanımında kapsam ve içerik bakımından zayıflık gözlemlenmektedir. RP'nin kapatılmasından sonra kurulan ve Milli Görüş hareketi içinde birçok konuda yeni söylemlerin kullanıldığı FP'de de din ve vicdan hürriyeti ile laiklik konusu yeterince yer tutmamıştır. Parti programında laiklik şöyle tanımlanmıştır:

Laiklik, din ve vicdan özgürlüğünün, inanç ve ibadet hürriyetinin bir teminatıdır. Hiç kimsenin, başkalarının dini inanç ve ibadetlerini engellememesi gerekliliğine, yine hiç kimsenin başkalarına zor kullanarak ibadet ve şahsi yaşantısına müdahale etmesini kabul edilemez olarak görür. Bu gibi hareketleri, laikliğe, insan hak ve özgürlüklerine müdahale sayar" (FP Programı, s:5) .

FP'nin kapatılmasının ardından kurulan SP konuyu daha sistematik olarak ele almıştır. Parti programında, "Türkiye, din ve laiklik tartışmalarını aşmak zorundadır. Bunun için yapılacak iş evrensel normlara göre bir laiklik tanımı ve uygulamasıdır" (SP Programı, madde II.1.4) şeklinde bir ibare vardır.

Milli Görüş Partilerinin ülkede yaşanan laiklik ve din merkezli gerilimin taraflarından biri olması ve Müslümanların iktidarın yanlış uygulamaları sonucu

mağdur olduğunu söylemelerine rağmen programda böyle bir ifadenin bulunması ilginçtir. Onlara göre, laikliğin esası kimsenin bir başkasını düşüncesinden dolayı kınayamayacağıdır. Milli Görüş'e göre;

Sözcük kökenine inildiğinde görülür ki "laiklik" bizden başkaları da var ve fakat onlar da aynı derecede itibara sahip kimseler demektir. Çünkü, Fransız Devriminden beri, laikliğin Batı'da uygulanışına kaynaklık eden anlayış budur. Laikliğin esası; kimse başkasını düşüncesinden dolayı kınayamaz demektir. Bu düşünce hürriyeti teminatının ifadesidir. Laikliğin lügaten ve istilâhen manası bu.. İç barışın sağlanmasında, düşünce ve inanç özgürlüklerinin uygulanmasında bir engel oluşturan ceza yasasındaki 163. maddenin kaldırılarak yerine İnsan Haklarını Koruma Kanunu'nun geri getirilmesi gerekmektedir. Böylece hiçkimse birbirine inancından dolayı tahakküm edemeyecektir (Sarıbay, 2004:582).

Türk Ceza Yasasındaki 163. madde ile "laikliğe aykırı olarak, devletin sosyal veya siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimselerin ceza alacağı" hüküm altına alınmıştır. Buradan hareketle, görünüşte Milli Görüş Hareketi'nin laikliği algılama biçimi "din ve vicdan hürriyeti" şeklindedir. Ancak, laiklik genel bir ifadeyle dinle devletin ayrışmasıdır. Dinin kamusal alanın dışına çıkarılması, devletin dinden arındırılması olan laiklik, kişiyle inancı arasındaki aracın ortadan kalkması anlamında vicdan özgürlüğüdür. Oysa, Milli Görüş Hareketi kamusal alanın din dışı belirlenmesini kabul etmemektedir.

Aydın'a göre laik bir devletin üç belirleyenin söz edilebilir. Bunlardan birincisi, kamusal alanın laik ölçütler temelinde biçimlendirilmesi, dinsel kural ve sembollerden bağımsızlaştırılmasıdır. İkincisi, inançlardan birine devlet bütçesinden pay, kurumsal ve yasal ayrıcalık, eğitim veya ibadet desteği veya tersine engellemesi yapılmaması, üçüncüsü ise dinsel inanç gruplarından birinin diğerine baskı yapmasına karşın baskıya uğrayanın korunmasıdır (Aydın, 2006:28). Bu tanımlama altında Milli Görüş partilerinin söylemlerine baktığımızda laik bir devlet istediklerini söyleyemeyiz.

İslami kurallara göre yönetilen bir devlet istemişlerdir ki bunu da Erbakan'ın kullandığı “Yeniden Büyük Türkiye” sloganı ile doğrulamak mümkün görülmektedir.

III.3. Sonuç:

Milli Görüş Hareketinin parçası olan partiler Türkiye siyasi yaşamında önemli bir yer tutmuşlardır. Millî Görüş partilerinin monolitik ve bir parça totaliter öğeleri taşımasının yanı sıra teorik temelini hep zayıf kaldığı söylenebilir. MNP'den SP'ye kadar ki süreçte, Milli Görüş Hareketi'nde otoriter ve totaliter eğilimlerin egemen olduğu gözlenmektedir.

Milli Görüş Hareketi'nin RP ile bir kırılma yaşadığı ve bunun programa yansımalarının da FP ile olduğu söylenebilir. Özellikle ekonomi konusundaki yaklaşımları Adil Düzen'den devletin ekonomik alandaki faaliyetleri özel sektöre bırakması şeklindeki görüşe evrilmiştir. Milli Görüş'ün ilk dönem partileri olarak adlandırdığımız MNP, MSP ve RP ülkede sermaye birikiminin görece zayıf olması nedeniyle devlet merkezli, korumacı ve planlı bir ekonomik modeli savunmuşlardır. Başından itibaren Milli Görüş, geleneksel üretim tarzını korumak bir yana onun çözümlenmesine yönelik politikaları gündeme getirmiştir. Bu amaç “ağır sanayi” sloganıyla bayraklaştırılırken kapitalizmin etki alanının genişletilmesi ve derinleştirilmesi yönündeki tercih açıkça dile getirilmiştir. Daha sonra FP ve SP, koşulların olgunlaşması ve sermaye birikiminin devletin ekonomiden el çekmesini gerektirecek düzeye ulaşması sebebiyle piyasa ekonomisinden yana tercih yapmışlar ve özelleştirmeci politikalar beraberinde ülke ekonomisini dünya pazarı ile daha fazla bütünleşmesini savunmuşlardır. Küresel ekonomi içinde güçlü bir şekilde var olmanın yolunun ise bölgesel güç olmaktan geçtiğini ileri sürmüşlerdir.

Milli Görüş hareketine ait partilerden RP toplumsal bir güç kazanmayı başarmıştır ancak laiklik ve demokrasi karşıtı söylemleri ve bazı uygulamaları partiyi 28 Şubat süreciyle karşı karşıya bırakmıştır. RP'nin stratejisi siyasal yapıyı değiştirmeye değil, mevcut devlet aygıtını ele geçirmeye yönelik olmuştur. Gülalp'e göre (2003:114), RP ve ondan sonra kurulan FP'de siyasal haklar konusuna oportünist ve ayrımcı bir şekilde yaklaşmışlardır. Her iki parti de ne daha katılımcı bir siyaset ne de siyasal özgürlükleri genişletme mücadelesine yarayabilecek bir dil oluşturmuşlardır. Bunun yerine siyasi oyunlarla devlet iktidarının kurumlarını ele geçirmeye odaklanmışlardır (Gülalp, 2003:114). Yukarıda da değinildiği üzere Milli Görüş partileri demokrasiyi İslami bir düzene ulaşma yolunda araçsallaştırmak istemişler ve demokratik kültürün gelişmesine bir katkıda bulunmamışlardır.

Türkiye'de bütün önemli dönüm noktaları Silahlı Kuvvetlerin müdahaleleri sonraları gerçekleşmiştir. Gerek Türkiye'nin toplumsal ve siyasal ihtiyaçları, gerekse Batı sisteminin zaman zaman ortaya çıkan jeopolitik restorasyon süreçleri Türkiye'de siyasal ortamın yeniden yapılandırılmasını gerektirdiğinde, Silahlı Kuvvetlerin yalnızca doğrudan müdahaleleri değil, müdahale sonrası getirdikleri düzenlemeler de siyasetin seyrini derinden etkilemiş, siyasal ve toplumsal hareketlerin gelişim seyrini değiştirmiştir. Dolayısıyla askeri müdahaleler siyasetin sorunlarını çözmek değil, yeni siyasal-ekonomik yapılanmaların önünü açma işlevi görmüştür (Uzgel, 2010:16). Örneğin, 1980 Askeri darbesi siyasal İslamın önünü açmış ve 27 Mayıs darbesi ile yerleştirilen devletçi kalkınma modelinin yerine neoliberal birikim sürecinin siyasal koşulları yaratılmıştır. Bu çerçevede 28 Şubat süreci de Türkiye'de irtica sorununu çözmemiş, İslamcılarının kendilerini yenilemeleri ve küreselleşmeyle buluşmalarının

önünü açmıştır. 28 Şubat sürecinin en somut etkisi Milli Görüş hareketi içerisindeki bölünme olmuştur.

IV. BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ VE SİYASETTE MUHAFAZAKAR DEMOKRASİ YAKLAŞIMI

IV.1. AKP'nin Kuruluşu

1999 seçimlerinden sonra Milli Görüş hareketi muhafazakar bir yöne doğru evrilmeye başlamış ve radikal İslamcı çizgiden uzaklaşmış görünümü vermiştir . Bu evrilme süreci 28 Şubat darbesiyle iradesi dışında hızlanmıştır. Ancak, bu değişim de içinde buldukları ideolojik krizi aşmalarına yardımcı olmamış ve laik kesimlerle olan gerilim bitmemiştir. Bu krizde yapılan stratejik hataların yanısıra, Erbakan'ın pragmatist ve demagojik ikili söyleminin de etkisi olmuştur. Önce RP'nin hemen ardından da Recai Kutan'ın başkanlığında kurulan Fazilet Partisi'nin RP'nin devamı olduğu gerekçesiyle kapatılması üzerine Milli Görüş geleneğinin son partisi olan Saadet Partisi (SP) kurulmuş ve Milli Görüş bu parti altında siyasal hayatına devam etmiştir.

FP döneminde, Milli Görüş geleneği içinde bazı ayrışmalar olmuştur. Bu ayrışmaları temsilen parti içerisinde “gelenekçiler” ve “yenilikçiler” olmak üzere iki kanat oluşmuştur. “Gelenekçiler”, Necmettin Erbakan'a sadık olanlardır, “yenilikçiler” ise Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde toplanmışlardır. Bu farklılaşma gözler önünde ilk defa FP kongresinde kendini göstermiştir.

17 Mayıs 2000 tarihli FP kongresi, parti liderliği için açık bir yarışmanın cereyan etmiş olması itibariyle, Türkiye'deki İslamcı partilerin tarihinde bir ilktir. İlk defa geleneğin yani Erbakan'ın partideki mutlak egemenliğinin sarsılışı ile karşı karşıya kalınmıştır. Erdoğan'ın, din farklılığı gözeterek halkı kin ve düşmanlığa tahrik ettiği gerekçesiyle eski TCK, 312. maddesine istinaden mahkumiyeti nedeniyle siyasal faaliyetlerden yasaklanmış olması sebebiyle, Erbakan'ın güvendiği ve desteklediği lider

Recai Kutan'a karşılık, yenilikçilerden Abdullah Gül adaylığını açıklamıştır. Bu durum karşısında Erbakan ve taraftarları çok sert tepkiler göstermişler ve Gül'e oy vermemeleri konusunda yoğun bir baskı uygulamışlardır. Tüm bu baskılara rağmen Gül 521 oy almış ancak 633 oy alan Kutan'a karşı yarışı kaybetmiştir. Bu sonuç, bu harekette artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı gerçeğini ortaya koymuştur. Kongreden büyük bir moralle çıkan yenilikçiler, siyasi yasağı nedeniyle ön plana çıkamayan gerçek liderleri Erdoğan'ın etrafında Milli Görüş'ten kopma hazırlıklarını yürütmüşlerdir (Çakır, 2004:574). 22 Haziran 2001'de FP'nin kapatılmasının ardından gelenekçiler SP'yi kurarken, yenilikçiler de yeni bir parti kurmak için hazırlıklara başlamışlar ve 14 Ağustos 2001'de AKP'yi resmen kurmuşlardır. 16 Ağustos itibarıyla, SP'yi seçen 48 milletvekiline karşılık, 51 milletvekili AKP'ye katılmıştır (Milliyet, 16 Ağustos 2001).

MNP'den RP'ye kadar Erbakan liderliğinde kurulan tüm partilerin, parti programlarından, söylemlerinden ve parti üyelerinden yola çıkarak içlerinde derin bir cemaatçi kimlik taşıdıkları bilinmektedir. Yıldırım'a göre (2002: 66), bütün Milli Görüş partilerinde partiden çok, cemaatçi görünüm ağır basmaktadır. Nitekim Erbakan, "onların üyeleri benim de inananlarım var" diyerek cemaatçi yapıya vurgu yapmıştır. Ancak, FP deneyimi ile birlikte Milli Görüş çok daha modern bir görünüm içine girmiştir. İnsan hakları, demokrasi, laiklik ve hukuk devleti ilkelerini vurgulayarak öne çıkarırken örgütlenme olarak cemaatçi yapısını korumuştur. İşte gelenekçiler ile yenilikçiler arasındaki kırılma bu noktada oluşmuştur. Gelenekçiler cemaatçi yapının korunmasına taraftar olmuşlar, yenilikçiler ise buna karşı çıkmışlardır. Çakır'a göre (2004:549), o dönemde "gelenekçiler"ın İslamcı olarak kalmak istedikleri, "yenilikçiler"ınse liberalleşme arayışında oldukları ileri sürülmüştür (Çakır, 2004:549). AKP, tam da "yenilikçiler" çizgisiyle bu dönemde saflaşmaya başlayarak, parti içi muhalefetini

sürdürmüştür. Cemaat boyutunu temsil eden gelenekçilerle çatışarak, partililiği vurgulamıştır. Yıldırım'a göre, aslında AKP'nin istediği, milli görüş içinde yükselen yeni sermaye ve kentli grupların partilileşerek cemaat yapısından vazgeçmektir. Sonuç olarak ise milli görüşten bir cemaat (SP) bir de parti (AKP) çıkmıştır (Yıldırım, 2002:66). Mert'e göre de 28 Şubat süreci yenilikçilerin önünü açmıştır. Askerin siyasete müdahalesinden çok çekmiş bir üslup takınan sağ partiler ve özellikle liderler, mevcut konumlarını, büyük ölçüde, bir önceki askeri müdahaleye boçlulardır.⁷

RP, iktidar sürecinde başarısız olmuş, parti içinde yenilikçiler diye adlandırılan grup bu koşullarda artık rejimle barışık bir süreci başlatmanın ve bunun için de partinin iç yapısında ve söyleminde ciddi bir değişimin gerekliliğini görmüştür. İslamcı hareketin ulaştığı etkin konum, onu rejimle karşı karşıya getirirken, bu ilişkiler üzerinden büyüyen İslamcı sermayenin rejime uyum gereksinimi bu değişimi zorunlu kılmıştır. Sonuçta İslamcı hareket, bir yandan dışardan güç kaybederken diğer yandan da içerden dönüşüm ve bölünme durumuyla karşı karşıya kalmıştır (Aydın, 2006:217).

IV.2. AKP'yi Ortaya Çıkaran İç ve Dış Dinamikler

Aslında AKP'nin kuruluşu, Türkiye'nin 12 Eylül 1980'den bu yana devlet ve toplum hayatında geçirdiği değişimlerle yakından ilgilidir. 12 Eylül rejiminin İslamcı kesimle kurduğu ittifak ve Özal döneminde uygulamaya sokulan neoliberal ekonomik politikalar İslamcı hareket için yeni fırsat alanları oluşturmuş, 28 Şubat süreci ile de İslamcı hareket bir kırılmayla karşı karşıya kalarak muhafazakar bir yöne evrilmiştir.

⁷ 60 ihtilali olmasaydı, Bayar'ın "su müdürü" Demirel'in siyasi kariyeri nasıl gelişirdi, bilinmez. 80 darbesi olmasaydı, ilk hamlesinde milletvekili bile seçilemeyen Özal, Demirel gibi bir sağ politikacıyı bertaraf edip "şişme lider" olabilir miydi o da bilinmez. 28 Şubat müdahalesi de, birilerinin önünü açtı veya onlara öyle görünüyor. Bazı eski Refah Partililer, parti kapatılıp Erbakan siyasetten yasaklanınca, başka türlü ellerine geçmeyecek bir fırsat yakaladılar. Normal şartlarda "Gözünün üstünde kaşım var" diyemeyecekleri siyasi liderin eli kolu bağlandı, meydan boş kaldı. Boş kalan meydan, "doğal" olarak fırsat bu fırsat diyenlerle dolmaya başladı; 28 Şubat ertesinde oluşan bu siyasi durumun adına -Fazilet Partisi'nde- "yenilikçiler hareketi" deniliyor" (Mert, 2001)

IV.2.1. İç Dinamikler

AKP, Türkiye’de büyük bir ekonomik güvensizlik ortamında gerçekleştirilen ve halkın ideolojik değil, ekonomik nedenlerle tercih yaptığı 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde ülke genelinde yüzde 34 oy oranı ile iktidara gelmeyi başarmıştır. AKP, her ne kadar Anayasa mahkemesi tarafından laik Türkiye Cumhuriyeti için tehdit oluşturduğu iddiası ile kapatılan RP’nin devamı niteliğindeki FP’den gelen kadrolarla oluşan bir parti olmasına rağmen halkın büyük çoğunluğunun oylarını almayı başarmıştır. Yüzde 34’lük oy oranıyla 365 milletvekili çıkartan AKP, 550 kişilik Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında Cumhuriyet tarihinde DP’den sonra en güçlü siyasal grup haline gelmiş ve 58. hükümet AKP Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül tarafından kurulmuştur.

AKP’nin bu başarısında ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik konjonktür ile ülke dışı konjoktürün de etkili olduğu bir gerçektir. Bu sebeple, AKP’nin Türk siyasal hayatına nasıl girdiğini anlamak ve hızlı yükselişinin nedenlerini irdeleyebilmek açısından Türkiye’de 1980 darbesinden bu yana gerçekleşen ekonomik ve sosyal şartları incelemekte fayda olduğu görülmektedir.

IV.2.1.1. Neoliberal Ekonomik Politikalar

24 Ocak 1980’de “ 24 Ocak Kararları” olarak adlandırılan, dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından uygulamaya konulan bu istikrar programı ile neoliberal politikalarla ülkenin içinde bulunduğu krizden çıkılabileceği düşünülmüştür. Bu kararlar doğrultusunda işçi ücretleri sınırlandırılacak, tarım ürünlerinin fiyatları, memurların ve tüm çalışan halk kesimlerinin gelirleri düşük tutulacak, buna karşılık hemen her şeye yüksek oranlı zamlar getirilecek ve halkın tükettiği bütün mallar pahalandırılacaktı. Bütün bunların işçi sendikaları kapatılmadan, halkın çıkarlarını savunan bütün güçler ortadan kaldırılmadan ve bizatihi halkın kendisi yoğun bir baskı altında tutulmadan

gerçekleştirilemeyeceği apaçık ortadaydı. Ecevit de "şimdi izlenmekte olan ekonomik ve sosyal politikalar bir dikta rejimine oturmadan uygulanamaz" diyerek 24 Ocak'a karşı çıkmıştır (<http://www.ozgurluk-dergisi.org>).

24 Ocak kararları, oligarşi dışındaki sınıfların ekonomik tasfiyesini gündeme getirmiştir. 12 Eylül öncesi dönemde, sanayi burjuvazisi toplumdaki sınıf yapısı içinde gitgide egemen bir unsur haline gelmiş ve emek-sermaye çatışması ön plana çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da bir anlamda 12 Eylül darbesi işçi sınıfı hareketini baskıya almanın yanısıra sermayenin hızla tekelleşmesine yöneliktir. Darbeyle birlikte anayasa değişikliği de gelmiştir. 1982 Anayasası'yla toplumu kontrol altına almak için, 1961 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlükler geri alınmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin geniş ölçüde sınırlandırıldığı ve yer yer kaldırıldığı bir ortamda muhalefet sindirilmiştir. 12 Eylül darbesinin emek ve toplumsal muhalefeti sindirmesiyle 24 Ocak kararlarının uygulanmasına zemin yaratılmıştır.

Bu sert istikrar programı ithal ikameci sanayileşme modelinden ihracata dönük politikalara geçilmesini, ticari ve finansal serbestleşmeyi ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesini içermektedir. 1989'a gelindiğinde sermaye hareketlerinin önündeki tüm kısıtlamalar kaldırılmıştır. Sonuçta, ihracat için üretim yapamayan küçük firmalar iflas etmiş, tarım kesiminde bir çöküş meydana gelmiş, kırsal kapitalistleşmesi hız kazanmış ve şehirlere yönelik göç hızlanmıştır. Göçün doğal sonucu olarak, bir yandan artan işsizlik, diğer yandan şehre yeni gelenlerin proleterya ile rekabeti ülkede krize neden olmuştur. Türkiye'de, 1994, 1999 ve 2001'de yaşanan ekonomik krizler bu politikaların istikrarsızlığını ortaya koymuştur. Bedirhanoğlu'na göre, AKP'yi iktidara, neoliberal dönüşüm sürecinin ülkede neden olduğu hem uzun hem de kısa erimli siyasi ve iktisadi krizler taşımıştır. Finans piyasaları ile uluslararası finans kuruluşlarının ortak disiplini altında uygulanmakta olan neoliberal politikaların 2000'lere kadar iktidara gelen farklı siyasi partileri tabanlarından kopartarak

gözden düşürmesi 2001’de iktidara AKP’nin gelmesinde güçlü bir etkendir (Bedirhanoglu, 2010:47-57).

1980’li yıllardan sonra uygulanmaya konan neoliberal ekonomik politikalar orta büyüklükte yerel sermaye ile büyük sermaye arasındaki bölüşüm ilişkilerini yeniden şekillendirmiş, kentlerdeki emekçi kesimi daha da yoksullaştırmış, kırsal yapıları tahrip etmiştir. Neoliberalizmin devleti küçültme ve sosyal hizmetleri kısması devletin meşruiyet zeminini daraltarak, siyasal İslam’a yeni etki alanları açmıştır.

12 Eylül’ün ardından gelen ANAP döneminde, dünya kapitalist sistemi ile birlikte neoliberal politikaların yürürlüğe sokulmasıyla bireycilik, hür teşebbüs ve köşe dönmeçilik toplumda hakim olmuş ve buna Türk-İslam sentezi ile tarikatların öncülüğünde yürütülen bir muhafazakarlaşma dalgası eşlik etmiştir. RP’nin yükselişi de bu sayede gerçekleşmiştir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi iç ve dış koşullar sebebiyle 28 Şubat’la birlikte siyasal İslam’ın önu kesilmiş, AB karşıtı siyasal İslam, uluslararası sermayenin gereksinimlerine göre yeniden şekillendirilmiştir. 28 Şubat sürecini incelemenin AKP’nin kuruluşunu anlamak açısından özel bir önem arz ettiğini düşünüyorum çünkü her ne kadar laiklik karşıtı eylemleri sebebiyle sadece RP’ye yönelik bir müdahale olsa da içinde başka nedenler de barındırdığı ileri sürülebilir.

IV.2.1.2. 28 Şubat Süreci

30 Haziran 1996’da Erbakan’ın Başbakan olmasının ardından gerçekleştirdiği bazı uygulamalar başta askerler olmak üzere laik kesimin tepkisini çekmiştir. RP’li milletvekilleri ve belediye başkanlarının demeçleri, üniversitelerde türban tartışmaları, Ocak ayında tarikat ve cemaat liderlerinin Başbakanlığa davet edildiği iftar yemeği, Taksim’de cami tartışması, tam bir diplomatik skandala dönüşen Libya gezisi ve Ocak 1997’de yapılan D8 zirvesi gibi nedenlerle gerilim tırmanmıştır. Türkiye’nin içinde

bulunduğu bu gerginlik sebebiyle MGK, 28 Şubat 1997’de hükümete uygulanması gereken bir önlemler listesi iletmiştir. Listede, imam-hatip liselerinin sınırlandırılması, Kuran kurslarının denetlenmesi, sekiz yıllık kesintisiz temel eğitimin uygulanmasının hayata geçirilmesi gerektiği, laiklik karşıtı eylemleri suç sayan Türk Ceza Kanunu’nun eski 163. maddesini karşılayacak yeni bir yasal düzenlemenin yapılması, ordudan atılanların yeniden kamu hizmetine alınmalarının önlenmesi, pompalı silahların denetimsiz satışının önüne geçilmesi, tarikatların denetim altına alınıp, parasal kaynaklarının araştırılması gibi yirmi madde yer almaktaydı (Cumhuriyet, 02.03.1997).

Askerlerin toplumsal kesimlere yönelik olarak verdikleri brifinglerle tırmanan gerilim, RP’nin önce iktidardan inmesi ve daha sonra da kapatılmasıyla yeni bir aşamaya evrilmiştir. 28 Şubat 1997’de Milli Güvenlik Kurulu’nda alınan yirmi maddenin önemli bir kısmı RP’nin temel görüşlerine zıttır, hatta onun üzerinde yükseldiği toplumsal, ekonomik, siyasal ve ideolojik zemini ortadan kaldırmaya yöneliktir .

Milli Görüş hareketinin baskı karşısında ideolojik söylem ve uygulamalarından ödün vermesi ve Çekiç Güç, Olağanüstü Hal, İsrail’le anlaşma, Kürt sorunu, insan hakları gibi birçok konuda geri adım atması, (Çakır, 2004:571) batı karşıtlığından batı yandaşlığına, faizin reddinden kabulüne, “batıl” rejimi değiştirme iddiasından vazgeçip onunla uyum arayışına, İslami referansların dünyevi referanslarla değişimine doğru bir dönüşüm yaşaması parti tabanında hayal kırıklığına sebep olmuştur. Erbakan, kendi parti tabanına ideolojilerine ters bazı uygulamaları anlatmakta güçlük çekmiştir. Milli Görüş ciddi bir şekilde tartışılmaya, kendi tabanından başlamak üzere güç ve prestij kaybetmeye başlamıştır (Selim, 2002:18).

28 Şubat müdahalesi ve sonrasında milli görüş içinde bölünmeler yaşanmıştır. Doğan 28 Şubat sürecini şöyle açıklamaktadır:

Ordu merkezli 28 Şubat süreci komünizm ve bölücülük tehlikesinin ortadan kaldırılmasına kanaat getirildikten sonra, devlete ve siyasal sisteme yeniden bir şekil vermeyi, bunu yaparken de 1980'lerden beri güçlenmelerine olanak sağlanan yahut göz yumulan İslamcı kesimlerin kontrol altına alınarak, rejim ve egemen sınıf bloğu açısından sorun yaratan/yaratacak boyutlarının törpülenmesini ve İslamcı siyaset ve sermayeyi kendi istediği sınırlara çekmeyi hedefleyen bir askeri müdahaledir. Bu müdahale sonucunda, başka şeylerin yanında İslamcı sermayenin yükselişinin özellikle tekeli sermaye mantığı açısından sakınca oluşturan boyutları törpülenmiş, bu kesim de bu müdahaleye karşı fazlaca direnme göstermeyip, "hizaya gel" çağrısına büyük ölçüde uymuştur (Doğan, 2010:305).

28 Şubat sonrasında kamuoyunun gündemine gelen Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde irtica ve diğer tehdit algılamaları dışındaki iki madde de dikkat çekmektedir. Bu maddeler şunlardır: "Türk cumhuriyetleriyle ilişkiler daha da güçlendirilmeli ve bu ülkelerin yönetimlerinin gücünün korunmasına dikkat edilmelidir" ve "Türkiye'nin dünya ile bütünleşmesine yönelik, özelleştirme de dahil ekonomik çabalar artırılmalıdır" (Hürriyet, 4.11.1997). Küreselleşme ve piyasa ekonomisinin asıl olacağı ve ABD'nin Avrasya stratejisinde öngörülen bölgeselcilik üzerinden küreselleşme hedefinin gözetileceğidir. 28 Şubat'tan sonra kurulan hükümetlerle ordunun bölgesel strateji konusundaki bakış açısı büyük bir benzerlik göstermiştir. Türkiye'nin yüzünün batıya dönük olduğu saptaması ve ardından ilk defa temel metine giren "özelleştirme" konusu emperyalizmle girilen angajmanın düzeyini yansıtmaktadır.

Gülalp'e göre, siyasal rejimlerde kopuşlar yaratan darbeler, önceki hükümetin yürürlüğe koyduğu ekonomi politikalarının kesintiye uğramasına neden olmazlar. Tam tersine, önceki hükümetin başlattığı geçişi tamamlayıp bu politikaların sürekliliğini sağlamanın yollarını oluştururlar (Gülalp, 1993:43).

Bu bağlamda AKP, 28 Şubat sonrası iktidar tarafından savunulan küreselleşmeci, bölgeselci ve kapitalizmi genişletmeye-derinleştirmeye yönelik hedefleri sahiplendiğini ilan etmiştir.

Türkiye’de devlet, kalkınma aşamasına bağlı olarak sermaye birikim yasalarına uygun hareket eder. Gülalp bu durumu şöyle açıklamıştır:

Her gelişme aşaması, iç sınıf yapısınca ve dünya işbölümüyle bütünleşme tarzınca belirlenen özgül bir sermaye birikimi biçimiyle ayırt edilir. Dolayısıyla her aşama özgül bir sermaye biçiminin gerekliliklerini yansıtan belirli bir gelişme stratejisi ile tanımlanır. İkinci olarak, her aşama, yapısında yeni aşamaya geçişi belirleyen unsurlar taşıyan bir kriz ile son bulur. Askeri müdahaleler aşamalar arasındaki bu kriz ve geçiş dönemlerine rastlar. Aşamalar arasındaki geçiş sermaye birikim sürecinin yeniden yapılanması anlamına geldiğinden, bu ayrıca her birikim biçimini tanımlayan sınıf çatışmaları ve ittifaklarının bütünüyle yeniden yapılanmasını da kapsar. Son olarak, bu tür bir dizi sınıf çatışması ve ittifakına dayanan her bir sermaye birikimi biçiminin, o aşamada, egemen olan siyasal rejime ilişkin uzantıları vardır. Dolayısıyla her ne kadar askeri müdahaleler ortak bir özellik olarak, kriz ve geçiş dönemlerinde yapılsalar da müdahalenin siyasal rejim açısından farklı sonuçları, her birikim biçimine içkin, farklı sınıf ilişkilerinden kaynaklanır (Gülalp,1993:29).

Bu çerçevede 28 Şubat da bir sermaye içi hesaplaşma ve yeniden biçimlenme süreci olduğu ileri sürülebilir. 28 Şubat müdahalesinin sol hareketin mücadelesini engellemek için palazlandırılan İslami kesimin büyüyen ekonomik ve siyasi gücünün tırpanlanması ve böylece İslami sermaye ile işbirlikçi tekeller arasındaki çelişkinin TÜSİAD lehine çözüm yoluna sokulması gibi bir amacı olduğu ileri sürülebilir.

IV.2.2. Dış Dinamikler

Gerek partinin kurulduğu ve iktidara geldiği iç ortam (2001 krizi) gerekse dış ortam (Irak savaşı, Ortadoğu’da yükselen siyasal İslam ve Batı karşıtlığı) AKP’nin bir siyasal parti olarak önemini arttırmıştır. AKP’nin iktidara geliş sürecinde Türkiye’nin iç dinamikleri yanı sıra Batı sistemiyle kurduğu bağlar da önem taşımaktadır. Uzgel’e göre, Milli Görüş hareketinin genç kuşağı, Batı’ya, ABD’ye ve Yahudi çevrelerine rağmen değil, onların desteklerini arkalarına alarak iktidara tırmanmayı tercih etmişlerdir. ABD açısından bakıldığında ise, hem Türkiye ölçülerinde radikal sayılabilecek bir İslami hareketin dönüşmesi,

hem de bunun genişletilmiş Orta Doğu bölgesindeki dönüşüm projesine denk düşmesi önemli bir fırsat yaratmıştır (Uzgel, 2010:20).

Amerikan dışişleri ve istihbaratının önde gelen Ortadoğu, Türkiye ve İslam uzmanlarından Graham Fuller'in 2000 yılında Türkiye hakkında yaptığı yorum şaşırtıcıdır:

Türkiye, yakın bir gelecekte iki partili bir temsil sistemine gebe... Kökleri geçmişe dayanan ekonomik kriz, iktidardaki koalisyon partilerinde⁸ büyük deprem yaratacak. Fazilet Partisi'nden kopan bir grup ılımlı İslamcı, geniş tabanlı bir siyasi oluşuma gidecek. Bazı etkin siyasetçiler, partilerinden istifa ederek bu yeni oluşuma katılacak. Yeni oluşum kar topu gibi büyüyecek. Türkiye'de yakın gelecekte ılımlı İslamcılar iktidara gelecek. İlimli islamcılarının yanında İslami söylemlere ters düşmeyen ılımlı sol bir parti de Meclis'e sokulacak (Yanardağ, 2004:134).

Fuller, Ortadoğu'daki anti-amerikan radikal İslamcı akımları önleme ve geriletmenin yolunun laik sistemleri desteklemekten değil, aksine radikal İslamcı partileri dönüştürerek küresel kapitalist sistem içine çekecek içeriden müdahale yaklaşımını benimsemekten geçtiği tezini savunmaktadır (Fuller, aktaran Yanardağ 2004:133). Amerikalı strateji uzmanlarından Dinesh D'Souza da daha 1995 yılında, "Biz İslam köktenciliğini dönüştürmeli, onları liberalleştirmeliyiz" demiştir (Dinesh D'Souza, aktaran Yanardağ 2004:133).

AKP'nin siyasi konjonktürü değerlendirmede başarılı olduğu söylenebilir. Akdoğan da, kitabında iç ve dış dinamiklerin Türkiye'nin dönüşümü için uygun olduğunu ileri sürmüştür ve son iki yüzyıl içinde ilk defa iç ve dış dinamiklerin örtüştüğünü, AKP'yi iktidara getiren kitlelerin talepleri ile ABD'nin ve AB'nin taleplerinin aynı çizgide birleştiğini belirtmiştir (Akdoğan, aktaran Yanardağ 2004: 134-135).

⁸ Burada Bülent Ecevit liderliğindeki 57.Hükümetten söz edilmektedir.

Başlangıçta iç dinamiklere bağlı olarak gelişen “yenilikçi hareketin” ABD tarafından kontrol altına alınıp yönlendirildiği inanırlılığı yüksek bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. AKP, 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerden % 34.4 oy oranıyla, birinci parti olarak çıkmıştır. AKP, seçimlerden birinci parti olarak çıktığında 1990’lar Türkiye’sine nazaran görece düzenlenmiş bir siyasi ve iktisadi zemin bulmuştur karşısında. Yukarıda da bahsedildiği üzere 1980 darbesiyle sol büyük ölçüde etkisiz hale getirilmiş ve halk siyaset dışına itilmiştir. 28 Şubat müdahalesi ile Milli Görüş hareketi ikiye bölünmüş, geleneksel kanat büyük oranda etkisizleştirilmiştir. Ağustos 1999’da Abdullah Öcalan’ın Kenya’da ABD tarafından yakalanması yanısıra, İBDA-C lideri Salih Mirzabeyoğlu’nun cezaevine konulması ve Hizbullah lideri Hüseyin Velioğlu’nun öldürülmesi ile 1990’lardan beri radikal İslam’a açılan alan kapatılmıştır. Böylesine bir ortamda iktidara gelen AKP, parti programında, siyaset anlayışının merkezine “uzlaşma” sözcüğünü yerleştirmiştir. Sermaye ve bürokrasi bu uzlaşma zemininde buluşmuştur.

Yaşlı ve Sümer bunu Gramsci’den bir terimle “tarihsel blok” olarak ifade etmişlerdir. Bu bloğun oluşmasını sağlayan hegemonya projesinin ne olduğuna ilişkin şu açıklamayı yapmışlardır:

Projenin üç ayağı vardı: İlk AB üyelik süreci ile birlikte hem küresel kapitalizme daha güçlü bir entegrasyon hem de liberal demokrasinin derinleştirilmesi hedefleniyordu, ikinci olarak IMF programlarından taviz verilmiyor ve yeni bir krizin yaşanmasını engellemek için neoliberal ilkelere sıkı bir şekilde bağlı kalınarak uluslararası sermaye –özellikle sıcak para akımları şeklinde- Türkiye’ye çekilmeye çalışılıyordu. Üçüncü ve son ayağı ise, ABD’yle olan o kadim “sıkı müttefiklik” teşkil ediyordu (Sümer ve Yaşlı, 2010: 21).

Sonuç olarak AKP’yi iktidara iç ve dış koşulların taşıdığını söylemek mümkündür. AKP’yi Türkiye’de iktidara taşıyan sebeplerin başında neoliberal dönüşüm sürecinin ülkede neden olduğu krizler gelmektedir. Neoliberal dönemde Türkiye’nin kaybedenleri sınıfsal temelde emekçi kesim ve köylüler, sermaye içi rekabet bağlamında ise küçük/orta ölçekli

sermaye kesimleridir. Türkiye’de devletin meşruiyeti, neoliberal dönüşüm süreci içinde kaybeden bu kesimlerin tepkilerini idare edebilme gücü ve yeteneğine bağlıdır.

AKP, “demokratikleşme” açılımları ve Türkiye’deki özellikle merkez sağ partilerin neoliberal politikalarının etkisi altında tabanlarından kopmalarıyla ortaya çıkan alternatifsizlik ortamı (Bedirhanoglu, 2010:51) gibi dinamikler sayesinde, merkez sağın içinde bulunduğu derin krizden de yararlanarak merkez sağ oylarla Milli Görüş çizgisindeki oyları birleştirmiş ve seçimlere büyük bir avantajla girmiştir.

RP, iktidara geldiği günden itibaren muhalefeti döneminde parti tabanına yönelik olarak gündeme getirdiği taleplerin hemen hemen hiçbirisini yerine getirememiştir. Bu duruş Erbakan’ın politik söylemini işlevsizleştirmiştir. Bunun sonucu olarak da milli görüş geleneğinin dayandığı seçmen tabanı, taleplerini temsil edecek başka arayışlara yönelecektir. Bu durum Recep Tayyip Erdoğan’a ciddi bir siyaset alanı yaratmış ve AKP’nin siyasal ve ekonomik yaşama katılmasını sağlayarak kendine ve temsil ettiği çıkarlara kurumsal bir alan açmıştır. RP’nin iktidar deneyiminden ve 28 Şubat’tan sonra Milli Görüş içindeki genç kuşak yola Erbakan’sız devam etmeleri gerektiğini ve iktidar olabilmeleri için gerekli olanın ne olduğu konusundaki dersi almışlardır. “Yenilikçiler” kendilerini Milli Görüş’ten sadece siyasal İslamı terkederek değil aynı zamanda, küreselleşme sürecinde Uluslararası Para Fonu (IMF) politikalarını ve Avrupa Birliği (AB) ile entegrasyonu benimseyerek ayırmışlardır.

Milli Görüş hareketinin önde gelen üyelerinin tek başlarına hükümet kurabilmeleri, Türkiye’deki laik kesimde kaygı yaratmış, liberal ve İslamcı gelenekten gelen kesimlerde ise genel olarak yeni beklentiler ortaya çıkartmıştır. AKP, seçim sürecinde İslamcı bir parti olmadığını ısrarla vurgulamış, kendisini merkez sağ parti olarak tanımlamış ve ideolojisini de “muhafazakar demokrasi” kavramıyla tanımlamayı tercih etmiştir.

IV.3. AKP ve Siyasi Kimlik Arayışı

Türkiye’deki İslami Hareketi temsil eden Milli Görüş Teşkilatı’nın bölünmesi ve içinden “yenilikçiler” adı ile ortaya çıkan bir grubun bu teşkilattan koparak ve kendisini ideolojik olarak dönüştürerek partileşmesi ile AKP siyasi arenada yerini almıştır. Yenilikçiler, iktidara gelmek kadar iktidarda kalmanın da önemli olduğunu kavramışlar ve bu kavrayış doğrultusunda parti kurulurken Milli Görüş gömleğini çıkarttıklarını vurgulamış ve temel sloganlarını “değiştik” ve “yeniyiz” kavramı üzerine kurmuşlardır. AKP 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra kendisini “muhafazakar demokrat” bir parti olarak açıklamış ve bu kavramsallaştırmayı da teorik ve tarihsel bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

IV.3.1. Muhafazakar Demokrasi Kavramı

AKP’nin, “muhafazakar demokrat” olarak açıkladığı siyasi kimliği, kuruluşundan itibaren üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. AKP kendisini diğer partilerden ayırmayı hedeflemiş ve bunun için de daha önce biraraya getirilmemiş bu iki kavramdan yararlanmayı tercih etmiştir .

AKP, kendisini hem muhafazakar hem de demokrat olarak tanımlamakla kendilerini sadece geleneksel İslamcı çizgiden değil aynı zamanda “milliyetçi muhafazakâr” söylemden de ayırmaya çalışmaktadır. Muhafazakârlık kavramıyla partinin din ve gelenekle olan bağı ifade edilirken, ‘demokratlık’ nitelemesiyle de diğerleriyle olan fark ve aktüel yönelimler ortaya konulmaya çalışılıyor” (Yanardağ, 2004:122). Tayyip Erdoğan, Yalçın Akdoğan’ın kaleme almış olduğu “Muhafazakar Demokrasi” kitabına yazdığı önsözde bu durumu şöyle özetliyor:

Adalet ve Kalkınma Partisi kendi düşünce geleneğimizden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemimizi, evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisyle yeniden üretmek amacındadır. Muhafazakâr demokrat çizginin muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde, ama siyaset yaptığımız coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya konması, Türk siyasetine yeni bir soluk getirecektir (Erdoğan, aktaran Akdoğan 2003:6).

Bu ifadede de yeni dönem muhafazakarlığın, devletin yetkilerinin sınırlandırılması yaklaşımı öne çıkmaktadır. Bu aşamada hukuk devletine duyulan saygı, devletin sadece denetleyici olma işlevine vurgu yapmaktadır. Bu yeni siyaset anlayışında devlet sınırlı bir role sahip olacak ve içinde din olgusunun da yer aldığı geleneksel değerlerin korunması ile küreselleşme sürecini buluşturacaktır.

AKP, bu yeni kavramın bir yandan Türkiye siyasetinde yeni kanallar açacağını ve siyaseti normalleştireceğini savunurken öte yandan parti kadrosunun büyük çoğunlukla Milli Görüş geleneğinden gelmelerine rağmen, kendisini Milli Görüş partilerinden ayrı tutma ihtiyacı duymuştur. Israrla kendisinin İslamcı olmadığını ve kırmızı çizgilerini de “dincilik, ırkçılık ve bölgecilik” olarak nitelemiştir. AKP, kendisini İslamcı ve etnik kökene dayalı partilerden, kuruluş bildirgesinde belirtildiği gibi bir "kitle partisi" olma hedefi düzeyinde ayırmaktadır. Bu nedenle de toplumun temel siyasal örgütlenme biçiminin İslami yaşam tarzının gerekleri ile belirlenmesi talebi üzerine kurulu bir siyaset anlayışını reddetmektedir. Bu söylemin arkasında sistemle barışık bir konuma yerleşme yönelimi vardır.

Recep Tayyip Erdoğan'ın danışmanı ve partinin ideoloğu olarak tanınan Yalçın Akdoğan'ın sözleriyle, "Hareketinin merkezine tek bir dini anlayışı, mezhebi veya etnik özelliği yerleştirerek 'biz ve diğerleri' ayrımı yapan ayrışmacı siyaset tarzının Türkiye şartlarında kutuplaşmaya sebep olduğu vurgulanmaktadır" (Akdoğan, 2004: 19). Parti programında, partinin "kutsal dini değerlerin ve etnisitenin istismar edilerek siyaset malzemesi yapılması"nın reddettiği belirtilmiş; "dini, siyasi, ekonomik veya başka çıkarlara alet etmek veya dini kullanarak farklı düşünen ve yaşayan insanlar üzerinde baskı kurmak" kabul edilemez bir yönelim olarak tanımlanmıştır (AKP Programı, madde 2.1).

2004 yılında düzenlenen “Uluslararası Demokrasi ve Muhafazakarlık Sempozyumu”ndaki konuşmasında Erdoğan, “din üzerinden siyaset yapmayı, devleti ideolojik bir dönüşüme uğratmayı, dini sembollerle örgütlenmeyi” doğru bulmadığını ifade etmiştir. Milli Görüş çizgisinden gelen Erdoğan, yine aynı tarihli konuşmasında, “dini ve dindarları önemsemek, dini değerlerin sosyal fonksiyonlarını kabul eden bir parti olmak” cümlesini kullanarak içinden geldiği geleneğin tabanına yönelik girişimlerde de bulunmuştur.

Yanardağ, AKP’nin din-siyaset ilişkisini, din merkezli temel hak ve özgürlüklerin korunması bağlamında değerlendiriyor. Dini ifade ve örgütlenme özgürlüğünün savunulması, siyasal öncelikler arasında yer alıyor. (Yanardağ, 2004:124). Yanardağ’a göre, bu anlayış, esas olarak aydınlanma ve modernitenin kazanımlarına, insan aklının özgürleşmesi ve bilimin yol göstericiliğine karşı olmak gibi, esasa ilişkin konularda geleneksel muhafazakar tavrın tarihsel ve kategorik olarak daha "gerici" temellerde yeniden üretilmesinden başka bir anlama gelmiyor (Yanardağ, 2004:124). AKP’nin demokrasi ve hukuk devleti anlayışı, şer-i hükümlerin ağır bastığı bir anayasal düzen ve bu model, ABD’nin İlimli İslam projesiyle neredeyse aynı. Yanardağ bu zeminin, muhafazakar demokratlar ile Amerikan yeni muhafazakarlığının buluşma düzlemi olduğunu ifade ediyor.

Akdoğan, AKP’nin İslamcı bir parti olmadığını ancak siyasal İslam’a karşı herhangi bir tepkisinin de bulunmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

AKP siyasal İslam’ı tasfiye etmek değil, siyasal İslam olarak konumlandırılmamak amacıyla hareket eden bir parti görünümündedir. Siyasal İslam’ı temsil etmemekle, siyasal İslam’ı temsil eden partilerin siyasette olmaması gerektiğini düşünmek farklıdır. Bir parti, din -siyaset algısı veya gelişen şartlar sebebiyle bu tür bir parti olmamayı seçebilir, bu tercih siyasette kesinlikle bu tür partiler olmaması gerektiğini düşünmek anlamını taşımaz. AKP’nin muhafazakâr bir parti olmayı seçmesi, başka partilerin kendilerini siyasal İslamcı olarak konumlandırılmasına karşı çıkması demek değildir (Akdoğan, 2004:108).

Aktay'a göre, AKP İslamcı bir nitelmeden ısrarla kaçınmaya çalışmıştır. Hem sistem nezdinde meşru sayılan, hem de kendisiyle halk arasında, anlamı konusunda görünen kadarıyla özel bir mutabakat bulunan bir dil olarak muhafazakarlığı öne çıkarmıştır (Aktay, 2003:350).

İslamcı bir hareketin bu tercihi zoraki bile olsa, kendine meşru bir dil olarak başka bir söylem yerine muhafazakarlığı seçiyor olması, İslamcılık ile muhafazakarlık arasında diğer bazılarından daha fazla bir seçmeli yakınlığın bulunduğunu söylememize imkan tanıyabilir. Ne var ki, bu söylem, bir hareketin kötü yola düşen bir elemanını kendini aileye layık görememesi gibi bir tezkiye de içermiştir” (Aktay, 2003:350).

AKP programında ve söylemlerinde İslamı çağrıştıracak bir vurgu kullanmamıştır. AKP, muhafazakarlık temelinde bir kitle partisi olmayı hedefleyerek, içini doldurmaya çalıştığı “muhafazakar demokrasi” kimliğiyle siyasette yerini almıştır. Akdoğan, Muhafazakar Demokrasi kitabında (2003), muhafazakar demokrat siyasetin tanımını şöyle vermektedir:

Muhafazakarlık, Aydınlanma'nın kimi olumsuz sonuçlarına, dönemin siyasi projelerine ve bu siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan, rasyonalist siyaseti sınırlamayı ve toplumu bir tür devrimci dönüşüm projelerinden korumayı amaçlayan, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasi felsefeyi, bir düşünce geleneğini ve zaman içinde onlardan türetilen bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir (Akdoğan, 2003 :14-15).⁹

Bazılarına göre, AKP kurulduğu günden bu yana siyasi kimliğini belirleme noktasında belirsizlik ve muğlaklık içinde olmuştur. Tekin'e göre Türkiye'de muhafazakarlık daha çok dinsel kimliği öne çıkararak parti, siyasi hareket ya da politikacıların kullandığı “öznesiz” ve “içi boş” bir kavramsallaştırmadır. Türk siyaset geleneği, kendilerini, “İslamcı, Müslüman” partiden ziyade “muhafazakar” bir parti olarak adlandırmalarına daha

⁹ Tezin birinci bölümüne atıfla Akdoğan'ın tanımlasının büyük ölçüde aydınlanma ve modernitenin kazanımlarına, insan aklının özgürleşmesi ve bilimin yol göstericiliğine karşı olmak gibi esasa ilişkin konularda geleneksel muhafazakar tavırla uyuştuğunu söyleyebiliriz.

uygundur (Tekin, 2004:119). Tekin, AKP ile ilgili olarak değerlendirmesini şu şekilde yapmıştır:

Türkiye’de muhafazakar kavramı dinsel kimliği baskın olanların kendilerine ‘Müslüman’ dememek için başvurdukları bir tanımlama biçimidir. Bu anlamda, AK Partililerin de kendilerini ifade ederken ‘Müslüman–demokrat’ yerine ‘muhafazakâr–demokrat’ tanımlamasına başvurmaları bu geleneğin devamlılığını gözler önüne sermekte ve AK Parti’nin ‘Muhafazakâr–demokrat’ kimliğini anlamada bir perspektif sunmaktadır... AK Parti’nin ‘demokratlığı’ ise, küreselleşen dünyada önüne geçilemeyen değişimin zorunluluğu ve her alanda yeniliğin kaçınılmazlığından ileri gelmektedir (Tekin, 2004:119).

AKP, içinden geldiği geleneğin birçok söylemini terk etmiş ve değişim üzerine vurgu yapmıştır ancak bu değişikliğin tam anlamıyla bir kopuş olduğunu söyleyemeyiz. Din temelli siyaset tarzından vazgeçmesinin, RP’nin kapatılmasının ardından Türkiye’de İslamcı hareketin içine girdiği “liberal demokrasiyle uzlaşma” eğiliminin bir sonucu olduğu ileri sürülebilir. AKP’nin din merkezli kimlik tanımından vazgeçerek “muhafazakar” tanımını benimsemesi ise sistem nezdinde meşru bir dil arayışının ürünüdür.

Kendi seçmeninin AKP’yi Müslüman ve demokrat bir parti olarak tanımladığı bilinmektedir. Seçmen tarafından belirlenen bu kimliğe AKP yönetimi karşı çıkmaktadır. Yavuz’a göre, halkın tanımladığı bir parti yerine seçmenini tanımlayan bir parti ile karşı karşıyayız. Hem “millet” vurgusu, hem de tepeden inmece toplum mühendisliğine karşı olunduğunu söylemesine rağmen kendisinin de tanımladığı kimliği topluma dayatması, kimlik arayışı alanında AKP’nin içine düştüğü paradoksu yansıtıyor (Yavuz, 2004:602).

AKP, toplum mühendisliğine karşı olduğunu ifade etmesine rağmen izlemekte olduğu siyasetin söylemleriyle ters düştüğünü görmekteyiz. AKP’nin belli bir ideal adına eğitim yapan İmam Hatip okulları sistemini yaygınlaştırması ve Milli Eğitime

egemen kılınması çabası, yoksul öğrencilere burs verilerek, bunların aynı ideolojiye yakın eğitim yapan okullara sevk edilmesi, üniversiteler üzerine siyasal denetimin getirilmesi çabası ile eğitimin yeniden biçimlendirilmesi gelecek kuşakların siyasal iktidarın düşünce yapısındaki ideal toplum modeline göre yetiştirilmek istenmesinin toplum mühendisliği çabaları olduğu söylenebilir.

Akdoğan, Muhafazakar Demokrasi kitabının ilk bölümünde muhafazakarlık üzerine şunları yazmıştır:

Muhafazakarlık, devrimci dönüşüme karşı evrimci ve tedrici değişimi savunan ve geleneksel toplumsal kurumların tahrip edilmesinin yanlışlığına vurgu yapan bir anlayıştır. Ak Parti'ye göre de toplumsal dönüşüm, her türlü değişimin temelini oluşturur. Değişimden maksat tedrici bir sürecin gerçekleşmesi ve doğal gelişimin sağlanabilmesidir. (...) Bu açıdan muhafazakârlığın geleneksel yapıyı totaliter devrimci müdahalelere karşı koruyan ve tarihi kazanımları geleceğe yansıtmaya çalışan potansiyeli önemlidir. Tedrici bir süreç şeklinde gerçekleşmeyen değişimlerin kalıcılığı da söz konusu olmamaktadır. Muhafazakârlık değişime yönelik olarak bir ihtiyatlılık sahibidir. (...) AKP'nin Yeni Muhafazakârlığı toplumsal dinamiklere dayanan değişim ve dönüşümün lokomotifi olacaktır (Akdoğan, 2003: 9).

Muhafazakar Demokrasi değişimin “evrimci, tedrici, doğal süreçlerle” olması gerektiğini ısrarla vurgularken aslında hayata müdahil olmada toplumsal öznelere rolünü reddetmeye varmaktadır.

AKP'nin “muhafazakar demokrat” kimliğindeki belirsizlik ve muğlaklıkları “demokrat”lık tanımında görmek mümkündür. “Demokrat”, bir politik kimlik olarak otoriter ve baskıcı politik uygulamalara karşı özgürlükçü politik yaklaşımları savunmak anlamına gelir. Bu tanımda “demokrat” kimliğini taşıyan kişi ya da yapıların “özgürlükçü” taraflarının belirgin olmasına vurgu yapılmaktadır. Muhafazakarlıkta ise özgürlüklerin sınırları önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Muhafazakar demokratlık ise, “Kendi düşünce geleneğimizden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemini evrensel standarttaki muhafazakar çizgiyle yeniden üretmek”tir (Özel, 2004:114). Bu ifadede ise

muhafazakarlığın klasik vurgularından biri olan “yerli değerler sistemi” gözönüne sunulurken, “demokrasi” yaklaşımına yönelik bir açılım yapılmamaktadır.

Akdoğan, yerli değerler sistemini evrensel standartta yeniden üretmek amacıyla olduklarını ileri sürmektedir. Muhafazakarlık, evrensel iddiası olan ideolojilerden farklı olarak yerel sınır ve kültürle çok daha sıkı bir ilişki içerisindedir. Muhafazakarlık, kurum ve semboller üzerinde çok güçlü bir sürekliliğe ihtiyaç duyar. Türk modernleşmesinin, muhafazakarlığı daha çok edebi bir alana sıkıştırması, bilişsel zemini güçlü olmayan bir muhafazakarlığın bu yerel sembol ve dini-etnik temellere vurgu yapan demagojik bir hal almasına ve gelenek kavramının kurumlardan çok dini-etnik kimliği öne çıkararak bir biçim almasına neden olmuştur. Bu anlamda muhafazakarlık popülist bir siyaset yapma biçimi olarak karşımıza çıkabilir ki AKP de bunu “muhafazakar demokrasi” şeklinde halkın onayına sunmuştur.

IV.3.1.1. AKP, Piyasa ve Devlet

Milli Görüş hareketine ait partilerin ekonomi ile ilgili görüşlerine daha önce değinilmiş ve RP ile birlikte ekonomi konusunda bir kırılma olduğu belirtilmişti. RP’den sonra kurulan FP’nin parti programında yer alan ekonomi ile ilgili temel yaklaşımların AKP’nin programı ile büyük benzerlikler gösterdiği dikkat çekmektedir. AKP programının “ekonomi” başlığı altında yer alan bölümün ilk cümlesi “Partimizin ekonomik misyonu insanlarımızın refah ve mutluluğunun arttırılmasıdır” şeklinde kaleme alınmıştır. AKP, “partimiz tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yanadır” maddesiyle ve “AKP özelleştirmeyi, daha rasyonel ekonomik bir yapının oluşması için önemli bir araç görür” ifadesiyle ekonomi anlayışını ortaya koymuştur (AKP programı, madde 3.1).

Devletin ekonomi içindeki rolünü şu şekilde tanımlamaktadır; “Partimiz, devletin ilke olarak her türlü ekonomik faaliyetin dışında olması gerektiğini benimser. Devletin ekonomideki işlevini düzenleyici ve denetleyici olarak tanımlar” (AKP programı, madde 3.1). AKP’nin seçim beyannamesinin ekonomi bölümünde görüleceği üzere, piyasa ekonomisini savunan, yeni sağ iktisadın temel ilkelerini görmek mümkündür:

Milletimizin teşebbüs gücü, ekonomik gelişmelerin en önemli kaynağıdır. Devletin ekonomideki temel rolü, piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlamak ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldırmaktır.... Rekabet ortamının iyileştirilmesindeki en önemli konulardan birisi, devletin mal ve hizmet üretiminden çekilmesi, düzenleme ve denetleme fonksiyonlarına ağırlık vermesidir. Bu çerçevede partimiz özelleştirme uygulamalarını sadece kamu için bir gelir kaynağı olarak görmemekte, üretimdeki verimliliğin ve istihdamın artmasını sağlayacak önemli bir politika aracı olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, bu konudaki çalışmalar büyük bir sosyal duyarlılıkla yürütülmektedir. Ekonomimiz dışa açılıp uluslararası piyasayla çok daha iyi bir şekilde entegre oldukça, halkımızın refahı da artacaktır (AKP Seçim Beyannamesi ,2002)

Ekonomi ile ilgili diğer bölümlerde ise maliye politikasına ilişkin sorun analizleri ve çözüm önerilerinde yeni bir şey söylenmemektedir. Kamu kesimi borç stokunun hafifletilmesi, kamudaki istihdam fazlasının hafifletilmesi, kamu harcamalarındaki savurganlığın önlenmesi ve KİT’lerin özelleştirilmesi gibi yeni sağ politikaları yer almıştır. Gelirler Politikası başlığı altında ise, yeni sağ anlayışı içerisinde özel sektörü teşvik eden, vergi yükünü hafifleten ve verginin tabana yayılacağını taahhüt eden arz-yönlü iktisat politikaları gündeme getirilmektedir (Yaşlı, 2004:44–45). AKP, devletin ekonomi içindeki rolünü zorunluluklar düzeyine indirgemıştır. AKP her zeminde, devletin ekonomiden el çekmesi ve mevcut olan KİT’lerin de bir an önce özelleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Milli Görüşçü partiler kapitalizmi genişletici amaçlarla hareket etmekle beraber, ilk olarak MNP ile ortaya konulan ekonomiye dair genel çerçeve, zaman içinde değişime uğramıştır. RP döneminde dönüşüm başlamakla birlikte, program düzeyinde dünya pazarı ile kapsamlı ilişkiler kurulmasından söz eden ilk Milli Görüşçü parti FP'dir. MNP ve MSP, dışa açık bir ekonomi yerine kalkınmacı ithal ikameci modeli kabul etmekteyken, FP, SP ve AKP dünya pazarı ile yoğun ilişki içinde bulunan piyasa ekonomisini savunmaktadır. Benzer bir değişimi laikliğe yaklaşımında da görmek olanaklıdır.

IV.3.1.2. AKP ve Laiklik

Partiye sistemle barışık ve Cumhuriyet'in ilkelerine bağlı bir kimlik atfetme çabası, kendini en belirgin biçimde laiklik söyleminde ortaya koymaktadır. Laikliği, esas olarak devletin tüm dinler ve düşünceler karşısında "nötr kalması ve eşit mesafede durmasını sağlayan, inanç farklılıklarının veya farklı mezhep ve anlayışların çatışmaya dönüşmeden toplumsal barış içinde yaşatılabilmesi için takınılan kurumsal bir tutum" diye tanımlayan AKP teorisyeni Akdoğan, şunları söylüyor:

Yurttaşların kendi dinsel inançları doğrultusunda yaşamaları laikliğe aykırı değildir; tersine laikliğin bir gereğidir. Çünkü laiklik, yurttaşların farklı yaşam tarzları karşısında devletin tarafsızlığını ifade eden bir anlayışın adıdır. Dahası ve en önemlisi, laiklik, inanç ve din özgürlüğünün garantisidir. Din ile laiklik ilişkisini bir 'karşıtlık ilişkisi' biçiminde sunmak, Türkiye'de zararlı bir gerilime yol açar. Laikliği yurttaşların yaşam tarzlarına müdahale eden bir 'taraf ideolojisi' olarak algılamak, her şeyden önce laikliği amacından saptırmak demektir. Laiklik bir 'taraf ideolojisi' değildir (Akdoğan, 2004:80).

Laiklik parti programında ise şöyle tanımlanıyor:

AKP laikliğe temelde din ve vicdan hürriyetinin teminatı olan bir araç olarak yaklaşır ve bu çerçevede, laikliği her türlü din ve inanç mensuplarının ibadetlerini rahatça icra etmelerini, dini kanaatlerini açıklayıp bu doğrultuda yaşamalarını; ancak inançsız insanların da hayatlarını bu doğrultuda tanzim etmelerini sağlayan bir ilkedir (AKP Programı, madde 2.1).

Bu çerçevede, laiklik özgürlük ve toplumsal barışın temel ilkesi olarak adlandırılırken, özgürlük kavrayışı "din ve inanç mensuplarının ibadetlerini rahatça icra etmeleri, dini kanaatlerini açıklayıp bu doğrultuda yaşamaları" ile temellendirilmektedir. Ne var ki, böyle bir bakış açısı bireye dinsel temelde belirlenen bir özgürlükler alanı tanımaktadır. Bireyin kimliği, ancak dinsel inançlara sahip olma ya da olmama, bir dinin mensubu olma ya da olmama, bir dinin gereklerini yerine getirme ya da getirmeme tercihleriyle belirlenebilmekte ve farklı "dinsel" kimliklerin bir aradalığına dayalı bir özgürlük anlayışı içinde yer bulabilmektedir (Doğanay, 2007:71).

Yanardağ, AKP'nin laikliği, aklın özgürleşmesi ve yaratıcılığının önünün açılması ekseninde değil, dinin özgürleşmesi ve alt kimliklere dönüşün meşrulaşması temelinde ele aldığını ifade ediyor. Bu anlamda da, ABD'nin "ılımlı İslam" projesiyle, AKP'nin laiklik yorumunun hemen hemen aynı olduğu ve bu zeminin "muhafazakâr demokratlar" ile Amerikan yeni muhafazakârlığının (*neo-conservative*) buluşma düzlemi olduğu ifade ediliyor (Yanardağ, 2004:126) .

Muhafazakar demokrasinin laiklik görüşü liberalizmle yakınlaştırılmış ve laiklik bir toplum için barışı ve özgürlüğü sağlayan bir yol olarak savunulmuştur (Akdoğan, 2003:96). Ancak üç noktaya dikkat çekmek yerinde olacaktır. İlk olarak Kongar, Akdoğan'ın "tekilci, totaliter, jakoben bir ideoloji veya yaşam biçimi olarak algılanan bir laiklik, toplumsal barış değil, çatışma sebebi olabilir" diyerek, kendi yaptığı girişle çelişen bir yargıya vardığını belirtir. Kongar'a (2003) göre "bu cümledeki temel mantık hatası, bütün inançlar ve inanca ilişkin düşünceler karşısında eşit mesafeyi koruma işlevinin, 'tekilci, totaliter ve jakoben' diye nitelendirilmesidir" Belirtilmesi gereken ikinci nokta, laikliğin aslında siyasal İslamın kendi ideolojisi için nasıl fayda getireceğine yöneliktir. Öyle ki, "yurttaşların kendi dinsel inançları doğrultusunda

yaşamaları laikliğe aykırı değildir” (Akdoğan, 2003:97) demek suretiyle, aslında türban için ileride meşru bir zemin oluşturulmak istenmektedir ki bu da pragmatizm, yani demokratik çerçevenin siyasal İslam bağlamında okunması ile uyum içindedir.

AKP iktidarı kendi kimliğini tanımlamada netlik içinde olmadığı gibi laikliğin kavranmasında da sorunlu bir duruş sergilemektedir. Laikliği benimsemiş görünmeleri, dini siyasetten ayrı tuttıkları konusundaki söylemleri, belli bir dini anlayışın, toplumun kontrolü ve tektipleştirilmesi amacıyla kullanılmasının gereksinim ve dengeler çerçevesinde restorasyonudur. AKP, ülke içinde, sermaye birikim süreçlerine ideolojik bir renk verme ve olası hoşnutsuzlukları ideolojik odaklara bağlılıkla yatıştırma, dışarıda ise bölgedeki ülkelerin karşısına yeni ve onlara daha “yakın” bir kimlikle çıkma gereklilikleri, laikliğin ortadan kaldırılmasını değil ama mutlaka törpülenmesini ve yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir (Çulhaoğlu, 2010:234).

AKP, Milli Görüş’ün ilk dönem partilerinden söylemsel düzeyde birçok konuda ayrılmaktadır. Dinin en önemli kurumlardan biri kabul edilmesi noktasında benzerlik bulunmakla birlikte, uygulanmakta olan laikliği ilk dönem Milli Görüşçü partilerden, laikliğin tanımı ve işlevleri konusundaki yaklaşımıyla en azından program düzeyinde ayrılmaktadır. Gazeteci Ruşen Çakır, RP’nin ne şariatçı ne demokrat olduğunu çünkü kendisine göre hem şariatçı hem de demokrat olduğunu söylemek suretiyle bir çift anlamlılığa işaret etmiştir (Çakır, 1994:128). Milli Görüş dönemindeki “müslüman demokratlar”ın değişerek, AKP döneminde “muhafazakar demokratlar” olduğunu söyleyebiliriz. Muhafazakarlığın din ile ilişkisi, mevcut iktidarın içinden geldiği gelenek ve uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, laiklikle demokrasi ve özgürlükler arasındaki yaşamsal bağın algılamasındaki sorun ortaya çıkmaktadır. Zorunlu din dersleri,

Diyamet'in çoğu bakanlıktan büyük kadro ve bütçesi ¹⁰, Diyanet kadrolarının sistematik olarak diğer alanlara aktarılması, dinin temel toplumsal kontrol araçlarından biri olarak kullanılması, baskıcı kurumlaşmalar ve bunun gibi uygulamaların laiklik tanımına sığmadığı açıktır.

IV.3.1.3. AKP ve Demokrasi

AKP, yeni bir anlayışı ve siyaset tarzını temsil etme iddiasındadır. Soğuk savaş döneminin doğurduğu, eski siyasi akla dayanan ayrışmaları reddetmektedir. Demokrasiye inanan, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, çoğulcu değerleri benimsemiş, ahlaki ve insani duygulara sahip ve piyasa ekonomisine bağlı herkese partide yer verdiklerini açıklamışlardır (AKP programı). Artık ne Türkiye’de ne dünyada “biz ve diğerleri” ayrımı yapan bir siyaset anlayışına yer vardır; siyaset çatışma, kamplaşma ve kutuplaşma değil, bütünleşme ve hoşgörü temelinde şekillenmelidir. Siyaset uzlaşma alanıdır (Akdoğan, 2003:16). Uzlaşmanın temeli de diyalog ve katılımdır. Dolayısıyla, Giddens’a referansla, “diyalojik demokrasi” ve “demokrasinin demokratikleşmesi” bugünün farklılıklar dünyasında, bir arada yaşamının koşuludur (Akdoğan, 2004:67).

Diyalojik demokraside her şeyden önce kamusal alanda öteki ile karşılıklı tolerans içinde beraber yaşamının tek aracının diyalog olduğu savunulur. Bunu yaparken de ötekinin kim ve ne olduğuna bakmaz, dolayısıyla fundamentalizmin tüm tiplerine karşıt bir konum alır (Giddens, 1994:115). AKP, toplumun nüfuz edilemeyen bazı kesimlerine bire bir diyalog kurma yöntemiyle ulaşmayı hedeflemekte ve bunun içinde “diyalojik demokrasi” kavramını kullanmakta ve farklılıkların birbirine dönüşme mecburiyeti olmadığını ifade etmektedir. Ancak uygulamada görülen odur ki; AKP kadroları, katılımcı demokrasi ve katılım kavramlarını parti ileri gelenlerinin vurguladığı

¹⁰ 2003 yılında Diyanet bütçesi 771 trilyona çıkarılmıştır ki bu 5 bakanlığın bütçelerine denktir.

gibi temsil sisteminin dışına çıkan, yurttaşın siyasal alanda etkin biçimde rol almasına ve diyaloga dayanan süreçler aracılığıyla değil, daha çok seçme-seçilme hakkı gibi temsil mekanizmaları düzeyinde kullanılmaktadır.

Erdoğan'a göre "demokrasi bir diyalog, tahammül ve uzlaşma rejimidir" (Bilgin, 2011) Demokrasinin, bir iktidar ve güç ilişkisi üzerine kurulu oluşu reddedilir. Bu uzlaşma ve diyalog ideali ilk bakışta olumlu gibi gözükür. Ancak iktidar ve güç mücadelesinin sebebi olan toplumsal eşitsizlikler ve baskı mekanizmaları aynen muhafaza edilirken uzlaşmadan bahsedilmesi, esas olanın uzlaşma değil neyin üzerinde uzlaşmış olduğu sorusunu sormamızı gerektirir. Akça'ya göre, sosyo-ekonomik, yani sınıfsal eşitsizliklerin devamı konusunda bir uzlaşma vardır. Muhafazakar demokrasiye göre Türkiye'nin sorunları sosyo-kültürel, yani kimlik farklılıklarının korunması olduğundan, sosyo-ekonomik konulara, yani eşitsizlik sorununa pek girilmez. Neoliberalizmin ekonomiyi teknik bir meseleye indirgeyen anlayışı aynen sahiplenilir (Akça, 2010). Yoksulluk ve eşitsizlikleri körükleyen neoliberal iktisat politikaları ve sosyal politikalar ya da tüm insani temel ihtiyaçları alınır satılır mallara dönüştüren piyasa mekanizmasının mutlak tesisi üzerinde siyasi bir tartışma yapılmaz. Bunun nedeni muhafazakar demokrasinin siyasal alan ve demokrasi tasavvuru çok dar olmasıdır.

Erdoğan, Türkiye demokrasisinin "kendine özgü" sınırlamalarını aşmanın yolunun, çoğulculuk, çok seslilik ve tahammül duygusunu sindirebilmiş bir demokrasinin kurulmasından geçtiğini belirtmiş ve bunun "derin demokrasi" olduğunu söylemiştir (Erdoğan, 2004).¹¹ AKP'nin "derin demokrasi" kavrayışı, öncelikle uzlaşma kültürüne dayalı bir siyaset alanı talebiyle ortaya çıkmaktadır. Bu talep, toplumsal ve kültürel çeşitliliklerin bütünleşme ve hoşgörü temelinde bir arada yaşayabileceği iddiasıyla

¹¹ Recep Tayyip Erdoğan'ın 15 Ocak 2004 tarihinde yapılan Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumundaki açılış konuşması için bkz. <http://tr.wikisource.org>.

şekillenmektedir. Burada “hoşgörü” kavramı “dinsel hoşgörü”ye yapılan vurguyla partinin çokkültürlülük anlayışını temellendiren bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak AKP, çokkültürlülük ve farklı kimliklerin birarada yaşaması talebi üzerine kurulu demokrasi söylemini, haklarla tamamlanmış bir çokkültürlülük anlayışı düzeyine taşıyamamıştır.

AKP’nin çokkültürlülük söylemini dayandırdığı “hoşgörü” iddiası, dil, cinsiyet ve etnik kimlik temelli farklılıkların korunması yönünde yasal önlemleri de kapsayacak nitelikteki “eşitlik” talepleri ekseninde değil, dinsel kimlik temelinde şekillenen, İslam dininin hoşgörü anlayışı ile şekillenen bir “bir arada yaşayabilme” durumunu ifade etmektedir. Doğanay’a (2007:79) göre, çoğunlukla mitleştirilmiş bir geçmişten taşınan bu durum, AKP’nin söyleminde “ötekini” yalnızca dinsel bazda tanımlamış bir birliktelik anlayışı içinde var kılabilmiştir ki derin demokrasi talebini, bir boyutuyla içerisinde statükoyu barındıran bir ideolojinin, muhafazakarlığın eşliğinde gerçekleştirmek kolay değildir.

Muhafazakarlığın demokrasi ile çelişebileceğini Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu’nda Bayramoğlu şu sözlerle dile getirmiştir:

Nitekim siyaset bilimi literatürü açısından ele alındığında muhafazakârlığın üç tanımlayıcı özelliği olduğu görülür: 1. Toplumun, daha doğrusu geleneğin bireye hareket alanı bırakmayacak kadar belirleyici olması... 2. Ütopya, yani ideal bir gelecek fikrini dışlayan muhafazakârlığın ideolojiler, sistemli değişim önerilerinin karşısında yer alması... 3. Geleneği zorladığı, geleneğin dışına çıktığı durumlarda siyasi iradeciliğe bile, yani ‘genel oy’un meşruiyetine bile ters bakması... Demokrasi kavramını, muhafazakârlığın bu ikinci yönüyle ve bu özellikleriyle bir araya getirmek oldukça zor ve sıkıntılı olsa gerektir (Bayramoğlu, 2004:332).

Çiğdem (2004:4) de, AKP’nin demokrasi performansını belirleyen, Türkiye’de mümkün bir demokratik sürecin ve kurumların oluşması, insan hakları ve özgürlükleri konusunda radikal adımların atılması istemi olmadığını iddia etmektedir. AKP’nin demokrasi ufku, AB üyeliğinin kolaylaştırılması amacıyla eşdeğer olarak

görülmektedir. Bu nedenle, demokrasinin çoğunlukla bir kanunlar dizgesi biçiminde algılanması rastlantı değildir. Kanunların vazettiği uyumun, Türkiye'deki bürokratik geleneği bulmakta güçlük çekmeyeceği bir engellemeler pratiğiyle milli birlik ve beraberlikçi siyasal tahayyüle kurban edilmesi bir hükümet politikası olarak belirginlik kazanmaktadır. Çiğdem, AK Parti'nin demokratlığına olan şüphesini şu şekilde dile getirmektedir:

AB üyeliği, elbette Türkiye'deki demokrat süreç ve kurumların işleyişine ve süreklilik kazanmasına olumlu katkılar yapacaktır ve elbette "AB üyeliği için yapılıyor" gerekçesiyle AKP'nin attığı adımları eleştirme ya da beğenmeme lüksüne sahip değiliz. Ne var ki, AB'nin bu türden bir araçsallaştırımı, ki bu demokrasinin de araçsallaştırımını içermektedir aslında; ayrıca hem Avrupa hem de demokrasinin sahici bir algılanımın bulunmadığını da gösterir. Bu konuda, toplumun bütününe yayılan sinik tutum nedeniyle sadece AKP'nin eleştirilmesi haklı bir tavır değildir; yine de bu sinik tutumla yüzleşmek yerine, onu yedeğine alan, bu sinik tutumu besleyip büyüten milliyetçi hissiyata müracaat etmeyi alışkanlık hâline getiren ve bu alışkanlığını, bir meşrûyet güvencesi olarak sunan bir siyasî iktidarın hedefleri konusunda tetikte durmak gerekir (Çiğdem, 2004: 4).

AKP, Milli Görüş dönemlerinde dile getirilmeyen demokrasiyi ve özellikle hak ve özgürlükleri, iktidara geldikten sonra sürekli gündemde tutmuştur. Bu tutumunun doğasından getirdiği demokratik özellikleri nedeniyle değil büyük ölçüde başka yollar kapalı olduğu ve uluslararası siyasal konjonktür böylesi bir mücadeleye elverdiği için olduğu ileri sürülebilir. AKP'nin özellikle 2007 seçimlerinden sonraki uygulamalarında, benimsediği otoriter yönelime rağmen demokrasi söylemlerine devam etmesi ironiktir. Poulantzas'ın tanımladığı haliyle otoriter devletçiliğin en belirgin niteliğinin yürütmenin dengesiz biçimde güçlenmesi olduğu düşünülürse (Poulantzas, 2000:203) yasamanın tümüyle yürütmeye tabi hale geldiği ve yargının siyasal tahakküm altına alınıp bağımlı kılındığını düşündüğümüzde AKP'nin demokratikleşmesinden bahsetmenin imkansızlığı anlaşılmaktadır.

Bassam Tibi, her ne kadar AKP İslamcı etiketi kabul etmese de, “amacının samimiyetle gerçek bir post-İslamcı siyasete dönmek değil kendini gizlemek” olduğunu öne sürmektedir. Tibi eleştirisini şu şekilde ifade etmektedir:

Burada (Türkiye’de) İslamcılarını sisteme dahil etme çabası, hakim durumda oldukları meclisteki mevzilerinden başlayarak bütün devlet kadrolarını ele geçirmeleri süreciyle sona erdi. AKP İslamcı bir partidir; (iddia ettiği gibi) İslami muhafazakâr bir parti değildir. ...AKP yalnızca laiklere karşı değil, aynı zamanda Kürtler ve Aleviler gibi etnik ve dini azınlıklara karşı da hoşgörüsüdür. AKP, demokratik yollarla iktidara gelmiş olabilir ama İslamcı olmayan ötekini kapsayıcı değildir (Tibi, 2008:46-47).

AKP’nin demokrasiye ilişkin pragmatik bir bakışı ve "eklektik" bir yaklaşımı olduğu söylenebilir. Doğanay’a göre, bu yaklaşım üç temel yönelimle şekillenir. Birincisi, katılım ya temsili süreçlere katılım olarak anlaşılır, ya da bu süreçler içinde alınan kararların meşrulaştırılması için "halka danışma" işlevine indirgenir. İkincisi, özgürlük, dinsel inançlar ve İslami yaşam tarzı ile ilişkilendirilir: Organizmacı bir toplum görüşü altında, özgürlük din ve vicdan özgürlüğü, hoşgörü ve çokkültürlülük ise farklı dinsel kimliklerin biraradalığıdır. Laiklik de, bu çerçevede, din özgürlüğünün güvencesi olarak algılanır. Üçüncüsü ise sivil toplum örgütleri, yurttaşların seçim ve temsil süreçleri dışında siyasal etkinlik kazandığı toplumsallık alanları değil, üçüncü sektör; devlet ve piyasayla işbirliği yapan kurumlar olarak görülür. Bu üç yönelimin ortak yanı, AKP'nin "demokrasiyi derinleştirme" projesinin onu pragmatist bir yaklaşıma, parti tercihlerine ve hedeflerinin gerçekleştirilmesinde bir araca indirgediği sonucunu ortaya koymalarıdır (Doğanay, 2007:87-88).

AKP’nin demokrasisi, sadece kendilerine yönelebilecek bir baskının kaldırılması bağlamında istenen bir araç konumundadır ve özgürlüğü ise sadece kendilerine inanlar için sunulan bir özgürlük alanıdır. Şu an Türkiye’nin demokrasi adına içinde bulunduğu durumu Tayyip Erdoğan’ın kendi tahliliyle ifade edebiliriz; “Bugün Türkiye

Cumhuriyeti’nde demokrasi adına bir dikta rejimi görüyoruz. Ne yazık ki demokrasi kavramı bizde tam olarak yerine oturmamıştır” (Erdoğan, 1993:419-20).

Sonuçta, AKP’nin siyasi kimlik olarak benimsediği muhafazakar demokrasi nosyonu sadece çokkültürlü bir demokrasi anlamına gelmekte ve sosyal demokrasinin gerçekleşmesini temel olarak dinsel bir hayırseverlik ahlakı ile sınırlanmış bir piyasa ekonomisine bırakmaktadır. AKP kapitalizmin yeni sermaye birikim süreçleri ve düzenlemelerine uygun düşecek şekilde özelleştirmeler, sosyal devletin tasfiyesi, emek piyasalarının esnekleştirilmesi gibi neoliberal sosyal ve ekonomik politikaları savunmaktadır. AKP’nin, siyasal İslamla bağlarını kesmiş ancak toplumsal yaşamı olabildiğince muhafazakarlaştıran, bu muhafazakarlığı içselleştirip, normalleştiren, ekonomik olarak da kapitalist sistemle buluşan ve nimetlerinden yararlanan bir parti olduğu ileri sürülebilir.

AKP’nin “muhafazakar demokrasi” kavramı birçok belirsizlik içermektedir. AKP kimliğini açıklamakta “ne olmadığı” üzerinden gitmiştir. AKP, hem Batı’daki muhafazakar anlayışı esas almakta hem de bunu toplumsal ve kültürel geleneklere yaslanarak yapmaktadır. Hem yerli hem evrensel bir görüntü çizmektedir. Bir taraftan değişimci ve yenilikçi bir siyasal çizgiyi öne çıkarırken diğer tarafta AKP muhafazakarlığının din olgusu ile yakın bir bağa sahip olduğu gözlemlenmektedir. AKP hem muhafazakar, hem ilerlemeci, hem gelenekten yana hem modernleşmeci, hem modernist devlet anlayışı hem onun savunageldiği milliyetçilik karşıtlığı, bir yandan özgürlükçü diğer yandan ahlakçı bir kimlik ile siyaset yaptığı söylenebilir. AKP’nin teorik açıklamalarının muğlaklığını bir kenara bırakacak olursak pratikte ise çok daha büyük paradokslar yaşadıklarını görmek mümkündür.

IV.4. Yeni Muhafazakarlık ve AKP'nin Muhafazakarlığı

AKP'nin "muhafazakar demokrasi" kavramını açıklamaya çalışırken büyük ölçüde alıntılama yaptığımız Yalçın Akdoğan'ın kitabı ile AKP kendisine teorik bir temel ve ideolojik bir arka plan hazırlamayı amaçlamıştır. Kitapta dikkat çeken bir unsur Akdoğan'ın "muhafazakar demokrasi" kavramı ile yeni muhafazakarlığı zaman zaman aynı anlamda kullanmış olmasıdır. Yukarıda yazılanlar ışığında AKP'nin muhafazakar demokratiğinin Amerikan yeni muhafazakarlığı ile benzerlikler gösterdiği ileri sürülebilir.¹²

Amerikan muhafazakarlığında özel mülkiyete büyük bağlılık vardır. Devlet, ekonomiye mümkün olduğu kadar az müdahale ederek arz-talep yasaının çalışmasını sağlamalıdır. AKP'nin de parti programına ve Akdoğan'ın açıklamalarına baktığımız zaman yeni muhafazakarlık ve neoliberalizm arasında ilişki kurulduğunu ve aynı ekonomik politikaların benimsendiğini görebiliriz.

AK PARTİ; ekonomik gelişmenin kaynağı ve hedefi olarak insanı esas kabul eder. Piyasa ekonomisinin, tüm kurum ve kurallarıyla tesisini amaçlar. Devletin ekonomi içindeki rolünü, düzenleyici ve gözetici fonksiyonları ile tanımlar. Küreselleşmenin meydana getirdiği fırsatlardan yararlanmak ve beraberinde getirdiği olumsuzluklardan korunmak amacıyla gereken yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesini savunur (AKP Programı, Madde 3.1). Özelleştirmeyi daha rasyonel bir ekonomik yapının oluşması için önemli bir araç olarak görür (AKP Programı, madde 3.3).

¹² Amerikan (muhafazakarlık) geleneği liberaldir, bunun sonucu olarak muhafazakar adını alan bu geleneğe sadık kişiler, gerçekte liberal kişilerdir. Burke ve Maistre'in yaptıkları gibi, modern toplumun kurucu ilkelerini reddetmek şöyle dursun, Amerikan muhafazakarları anayasal demokrasiye ve piyasa ekonomisine bağlılıklarını ifade ederler. Irving Kristol'e göre Amerikan Muhafazakarlığı, muhafazakar liberalizmdir. Kristol modernliğin ilkelerine boyun eğer, fakat bunların insanın ahlaki hayatına ve yetkinliğine zararlı ve bayağı yanlarına karşı duyarlıdır (Akdoğan, 2003:23).

Akdoğan'ın yeni muhafazakarlığın kurucularından Irving Kristol'ü referans alması dikkat çekicidir. Irving Kristol kaleme aldığı “Yeni Muhafazakar İnanç Neydi ve Şimdi Nedir?” başlıklı makalesinde devletin rolü konusunda refah devletindeki hizmetlerin merkezileşmesinden hoşlanmadıklarını ileri sürer. Kristol ayrıca, bu hizmetleri vermenin alternatif yollarının aranmasından memnurluk duyacaklarını ve insanların zayıf devlet yerine güçlü devleti tercih ettiklerini ama yaşamlarına aşırı biçimde müdahale ettiklerini düşündükleri devletten hoşlanmayacaklarını belirtmiştir (Kristol, 2003:70).

Amerikan muhafazakarlığında devletin gücü ve sınırlılıkların belirlenmesi önemli yer tutar. Devletin temel işlevi dış tehditlere karşı savunma ve içeride de düzeni korumadır. Devlet özgürlükleri koruyacak ancak Amerikan bireyinin hayatına, dinine, cemaat okuluna ve silahlanma hakkına karışmayacaktır. Yeni muhafazakarlığın önemli özelliklerinden birisi de, güç ya da egemenlik arayışıdır. AKP'de sınırlı ama güçlü devlet vurgusuyla, ABD'deki yeni muhafazakar düşüncenin özelliklerini taşımaktadır. Yeni muhafazakarlıkta, düzen ve değişimin hızı önemli bir yer tutar. İstikrar esas olduğu için geniş ve köklü değişimlere karşıdırlar. Muhafazakarlığın ana teması olan geleneklere saygı burada da çok önemlidir. AKP'nin muhafazakar demokrasi kavramının içeriğinde de devrimci dönüşüme karşı evrimci ve tedrici değişimi savunan ve geleneksel toplumsal kurumların tahrip edilmesinin yanlışlığına vurgu yapan bir anlayış hakimdir.

AKP'nin programında yer alan ve yeni muhafazakarlıkla benzerlik gösteren bir diğer konu yerelleşmedir. Amerikan muhafazakarlığına göre toplumsal kurumların yerinden yönetimi ideal bir muhafazakar devlette çok önemlidir. Sivil toplum kuruluşları, kurum ve bölgesel birlikler, merkezi otoritenin gücünü dengeler. Bu tür yerel kuruluşlar,

ihtiyaçları devletten daha iyi karşılayabilir. AKP'nin parti programına göre yeni yönetim anlayışı, özelleştirme, sivil toplumun güçlendirilmesi ve yerelleşmedir.

AKP, parti programında, vergi mevzuatının basitleştirileceği, vergi sayısının azaltılacağı ve vergi oranlarının düşürülerek verginin adil olmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Benzer şekilde Kristol de, sürekli ve sağlam bir ekonomik büyümeyi teşvik etmek için vergi oranlarını düşürme gerekliliğinden bahsetmiş ve ekonomik büyümeye yapılan vurgunun bedelinin daha geleneksel muhafazakarların doğru saydığı ekonomi politikası yerine, çok daha az riskli olan kamu maliyesi yönünde bir tutum takınmak olduğunu belirtmiştir (Kristol, 2003:69). ABD'de muhafazakarlar, vergilerin azaltılması ve devletin piyasaya müdahale etmemesini ister.

Muhafazakar ve İslami düşünceye göre, insan doğası itibariyle gerek bedensel gerekse zihinsel ve duygusal anlamda kusurlu bir varlıktır. İnsan zihni, içinde bulunduğu dünyayı, özellikle de onun "beşeri yönünü" hakkında kavramaktan acizdir. Beşeri bilgiye laboratuvar ortamında ulaşamaz. Bu anlayış klasik muhafazakarlardan yeni muhafazakarlara kadar uzanan bir 'felsefi' alanın ortak eksenini oluşturur. Amerikan yeni muhafazakarlığının fikir babalarından Leo Strauss, bu anlayışı kuramının temeline oturtur (Yanardağ, 2004:130). Bu çizgiye göre, toplum içinde ve toplumlar arasında eşitlikten söz edilemeyeceğini ve hiyerarşik bir yapılanma olduğunu temel alan yeni muhafazakarlık, toplumsal ilişkileri hakimiyet ve tabiyet çerçevesinden değerlendirmektedir. Muhafazakarlıkta en iyi yönetim konusunda mutlak bir birliktelik yoksa da önder sınıfın yönetimi olan meritokrasiyi en iyi yönetim tarzı olarak görme eğilimi söz konusudur. Hiyerarşinin üst tabakasındaki elit toplumu yönetmelidir. Akdoğan da benzer gerekçelerle sınırlı siyasetten yana olduklarını vurgulamıştır. Mutlaklaştırılmış bir aklın üreteceği siyasal tasarımların mutlak gibi görünmesinin siyasal alanda sıkıntıya sebep olabileceği yaklaşımı, sınırlılık düşüncesine güç vermiştir.

Rossiter, ABD’ndeki yeni muhafazakarları, ananeye saygı gösteren insanlar olarak niteler ve yeni muhafazakarların tutumlarını, saf akla karşı yerinde güvensizlik ile tutarsızlık suçlamalarına karşı kayıtsızlık olarak belirtir (Rossiter, aktaran Yılmaz 2001:108). Yeni muhafazakarlığın insan aklına karşı aldığı tutum, aydınlanma ve modernite karşıtlığı, Amerikan muhafazakarlığını aktüel Avrupa muhafazakarlığı karşısında daha gerici bir zemine koymaktadır. AKP’nin muhafazakarlığı da bu bağlamda Amerikan yeni muhafazakarlığıyla örtüşmektedir .

Liberalizmle aşılana ve Burke’den esinlenen yeni muhafazakarlık, demokrasiye ve piyasa ekonomisine doğru kayarken, bireysel özgürlükleri tanıyan bir toplumsallık geliştirmiştir AKP'nin "muhafazakar demokrasi" kavramıyla ifade ettiği ideolojik politik çizgisi, Avrupalı muhafazakar partilerden çok, ABD'deki yeni muhafazakar hareketle paralellik taşımaktadır. Bu değerlendirmeyi biraz daha derinleştirirsek; AKP çizgisi, ağırlık merkezini *neo-conservative* anlayışın oluşturduğu, Avrupa muhafazakarlığı ile ABD yeni muhafazakarlığının eklektik bir ifadesidir. AKP'nin kurduğu ilişkiler, izlediği iktisadi ve toplumsal siyaset ve küresel çatışmalardaki konumlanışı (dış politikası) bize bu konuda yeterince kanıt sunmaktadır (Yanardağ, 2004:125-127).

Amerikan muhafazakarlığının kökenleri Amerikan demokrasisine dayanmakta ve değişim demokratik gelişmenin bir parçası olmaktadır. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız AKP’nin muhafazakar demokrasi kavramı eşliğinde uygulanan anti-demokratik siyasi ve ekonomik politikalar da Türkiye’de demokratik değişimin gereği olarak sunulmaktadır.

IV.5. Neoliberal Yeniden Yapılanma Süreci ve AKP

AKP’nin siyasi kimliğini daha net anlamak açısından yeni muhafazakarlığın, neo-liberalizm ile ilişkisini incelemek gerekmiştir. Liberalizm ve muhafazakarlık

birbirinden farklı ideolojiler olmasına ve pek çok liberalin kendisini muhafazakarlıktan uzak tutmasına rağmen kimi zamanlarda ittifak kurabilmektedirler.

Klasik liberal düşünce, Avrupa'da modern dünyanın felsefesi olarak 17.yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış, 19.yüzyıla ise temel karakteristiğini vererek çağı belirlemiştir. Liberalizm muhafazakarlığın aksine Aydınlanmaya karşı bir tepki olarak değil, o düşüncenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi, feodalizmin yıkılışı ve onun yerini alan pazar ekonomisi ve kapitalist toplum bu düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Liberalizm temelde bir burjuva hareketidir (Tekin, 2004:94). Liberalizmin felsefi temellerini, bireycilik, özgürlük, kendiliğinden oluşan düzen ve sınırlı devlet kavramları oluşturmaktadır. Klasik liberalizm, özgürlüğü tek hedef olarak belirler ve sınırlı devleti liberal topluma ulaşmanın ana koşulu olarak görür.

Neo-liberalizm ise modern dünyanın gereksinimleri doğrultusunda geliştirilen ve temelinde klasik liberal ilkeleri barındıran, piyasanın kendi kendini düzenleyebileceğine, kaynakları etkin biçimde dağıtabileceğine ve bu yolla kamu yararını da sağlayabileceğine yönelik kavramlara dayalı bir düşünceler topluluğudur. Neo-liberalizmin temel kavramları bireycilik, serbest piyasa ve sınırlı devlettir. Harvey'e göre neoliberalizm üst sınıfların güçlerini restore etmeyi amaçladıkları bir projedir (Harvey, 2005:31-36). Bourdieu'ya göre, neoliberalizmin özü, iktisat biliminin temeline yerleşmiş, soyutlamalar üstüne kurulu, matematik bir kurgudan kaynaklanan, rasyonaliteyi bireysel rasyonaliteye hapseden, kendini tarih dışılaştırmış ve toplumsal alanın dışında sunan ütöpik bir teorinin diskurudur. Saf bir piyasa mantığı, bilimsel bir program olarak kendini sunar ancak bunun ardında sermaye dışında kolektif olan herşeyi yıkmaya yönelik,

finansal deregülasyon üzerine kurulu siyasi bir program yer alır (Bourdieu, aktaran Balaban 2010:35).

Neo-liberalizm Giddens'a göre içsel olarak çelişkilidir. Neo-liberalizm bir yandan geleneğe düşmandır diğer yandan, meşruluğunu korumak ve muhafazakarlıkla bağlantılı görünmek için geleneğin sürmesine bağımlıdır. Özellikle bu bağlılık, ulus, cinsiyet, din ve aile alanlarında görülmektedir (Giddens, 2002:16). Muhafazakarlar da aile, din gibi değerleri korumaya ve yüceltmeye çalışırlar. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu iyi bir toplumun özünü aile, din ve çalışma hayatı oluşturur. Bu alanlarda muhafazakârlar ve liberallerin ittifakı büyük bir halk desteğiyle karşılaşmıştır. Aile, din ve çalışma hayatının tehlikeye düştüğü, devletin çok büyüdüğü, müdahaleci olduğu ve herkesin aşırı biçimde kendi çıkarını kullandığı tezlerinin ardından büyük bir taraftar kitlesi bularak muhafazakarlık ve liberalizm ittifakını güçlendirmiştir (Safi, 2007:104).

20. yüzyılda muhafazakarlıkla liberalizmin yoğun ilişki içinde olmasının ortak düşman tanımlamasıyla da ilgisi vardır. Sosyalizme karşı ittifakta, güçlü bir devlete olan inanç her ikisinde de mevcuttur. Hayek'e göre, sosyalizmin kullandığı özgürlük kavramı, liberalizmin "özgürlük yolu" olan vaadini aslında "köleliğin yüce yolu" haline getirmiştir. Sosyalizm ve faşizm bu anlamda aynı kapıya çıkar. Hayek için sosyalizm, özel girişim ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin yok edilmesi ile kar için çalışan girişimcinin yerini merkezi planlamanın aldığı, planlı bir ekonomik yapıdır. Hayek için ekonomik özgürlük toplumun temelidir ve özel mülkiyet sistemi, özgürlüklerin en büyük garantisidir. Hayek, bireysel özgürlüğü toplumun temel değeri olarak sunarken, geleneği ve geleneklere uygun davranmayı bireyciliğin kurucu ögesi olarak sunmaktadır. 19. yüzyıl liberalizmi için bireyciliğe tehdit olarak algılanan gelenekler, Hayek'te bireyciliğin temeli olmuştur. Hayek, liberalizmin dil, hukuk, ahlak gibi kurumlar içinde on dokuzuncu

yüzyıl Avrupasındaki gibi dinle kavgalı olmasını eleştirir ve bu noktada muhafazakâr düşünceyle bir ortaklık çizer. Muhafazakarlıkla, kolektivizme karşı savaşta ortaklaşan Hayek, sadece aynı değerleri ileriye dönük arzularıyla da ayırıştırır. Hayek, muhafazakarlığın uzun vadeli gelişmelere yön verecek temel, muhafazakar politik bir felsefeden yoksun olduğunu; ancak yine de faydalı bir pratik ilke olabileceğini ve bu doğrultuda kullanılabileceğini söyler (Hayek, aktaran Balaban 2010:44-47).

Balaban'a göre tam da bu nedenle, neoliberal politikalar iktidarlar eliyle hayat bulmuştur. Muhafazakarlarla uzlaşmak, neoliberal diskur için kaçınılmazdır çünkü neoliberal fikirlerin örgütlü solun güçlü olduğu toplumlardan destek alamayacağı açıktır. Neoliberal diskurun temelinde, piyasanın gerekirse zorla inşası ve gerekirse hile ile yeniden tesisi fikri yatmaktadır. Yani devletin gücü piyasa için kullanılacaktır. Devlet piyasadan elini çekmeyecektir. Bu tip bir siyasi iradenin arkasında ancak muhafazakarlık duracaktır. Bu nedenle de, neoliberalizmin içindeki (piyasa adına) "güçlü devlet" vurgusu, neoliberalleri muhafazakarlarla birçok farklı devlette müttefik kılmıştır (Balaban, 2010:55).

Devletin, neoliberalizm ile aşılana 'piyasayı yaratmak için topluma müdahalesi' fikri neoliberal düşüncenin muhafazakarlık ile girdiği ilişkide önemlidir. Develioğlu'na göre, Türkiye'de neoliberal ekonomi politikalarının derinliği ve bunun yarattığı krizler, hem muhafazakarlığı güçlendirmiş hem de liberalizmin mevcudiyetini sağlama almıştır. Liberalizmin ekonomik açıdan varlığının garantisi muhafazakarlığın toplumsal tabandaki gücüne bağlıdır. Ama aynı zamanda muhafazakarlığın değişen koşullara karşı kendi geleneksel değerlerinin varlığını sürdürmesi de kapitalizme ve liberal ekonomilere göstereceği uyuma bağlıdır (Develioğlu, 2010:138).

Tanıl Bora'ya göre muhafazakarlık; kapitalist modernleşmenin somut ve özgül toplumsal malzemeye uyarlanmasında işlev görür ve hatta onun tıkanıklıklarını aşmasına yardımcı olur. Bu, muhafazakarlığın sürekliliğini ve hayatiyetini teminat altına almakla birlikte, kendi değişmez ve asli değerlerini sabitlemesini de güçleştirir. Asli ve değişmez olana ısrar, her toplumsal değişim karşısında yeni bir sabiteyi araçsallaştırabilmesindeki pratik tutum muhafazakarlığın dinamiğini oluşturan paradokstur. Bu paradoksa sebep olan bir diğer faktör ise, modernleşmenin bir seferlik süreç olmayıp sürekli değişiyor olmasıdır. Muhafazakarlık, modernleşmenin bu her yeni uğrağıyla yenilenir” (Bora, 1999:55-56). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi kapitalizm muhafazakarlığın toplumsal yapılara uyarlanmasında bir araç işlevi görmüş ve kendisini ona uyarlayarak devam ettirmiştir. Muhafazakarlık, kapitalizmin getireceği yabancılaşmanın insanlarda yaratacağı duygusal boşluğu, varlığını devam ettireceği bir zemin olarak görmüştür.

Tekin'e göre, AKP'nin söyleminde belirginleşen birey eksenli liberal demokrasi vurgusu ile İslami kimlik referanslı muhafazakar toplum vizyonu AKP'yi muhafazakar-liberal sentezin öznesi yapmaktadır (Tekin, 2004:128). Türkiye'de AKP hükümetinin iktidara gelmesinden bu yana gerçekleşen olayların ¹³ve bu sürecin nasıl tanımlanacağı önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Türkiye'de şu an muhafazakarlık ile liberalizmin belirli fraksiyonları arasında kurulmuş siyasi bir ittifak vardır ve bu ittifak Türkiye'yi dönüştürme projesinin meşruiyet kaynağı olarak işlev görmektedir.

¹³ Cumhuriyet mitingleri, 27 Nisan bildirisi, Cumhurbaşkanlığı seçimi, AKP'nin % 47 oy alarak tekrar seçilmesi ve Ergenekon soruşturması gibi olayların nasıl tanımlanacağı önemli bir tartışma konusu olarak karşımızda durmaktadır.

Liberal-muhafazakar sentez, Türkiye’de son on yıldır yaşananların demokratikleşme sürecinin bir parçası olduğunu söylemektedir ve “askeri-bürokratik vesayet rejiminin tasfiyesi” olarak meşrulaştırmaktadır. Liberaller açısından bu süreç “devlet”in bir bütün olarak toplum karşısında geriletilmesi ve sivil topluma daha fazla alan açılması anlamına gelmektedir. Sözkonusu sivil toplum ise artık daha fazla etnik ya da dini cemaatlere referansla tanımlanır hale gelmiştir. Muhafazakarlar açısından olan ise yıllardır iktidarda olan, halkı anlamayan, onların dini yaşayış biçimlerine saygı göstermeyen, toplumu yüzyıllardır bir vesayet rejimi altında yöneten cumhuriyetçi seçkinlerin, iktidarı artık halka ya da onların değerlerine sahip temsilcilerine devretmesidir.

Yaşlı’ya göre, AKP’nin geride kalan dokuz yılı, liberallerle muhafazakarların, Türkiye’nin dünya sistemine daha derin bir şekilde eklemlenmesi ve bunun için yeni bir rejim inşa edilmesi projesinde bir araya gelmeleri, bir ittifak kurmaları anlamını taşıyordu. Liberaller bu dönüşüm sürecinin ideolojik hegemonyasının sağlanmasında büyük rol oynadılar. Dönüşüm sürecinin söylemsel boyutunda yer alan “vesayet rejiminin sona erdirilmesi”, “statüko ile savaş”, “burjuva devriminin tamamlanması” gibi argümanlar liberal yazarlar aracılığıyla üretildi ve AKP-cemaat medyası aracılığıyla kamuoyuna iletildi (Yaşlı, 2011). Liberal entellektüeller AKP’yi, Türkiye’yi demokratikleştirecek, baskıcı devlet aygıtının gücünü kıracak ve Batı ile bütünleşmeyi hızlandıracak yeni bir aktör olarak desteklediler. Liberallerin yanında burjuvazi de AKP’ye destek verdi. Zaten, 1990’lardan bu yana devletin dönüşümü TÜSİAD’ın gündemindeydi ve bu bağlamda eğitim, ordunun siyasetteki yeri, sağlık, özelleştirme ve demokratikleşme gibi konularda çok sayıda rapor hazırlanmasına rağmen burjuvazinin

içinden çıkan siyasal hareketlerin¹⁴ toplumsal destek sağlayamaması nedeniyle burjuvazi bu demokratikleşme projelerini aktaracak bir siyasi parti bulamadı.

2000'lere gelindiğinde bu tür bir projeyi destekleyecek tek siyasi parti AKP'ydi. İç ve uluslararası ortam artık Türkiye'de Türk-İslam sentezini istememekte, bunun küreselleşme sürecine karşı muhalif bir güce dönüşmesinden çekinmekteydi. Böylelikle 1980'lerdeki Türk-İslam sentezinin yerini muhafazakar-liberal sentez aldı. Dolayısıyla, 2000'li yıllarda Türkiye siyasetinde yeni bir hegemonik blok oluştu. Bir yanda ılımlı İslamcılar, öte yanda liberal entellektüellerin olduğu bu hegemonik blok Türkiye'nin dönüşümünü üstlendi.

AKP'nin ilk dönemi olan 2002-2007 yılları arasında, dönüşümün esas itici gücü Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreciydi. AKP, AB uyum yasalarını kullanarak devlet içerisindeki kendisine muhalefet edebilecek unsurların gücünü büyük ölçüde ortadan kaldırdı. Liberaller de bu sürece Türkiye'nin demokratikleşmesi ve evrensel hukuk normlarına uygun bir yönetim yapısına kavuşması gerekçesiyle destek verdiler. Şöyle ki, liberaller cumhuriyeti demokratik olmamakla, halk egemenliğini hiç saymakla, modernleşmeyi demokrasiye feda ederek gerçekleştirmeye çalışmakla ve devletin otoriter yönü olduğu gerekçeleriyle eleştirmekte ve Türkiye'nin artan yapısal sıkıntılarının devletin değişiminden geçtiğini söylemektedirler. Devletin demokratik dönüşümü söylemlerinin, AB-Türkiye müzakerelerinde ele alınan siyasal kurumların yapılanması ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Muhafazakar kanat da AB sürecini benzer bir şekilde ele almakta, laikliğin sosyalist solun ve Kemalizm'in tasfiyesi doğrultusunda bir fırsat olarak görmektedir.

¹⁴ Besim Tibuk'un Liberal Partisi, Cem Boyner'in Yeni Demokrasi Hareketi

İkinci dönem olan 2007 seçimlerinden 12 Eylül 2010 referandumuna kadar geçen sürede ise AB üyelik süreci değil, Ergenekon süreci dönüşümün ve yeni rejim inşası sürecinin esas gücü haline gelmiştir. Bu süreçte başta ordu olmak üzere devlet içerisindeki dönüşümü engelleyeceği düşünülen unsurlar ve onların sivil toplum alanındaki destekleyicileri tasfiye edilmiştir. AKP'nin devlet aygıtını ele geçirmesi ve devletleşmesi bu süreçte söz konusu olmuştur (Yaşlı, 2011). Liberaller bu sürece de, “derin devletin tasfiyesi”, “statükonun yıkılması”, “vesayet rejiminin yerine demokratik bir rejimin kurulması” gibi argümanları kullanarak destek verdiler. “Ergenekon süreci”, Türkiye’de AKP hükümetini devirme amacını taşıyan darbeci siyasetin ve derin devletin tasfiyesi anlamında demokrasi mücadelesinin bir parçası olarak sunuldu. Uzgel’e göre:

Türkiye siyaseti gerek devletin kuruluş niteliği, gerekse de Soğuk Savaş koşullarında özellikle sol tehdide karşı oldukça güvenlikleştirilmişti. Bu güvenlik mantığının tasfiye edilmesi için öncelikle bunun asli unsuru olan ordunun siyasetteki yerinin ve ağırlığının azaltılması, bunun kurumsal düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi gerekti. MGK yasaının değişmesi ve özellikle MGK Genel Sekreteri’nin yetki ve sorumluluk alanının daraltılarak, ilk kez bir genel sekreter olarak bir general yerine büyükelçinin atanması bu alandaki radikal değişikliklerden biri olmuştur” (Uzgel, 2010: 29).

AKP’nin 12 Eylül 2010’dan sonraki uygulamaları ise açık şekilde bir tek parti rejimine ve düzenin otoriterleşmesine işaret ettiği ileri sürülebilir. Liberaller desteklerini askeri vesayet rejiminin tasfiye olması ve halkın iradesinin hakim kılınması bağlamında savunmuşlar ancak Kemalist rejimin otoriter niteliği ve askeri vesayetle mücadele ettiklerini düşünürken çok daha tehlikeli bir otoritarizmin meşrulaştırılmasına hizmet ettikleri söylenebilir.

Yıldızcan ve Yaka’ya göre, AKP iktidarının Kemalizm’le derdi elbette rejimin otoriter niteliğiyle ilgili değildir ve meselenin iki boyutu vardır. İlki sermaye birikiminin neoliberal formunun ve devletin neoliberal dönüşümünün önünde engel

olarak algılanan her türlü kurumsal ve siyasal unsurun tasfiyesiye diğerini İslamcı-muhafazakar kesimlerin cumhuriyet rejimiyle olan tarihsel meseleleri oluşturmaktadır (Yıldızcan ve Yaka, 2010:253).

AKP'nin devletin neoliberal dönüşümüne ilişkin en belirleyici özelliği devletin ekonomik fonksiyonlarını azaltmasıdır. Bunun bir boyutunu devletin üretim araçları ve alanları üzerindeki mülkiyetinin/kontrolünün kısıtlanması (özelleştirme) oluştururken diğer boyutunu ise devletin yeniden dağıtımcı fonksiyonlarının ya tümünden ya da kısmen terk etmesi oluşturur. Bu neoliberalizmin yoksulluk karşısında devleti yeniden konumlandıran yaklaşımı ile yakından ilgilidir. “Neoliberalizm, devlet ile piyasa arasındaki ikilemi reddederek yerine zorunluluk ve özgürlük arasındaki ikilemi koyar ve zorlayıcı olmayan bir refah sistemi içinde piyasanın yanında her türlü gönüllü örgütlenmenin ağırlık kazanması gerektiğini ileri sürer” (Özkazanç, 2000:6).

Bu ikili bir stratejinin ürünüdür. Bir yandan sağlık ve sosyal güvenlik konuları devletin dışına taşınarak devletin sorumlulukları sınırlandırılır, öte yandan bu alan tamamıyla sermaye birikiminin alanı haline getirilirken devletin sınırlandırılmış sorumluluklarını yerine getirirken dahi sermayeye meşru bir biçimde kaynak aktarması sağlanmış olur.

Yıldızcan ve Yaka bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası yasası ile sosyal sağlık güvencesinin kapsamı daraltılmıştır. Prim ödeyemeyen yoksul kesimler kapsam dışı bırakılırken, bu kesimler yeşil kart gibi programlarla kapsanmaktadır. AKP döneminde devletin sosyal yardım harcamaları dramatik bir şekilde artmış olması oldukça manidardır ve sadece yoksulluğun sürdürülebilir hale getirilmesi stratejisine değil, AKP'nin yoksul kesimler üzerinde kurduğu hegemonyanın maddi araçlarına da işaret eder. Sosyal devletin formel sorumluluk ve yükümlülükleri reddedilirken devlet, vatandaşına yardım eli uzatmakta, bunu zorunlu olduğu için değil de lütfettiği için yapmaktadır. Zengin müslümanın iyi niyetinden mütevellit yoksula zekat vermesiyle benzer bir mantıkla devlet, yoksula yardım bağışlayarak “iyilik” ihsan etmektedir. Bu tablonun bir diğer boyutu elbette devletin sosyal sorumluluklarının özel sektöre aktarılması, sağlık, eğitim ve sosyal güvenliğin hızla sermayenin kar hırsına terk edimesidir (Yıldızcan ve Yaka, 2010:244-245).

Sosyal devlete hararetle karşı çıkan sermayenin hayırsever devlete icazet vermesinin ideolojik temeli toplumsal yaşamın her alanının piyasa egemenliğine tabi kılınmasında, pratik anlamı ise bu modelin sermaye üzerinde hiçbir maddi yük yaratmamasında aranmalıdır. Sosyal yardımların maliyetinin büyük oranda bütçe dışı fonlardan karşılanması da önemlidir. Hayırseverlik imgesi hem devletin merkezi araçları¹⁵ hem yerel yönetimler hem de cemaatler üzerinden işleyen İslami yardım kuruluşlarının iç içe geçmiş faaliyet ağları üzerinden oluşturulmaktadır (Yıldızcan ve Yaka, 2010:245).

Bir yandan toplumsal alanda devlet, çeşitli kamusal sorumluluklarını dayanışma ve hayırseverlik gibi söylemlerle sivil toplum alanına kaydırıyor, diğer yandan da bunlarla ilgili pek çok politikanın belirlenmesi sürecini ise dolaylı yoldan yönlendirdiği, kamusal siyasal denetimin dışında, özerk kurullara havale ediyor. Bunun temel sonucu siyasal alanın daraltılması ve eşitlik temelli taleplerin zemininin devletin içinden sivil topluma doğru kaydırılmasıdır (Yıldızcan ve Yaka, 2010:245-253).

AKP'nin devletin neoliberal dönüşümüne ilişkin devletin ekonomik fonksiyonlarının azaltılmasının bir boyutunu da kamuya ait mülkiyetler ile hizmet alanlarının semayeye teslim edilmesi anlamına gelen özelleştirme oluşturmaktadır. AKP'nin izlediği özelleştirme politikasının iki yönü olduğunu söyleyebiliriz. İlki, AKP'nin uluslararası finans çevrelerinin istediği politikaları izlediğini gösteren icraatleridir. AKP, tam anlamıyla “mülksüzleştirme yoluyla birikim” (Harvey, 2004:23-48) sürecine dolayısıyla emperyalizme hizmet vermektedir. AKP'nin izlediği özelleştirme politikasının ikinci yönü ise kendi yandaşı bir sermaye birikimini desteklemesidir. Özelleştirmede, yabancı sermaye üç temel alanı hedefler. Bunlar; elektrik, petrol ve

¹⁵ Sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu gibi bütçe dışı fonlar

telekominikasyondur. AKP döneminde, bu temel alanlardan ikisinde özelleştirme tamamlanmış,¹⁶ elektrik dağıtım bölgelerinden dördünün¹⁷ ihalesi yapılmıştır (Ertuğrul, 2010:532). AKP dönemi özelleştirme sonucundaki “yabancılaşma”nın en yoğun yaşandığı dönemdir.

AKP’ye kadar olan hükümetlerde özelleştirmeler verimsiz devlet kaynaklarının elden çıkarılması gerekliliği ile gerçekleştirilirken, AKP döneminde kamuya ait işletmelerin verimli verimsiz olduğuna ya da kar edip etmediğine bakılmaksızın hızla elden çıkarılması şeklinde gerçekleşmiştir. “Bu sebeple, ılımlı İslamcılarla Kemalistler arasındaki en önemli görüş ayrılığı yalnızca laikliğin yorumlanışına ilişkin değil, küreselleşme karşısındaki tutumlarıyla da ilgilidir” (Uzgel, 2010:29). Diğer bir mekanizma, sendikasılaştırma, esnek üretim ve esnek ücretlendirme ile “yedek işgücü” (işsiz) sayısındaki artışlar üzerinden ücretlerin kaba olarak baskılanması ile emek gücü fiyatının düşürülmesidir (Hamzaoğlu ve Yavuz, 2010: 652-653). AKP’nin bu yeni iktidar tekniğinin, son derece sert özelleştirme, esnekleştirme ve kuralsızlaştırma uygulamalarının yüksek tahrip gücüne karşın bu kadar az toplumsal direnç ile karşılaşmasında büyük payı vardır.

AKP, neoliberal yeniden yapılanma sürecinde ülke ekonomisinin yeniden yapılandırması yanında, ülkede yerleşik başlıca sermaye kesimleri dışında ideolojik tercihe dayalı yeni birikim süreçlerini harekete geçirmenin ve yerleşik sermayeyi terbiye etmenin; “yerelleştirme” veya “ademi merkezîyetçilik” adına yerel ölçekli ideolojik-siyasal nüfus alanları oluşturmanın ve varsayılan ekonomik güçten hareketle bölgedeki ülkeler üzerinde aynı zamanda vesayet kurmanın da aracıdır. Çulhaoğlu bunu şöyle açıklamaktadır:

¹⁶ Türk Telekom, TÜPRAŞ/PETKİM

¹⁷ Başkent, Sakarya, Aras ve Meram

Yukarıda sıralananlardan, palazlandırılan sermaye kesimlerinin aynı zamanda ideolojik (temelde dinci) ağırlığını daha fazla duyurmasını; yerel ölçekler aracılığıyla dış sermaye girişlerinin hızlanmasını; kurulan siyasal vesayetin emperyalist odaklara yönelik bir koz olarak kullanılmasını öngörmektedir. Dinci ideoloji, neoliberal yapılanmaya yönelik olası tepki ve hoşnutsuzlukları yerel ölçeklere hapsedip etkisizleştirmenin; radikal İslam'ı marjlarda bloke edip bu konuda duyarlı dış çevrelere güvence vermenin; bölge ülkeleri üzerindeki nüfuzu daha pekiştirmenin aracı sayılmaktadır. Emperyalizmle ilişkiler, olası ekonomik şoklara karşı "sağlam durması gereken ülke" imajıyla kimi kolaylıklardan ve ayrıcalıklardan yararlanmanın (nereden geldiği belli olmayan sıcak para); "bölgede istikrarı sağlama açısından vazgeçilmez ülke" sayılma imajının dışarıda sağlayacağı prestijle birlikte içerideki olası huzursuzlukları yatıştırmanın aracıdır (Çulhaoğlu, 2010:232).

Akça ise , AKP'nin neo-liberal yönlerini şu şekilde açıklamaktadır;

Muhafazakar demokrat AKP'nin somut icraatlerine bakıldığında bu yaklaşım açıktır: eğitim, sağlık gibi temel insan ihtiyaçlarının sosyal haklar olmaktan çıkarılıp metalaştırılması, yani sermayenin yeni kar alanlarına dönüştürülmesi, yoksulluğu azaltma kisvesi altında yoksulluğun müsebbibi piyasa mekanizmasını daha da hakim kılan mikro kredi dağıtımına başvurulması, yoksullukla mücadelede din, ahlak ve gelenek üzerinden yapılan sadaka türü yardımlara, iftar yemekleri gibi mekanizmalara başvurulması akla ilk gelenlerdir. Halbuki Türkiye'deki yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik ve sefaletin asıl yaratıcısı neoliberal sosyal ve iktisat politikalarıdır, kurutulması gereken bataklık budur. Bu politikalar değiştirilmeden bu sorunların hiçbirisi çözülemez. Bu politikaların ateşli bir savunucusu ve uygulayıcısı olan muhafazakâr demokrat AKP'nin sadaka türü sosyal yardım söylem ve pratiklerinin asıl işlevi bu gerçeğin üstünün örtülmesidir. Bu mistifikasyon sürecinde muhafazakârlığın temel mekanizması kültüralizmdir. Kültüralizm, somut tarihsel, toplumsal ve siyasal meselelerin (yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik) soyut kültürel meselelere (ahlak, din, gelenek) indirgenmesidir. Muhafazakar yaklaşımda, kültür (din, gelenek, ahlak) somut tarihsel kategoriler olmaktan çıkarılıp tarihsel zamandan soyutlanır ve halkların tarihüstü özellikleri haline getirilir. Böylece sömürü ve baskı yaratan hegemonik ilişkilerin asıl sebepleri görünmez kılınır, diğer bir deyişle hedef şaşırtılarak bu ilişkilerin devam etmesi sağlanır (Akça, 2003:2).

Neoliberal politikaların uygulanması sonucu halkın maruz bırakıldığı ağır ekonomik ve siyasal krizlere rağmen halk bu siyasete tekrar ikna edilebilmektedir. Türkiye gibi ülkelerde neoliberal iktisat politikaları uygulanırken, muhafazakarlık bu politikaların yarattığı yıkımın halk tarafından tolere edilmesi için gereken bir araçtır.

AKP muhafazakar değerlerle toplumu ortak bir duygusallık etrafında kendisine bağlamaktadır.

SONUÇ

I.Dünya Savaşı'nın açtığı yaralarla “devrimci” süreçleri yaşayan muhafazakarlık, II.Dünya Savaşı ile şekillenmiş, 1980'lerle bugünkü liberalizme yakın çizgisine ulaşmıştır. Bu süreçte dünya da değişmiş ve başlangıçta muhafazakarların savunduğu yönetim biçimlerinden uzaklaşmıştır. Muhafazakarlığı iki dönem halinde ele alırsak, 18. yüzyıl muhafazakarlığı ile 19. ve 20. yüzyıl muhafazakarlığı ile arasında önemli farklar bulunmaktadır. Birinci dönem muhafazakarlığı esas olarak karşı devrimcidir ve görece kısa bir dönemi kapsar. Fransız Devrimi'ne karşı gerici bir tepkidir. Feodal bir karaktere sahip reaksiyoner bir harekettir. Yeni olanın mutlak reddine dayanır. Restorasyon hamlesinin kısa dönemli ve geçici başarılarından sonra yenilgiye uğramasıyla muhafazakarlığın karakterinde de bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde muhafazakarlık salt eski olana özlem ve reaksiyonerlik ile yeni olan herşeye reddiyle açıklanamaz. Bu anlamda muhafazakarlık, eski ve yerleşik olanın, geleneksel ve kutsalın modern koşullarda sürekliliğini sağlamaya çalışmanın belirlediği siyasal ve kültürel hareketin adıdır. Bu yanıyla ikinci dönem muhafazakarlığı karşı devrimci, gerici akımdan farklılaşır. Onu var eden ve günümüze taşıyan da bu dönüşüm ve farklılaşmadır. Bu anlamda modern muhafazakarlık, bütünüyle aydınlanmaya değil onun radikalizmine ve aşırılıklarına karşıdır. Bu nedenle dincilik ve köktencilikten ayrılan modern muhafazakarlık, aydınlanma ve modernizmin tam zıttı ve bütünsel bir inkarı değil, onun içinde tutucu ve geriye çekici rol oynayan sağcı bir akımdır.

Bütün muhafazakarlar, ulusun, geleneğin, dinin ve toplumsal düzenin önemini kabul etmektedir. Din, muhafazakarlığın köşe taşlarından biridir. Dini, toplumu birleştirici bir istikrar ve otorite aracı olarak vazgeçilmez sayar. Fakat klasik dinci hareketten ayrımla, Hristiyanlığı ya da İslam'ı görece modern bir yoruma tabi tutar ve

dünyevileştirmeye çalışır. Dini, kapitalizmin gelişmesinin önünde bir engel olmaktan çıkarır ve hatta onu kapitalizmin gelişimi için bir güce dönüştürmek ister.

Siyasi geçmişi Fransız İhtilali'ne karşı duruş ile başlayan muhafazakarlığın, 20. yüzyıldaki devamı olarak kabul edilen “Yeni Sağ”ın 1975’den beri siyasette yerini aldığı bilinmektedir. 20. yüzyılda muhafazakarlık Batı’da yükselişe geçmiştir ve dünyanın birçok ülkesinde iktidara gelmeye başlamıştır. Türkiye tarihinde ise muhafazakar düşüncenin ilk tohumları Osmanlı’nın son döneminde belirginleşen düşünce akımlarının etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu anlamda imparatorluk bekasının sağlanması adına ortaya atılan düşünce akımları farklı açılardan da olsa toplumsal yapının muhafazası şeklinde adlandırılabilir. Aslında Türk toplumunda Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları bu bağlamda muhafazakar düşüncenin ilk nüveleri olarak değerlendirilebilir. Batı’da Fransız Devrimi’ne verilen siyasal tepkilerden en önemlisi olmasına karşın Türkiye’de muhafazakarlığın siyasal olmaktan çok, ahlaki ve kültürel kurum ve değerlerin korunmasına yönelik olması; bu bakımdan da siyasal söylemi ve pratiğinin zayıf olması dikkat çekici bir durumdur.

Türkiye muhafazakarlığının, Batı’da muhafazakarlığın gelişim çizgisinden oldukça farklı çizgide olduğunu ileri sürebiliriz. Bunun nedeni, Türkiye’de muhafazakarlığın hiçbir zaman Batı’daki mukabiline denk bir gelişme çizgisi izlememesidir. Safi’ye (2007:208) göre muhafazakarlığın Türkiye’de almış olduğu şekil, onun türdeş bir gelenek olmadığı şeklindedir. Bunun nedeni muhafazakarlığın tarihsel süreç içinde farklı toplumsal yapılarda farklı şekillerde ortaya çıkması ve doğasının pragmatizmden yani her koşula göre yeniden uyarlanabilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye 1923-1946 arasındaki yılları tek parti yönetimi altında geçirmiştir. II.Dünya savaşının ardından bütün dünyada yaygınlaşan “demokrasi” söylemi ve yaşanan ekonomik krizle beraber Türkiye’de de yeni arayışlar başlamıştır. Savaş sonrası CHP’nin iktidardan uzaklaşmasına ve Türkiye’nin komünizmle mücadele temelinde uluslararası sistemle yeni bir eklemlenme ilişkisine girmesine koşut olarak, resmi ideolojinin muhafazakar restorasyonu gündeme gelmiştir. Sümer’in (2010: 63) de belirttiği gibi, Osmanlı geçmişi ve İslam’la barışmanın rengini verdiği resmi ideolojinin restorasyonu, bir yandan iktisadi olarak liberalizme ve uluslararası kapitalizme eklemlenme diğer yandan ise Soğuk Savaş’la cumhuriyete yeni misyonlar biçme süreciyle çakışmıştır. 1950’de iktidara gelen DP, kapitalizmin II.Dünya Savaşı’nın bitiminin ardından ortaya çıkan yeni yönelimlere uygun şekilde, Türkiye’nin gelişmiş ülkelere hammadde temin etmesini sağlayacak bir tarım ülkesi olma konumunu kabul etmiş, tarımı makineleştirerek ve karayolları inşa ederek piyasanın taşra ile bütünleşmesini sağlamıştır. Aynı dönemde dinin kamusal alanda tekrar kendini gösterebilmesinin önü açılmış ve muhafazakarlığın toplumsal gücü yeniden tahkim edilmiştir. Develioğlu’nun (2010:137) da belirttiği gibi, çok partili siyasal hayata geçiş, Türkiye’de liberal-muhafazakar siyaseti iktidar yapmıştır. Türkiye’de laisist modernleşme projesi tarafından iktidarın dışında bırakılmış olan muhafazakar kesim, DP iktidarıyla birlikte kendi projesini uygulama olanağı yakalamış ve bu açıdan da kendisine ve Türkiye tarihine yön verecek bir pozisyon kazanmıştır.

27 Mayıs müdahalesi sonrasında, cumhuriyet ideolojisinin muhafazakar restorasyonu, Türkiye solunun yükselişi ile birlikte güçlü ideolojik bir meydan okuma ile karşılaşmıştır. Bu yirmi yılda Türkiye sol hareketi ve işçi sınıfının giderek güçlenmesi, ideolojiler alanında da yansımaları bulmuş ve Türkiye yeni bir düzen arayışına girmiştir. Ancak bu düzen arayışı 12 Eylül darbesi ile sona ermiştir. 12 Eylül rejimi, Aydınlar

Ocağı'nın temellerini attığı Türk-İslam sentezi ile birlikte resmi ideolojiyi yeniden tanımlamaya çalışmıştır. 1980 sonrası Türkiye solunun tedrici fakat istikarlı bir şekilde ideolojik alan üzerindeki etkisini kaybetmesini ve Türkçü ve İslamcı akımların elde ettiği başarıları göz önünde bulundurursak Türk-İslam sentezinin başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Güler'e (1996:53) göre, 1980'li yıllarda küreselleşme sürecinde stratejik ve taktik planlama gereksinimini yeterince sağlayamayan Türkiye, Latin Amerika ve Asya ülkelerinde ekonomik krizler ve toplumsal çözümler yaşanarak askeri ara rejimler ortaya çıkmıştır. Bu ara rejimler neoliberal alt yapının temellerini oluşturmuş ve yeniden yapılandırma süreci olarak gelişen yeni-sağ bu ülkelerdeki askeri rejimlerin sağladığı ortam ile 1980'li yıllardan başlayarak önemli bir hakimiyet sağlamıştır. Yeni sağ, ekonomik anlamda neoliberalizm ve siyaset felsefesinde yeni-muhafazakar yaklaşımların da bir bütünü olarak ifade edilebilir.

Yeni sağ politikaların Türkiye'deki taşıyıcısı olarak yerini alan parti ANAP olmuştur. ANAP, liberal sağ, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ ve demokratik sol yaklaşımların dördünü de temsil ettiğini öne sürerek siyasete girmiştir. 12 Eylül'ün ardından gelen ANAP döneminde dünya kapitalist sistemi ile birlikte, neoliberal politikalar yürürlüğe sokulmuş, bireycilik ve hür teşebbüs gibi değerler topluma hakim kılınmış, buna ise Türk-İslam sentezinin ve tarikatların öncülüğünde yürütülen hızlı bir muhafazakarlaşma dalgası eşlik etmiştir. Liberal ekonomik politikalarının derinliği ve yarattığı krizler muhafazakarlığı güçlendirmiştir.

1990'lı yıllarla birlikte, bir yandan Kürt hareketinin yükselmesi, diğer yandan siyasal İslam'ın ve MHP çizgisindeki örgütlenmenin özerkleşmesi ve birinci örnekte iktidar, ikinci örnekte ise iktidardan daha fazla pay talep etmeleri, Türkiye kapitalizminin

yapısal sorunları ile birleşerek yeni bir meşruiyet krizine yol açmıştır (Sümer, 2010: 65). Türkiye'nin bu on yılında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 28 Şubat müdahalesi ve rejimi restore etme girişimi, beraberinde ideolojik alanda da bir yenilenme çabasını gündeme getirmiştir.

1990'lara gelindiğinde Refahiyol hükümetiyle birlikte Milli Görüş çizgisi Türkiye'de siyaset-din ilişkisinin tekrar sorgulanmasını başlatmıştır. 28 Şubat sürecinde Milli Görüş geleneğinin büyük bir yara alarak çıkması ve bu sürecin dini pratiklerin toplumsal ölçekteki tezahürüne dönük olarak çevreleyici bir dizi politikayı empoze etmesi, dinin siyasetle ilişkisinin nasıl kurulması gerektiği konusunda beraberinde ciddi bir sorgulama getirmiş ve yeni arayışlara uygun bir zemin oluşturmuştur (Yıldız, 2004:41-42). Bu süreçte Milli Görüş geleneğinin kendisiyle hesaplaşması FP içinde yenilikçiler-gelenekçiler ayrışmasını oluşturmuştur. Bu sorgulama yenilikçi hareketin bağımsızlaşarak AKP'yi kurlmalarıyla sonuçlanmıştır. AKP dönemi, içerde piyasacılığın yanına eklenmiş muhafazakarlaştırma hamlesi ile şekillenmiştir.

3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Türkiye siyasi hayatı için önemli bir döneme işaret etmektedir. Bu seçimlerle ilk kez, siyasi kimliğini "muhafazakar demokrat" olarak tanımlayan bir parti, yüzde on ülke barajının da etkisiyle önemli bir çoğunlukla iktidara gelmiştir. AKP temsilcileri seçimler öncesinde, temel hak ve özgürlüklere, hukuk ve adalete, liberalizme vurgu yapmış ve kamuoyuyla "değiştik" ve "yeniyiz" temasıyla buluşmuşlardır. Ancak Parti temsilcilerinin Milli Görüş geleneğinden gelen kadrolarla kurulması bütün bu söylemlerine rağmen kamoyunda bazı kesimlerde var olan şüpheyi kaldıramamıştır.

Kurucularının önemli bir kısmı İslamcı olarak nitelenen bir görüşten gelen AKP, İslamcılıkla ilgili olabilecek programlarını da muhafazakarlığın diline çevirmek

durumunda kalmıştır. Aktay'ın belirttiği gibi, Türkiye'de muhafazakarlık, çoğu kez İslamcılığın siyasal alandaki “mümkün ve meşru” tek dili olarak ortaya çıkmaktadır. Aktay, Milli Görüş hareketindeki kırılmadan sonra siyaset sahnesine çıkan AKP, İslamcı bir ontolojiden tamamen soyutlanamasa da, siyasal söylemini İslamcı sembollerden arındırma çabası içerisinde olduğunu söyleyerek, AKP'nin Müslümanlığı bir kimlik olarak benimsemiş olan kendi kitlesiyle haberleşmek için başka bir dil geliştirdiğini ileri sürmektedir. Parti'nin kimlik olarak ilan ettiği muhafazakârlığın, yine de İslamcı bir siyasetin reel-politik şartlarda kendisine anlayış esirgememesi gereken mümkün ve meşru dili olarak algılandığını belirtmiştir (Aktay, 2005: 278).

RP liderliğindeki koalisyon hükümetinin 28 Şubat müdahalesi ile devrilmesinden ve özellikle de Partinin Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatılmasından sonra, Türkiye'deki İslamcı düşüncenin bir değişim geçirdiğini ve siyasal İslam'ın muhafazakar bir yöne evrildiğini söyleyebiliriz. Bu süreçte, FP ile başlamak üzere, RP'nin mirasını paylaşan tüm partiler İslamcı siyasetlerini demokrasi, insan hakları, siyasal hak ve özgürlükler platformunda sürdürmeye başlamışlardır. RP'nin kapatılmasından sonra İslamcı siyasal hareket bir dağınıklık içerisine girmiştir. RP'nin ardından kurulan FP özellikle iç çatışmalar ve zayıf liderlik sorunlarıyla uğraşırken 2001 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılınca, onun yerine aralarındaki ideolojik farkın tam olarak ne olduğu pek belli olmadığı iki parti kurulmuştur. Bunlardan SP, RP'nin daha geleneksel tabanına dayanan Erbakan'a yakın kişilerin yönetiminde, AKP ise R.Tayyip Erdoğan'ın başkanlığında daha eklektik bir görünüm içinde, genç bir kadronun yönetiminde ortaya çıkmıştır.

AKP'nin parti programı, seçim bildirgesi ve hükümet programı incelendiğinde, özellikle ekonomi olmak üzere politikalarının temelinde “liberal”

yaklaşımın izlerini görmek mümkündür. Söyleminde belirginleşen birey eksenli “liberal demokrasi” vurgusu ve kimlik eksenli “muhafazakar demokrasi” vizyonu ile AKP’nin “liberal muhafazakar” bir görünüm sergilediği söylenebilir. Bununla birlikte, Safi’ye (2007: 361) göre, AKP’nin siyaset ve ekonomi anlayışına genel olarak bakıldığında, kurumsal düşüncelerin değil, pragmatizmin egemen olduğu; söyleminin millet, milli-manevi değerler ve ekonomik kalkınmaya dayalı olduğu ileri sürülebilir.

3 Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelen AKP, köken olarak İslamcı bir hareketten gelse de sadece Milli Görüş geleneğini taşıyan bir parti olarak değerlendirilemeyecek bir noktaya gelmiştir. AKP, milliyetçi-muhafazakar kimlik söylemi, bu değerlere bağlılıkla tanımlanan milli iradeyi temsil gücünden türetilen meşruiyet, refah ve zenginleşme vaadi, politikanın bir hizmet olarak takdimi ve çoğunluk olmanın büyüklenmesi gibi sağcılığın temel özelliklerini içinde barındıran bir partidir.

AKP’nin içinde güçlü otoriter eğilimler taşıyan muhafazakar bir oluşum olduğu söylenebilir ve Milli Görüşçü omurgayı da bu istikamete bükerek kurmuştur. AKP, içinden çıktığı hareket kadar belli bir değişimin içinde şekillenmiştir. AKP’nin amacının RP gibi İslamcı bir siyasete dönmek olmadığı söylenebilir. AKP’nin İslamcı siyasetten uzaklaşması, 28 Şubat sürecinin ardından RP’nin akibetinden kaçınmak istemesiyle açıklanabilir. Bu durumu, muhafazakarlıkla neoliberal politikaları birleştiren Anadolu burjuvazisinin ve İslami aydınların tutumlarındaki değişikliklerin de güçlendirdiği söylenebilir. AKP, Müstakil İşadamları Derneği’nin (MÜSİAD) çizgisine de kısa sürede hakim olmuştur. MÜSİAD da daha piyasacı, liberal ve küresel bir çizgiye evrilmiştir. Bunun nedeninin bu kesimin sermaye birikimlerini hızlandırmak isteği ile ilişkili olduğu söylenebilir. 28 Şubat sonrasında MÜSİAD’ın çıkardığı rapora dikkat çeken Öniş ve Keyman (2003:14), MÜSİAD’ın demokrasi çağrısında bulunduğunu

söylemektedir. Bu bağlamda, görülüyor ki, yalnızca siyasal İslam değil, İslami sermaye de kendisi için uygun demokratik ve liberal bir ortam arayışı içerisindedir. Özetle söylemek gerekirse, siyasal İslamın siyaset sahnesinden çekilmesi, yalnızca siyasal İslamın demokrasi içinde çözmeyi planladıkları sorunların çözümünden uzaklaşmalarını değil, aynı zamanda İslami sermayenin çıkarlarını da zedeleyecektir. Global düzenin yönetsel yansıması olan yönetişimin üç ayak üzerine kurulduğunu düşünecek olursak, siyasal ayak AKP ile, sermaye ayağı MÜSİAD ile, sivil toplum (buna sendikalar da dahil) ayağını HAK-İŞ (veya MAZLUM-DER) oturtulacak olursa, siyasal İslamın global yönetim ağı içerisinde önemli bir İslami ağ oluşturabileceği görülebilir.

AKP, küreselleşme ortamında, bütün dünyada normatif olarak kabul edilen liberal demokrasinin, Müslüman bir ülkede Müslüman kimliğini yadsımadan da işleyebileceğini pratikte göstermeye aday olduğunu ilan etmiştir. Türk İslamcılığı, kentleşme, bireyleşme, modernleşme ve küreselleşme değişimleriyle paralel olarak böyle bir siyasal gövdenin önderliğine evrilerek biçimlenmiştir.

AKP'nin konumunun anlaşılması için Brumberg'in (1997:16-18) sınıflandırması işlevsel olacaktır. Buna göre, siyasal İslam temelde üçe ayrılır: Bunlardan ilki "Militan Köktencilik"tir. Reformizmi reddeden, İslam devletine ulaşmak için güç kullanılmasını talep eden, düzen ile hiçbir şekilde barışık olma gibi bir kaygısı olmayan bu gruptaki İslamcılar, tüm toplumu cahiliye devrinde gördükleri için, Müslüman bir toplumun cahil insanların reformları ile kurulamayacağını, dışarıdan devrimci bir eylemin gerekli olduğunu savunurlar. Brumberg, ikinci grubu "Reformist Köktencilik" olarak tanımlar ki bunlar bireysel hakları topluluk haklarına tabi kılarlar ve ütopyacı bir idealizme sahiptirler. İslam devletini kurmak için liberal nosyonları kullanırlar¹⁸ ancak demokrasi, İslam devletine ulaşmak için sadece bir araçtır. Son gruba giren İslamcılar ise "Stratejik Modern" olarak

¹⁸ Derece derece siyasal liberalizasyon, sivil toplumun güçlendirilmesi gibi

sınıflandırılır. Bu gruptakiler düzen ile bir sorunu olmayan, demokrasi içinde talep arayanlardır.

Brumberg'in tablosundan hareketle pragmatizm ve takiye arasındaki ayrımı da ortaya koymak gereklidir. Nihai hedefi şeriat olan ve düzen içinde yer almayı sadece bir araç olarak gören ideolojik konumlanış takiyye olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte pragmatizm, düzen içinde yer almayı hedefleyen, bu hedefi doğrultusunda değişimi kabul etmiş ya da kabul etmek zorunda kalmış bir ideolojik duruşu ifade eder. Bu anlamda, takiyyecilik yerine pragmatizm AKP söz konusu olduğunda bir kavram olarak tercih edilebilir. Bu bağlamda açıklığa kavuşturulması gereken nokta, AKP için siyasal İslamcı bir parti kavramsallaştırmasının kullanılıp kullanılmayacağı sorusudur. Yukarıda kullanılan pragmatizm kavramı siyasal İslamdan vazgeçildiğini ortaya koymamakta, sadece bunun düzenle uyumlaştırıldığını savunmaktadır. AKP iktidar olduğu sürece ve anayasal ve yasal düzenlemeler elverdiği ölçüde İmam Hatip liseleri, türban ve dini vakıflar gibi siyasal İslamcı politikaları uygulanmaya devam edecektir.

AKP'nin dine ve dini özgürlüklere karşı ılımlı bir yaklaşım sergilemesi başlangıçta bir yandan askeri bürokratik kanadın 28 Şubat ile en uç noktasına ulaşan dine karşı tutumu ile ilgiliyken; diğer yandan da AKP'nin ekonomik ve siyasi uygulamalarını AB perspektifi temeline oturtması ile ilgilidir. İslamcı gelenekten bir tür kopuşu simgeleyen AKP'nin, İslami hassasiyetleri ağır basan kişilerin oluşturduğu, ancak popülist bir strateji geliştirerek muhafazakar bir parti olma arayışı içinde olduğu gözlemlenmektedir.

AKP, iktidara geldikten sonra sıkça dile getirdiği “değiştik” ve “yeniyiz” söylemlerini, siyasi kimliğini “muhafazakar demokrat” olarak kavramsallaştırarak desteklemiştir. AKP'nin kimliği, Batı muhafazakarlığının ilke ve değerlerinin tercüme edilmesi ile biçilendirilmiş olup söylem düzeyinde içinde birçok çelişkiyi

barındırmaktadır. Muhafazakarlığın aldığı şekiller, farklı tarihsel dönemlerde farklı toplumlarda farklılıklar göstermiştir ancak muhafazakarlığın Anglosakson modelinin, Edmund Burke'ün ortaya attığı “muhafaza etmek için değişmek” ilkesine büyük ölçüde dayandığı söylenebilir. Bu, R.Tayyip Erdoğan'ın “eskinin statükoya dayalı muhafazakarlığı yerine yeniliğe açık çağdaş muhafazakarlık” (Özbudun ve Hale, 2010:244) söylemi ile büyük ölçüde uyuşmaktadır. AKP muhafazakarlığında, Batı'nın muhafazakarlık anlayışı ve değerleri bir bütün olarak değil, daha çok Türk ve İslam değerleri ile paralellik arz eden “aile” ve “din” gibi değerlere vurgu göze çarpmaktadır. Geleneksel ahlaki değerleri ve aile yaşamını koruma algısı gerek Anglosakson gerekse de AKP muhafazakarlığının öne çıkan özelliklerinden olduğu ileri sürülebilir.

AKP'yi ABD'deki muhafazakar Cumhuriyetçi Parti ile karşılaştırdığımız zaman benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. Insel'e (2008) göre nasıl ki ABD'deki muhafazakar toplumsal dalga 1920'lerde hemen hemen tüm eyaletlerde içki üretimi ve satışını yasaklamışsa, AKP'li belediyeler de benzer uygulamalarda bulunmuşlardır.¹⁹ Nasıl dünyada bütün muhafazakarlar doğum kontrolünü tanrının yaratma iradesine müdahale olarak algıarlarsa, AKP yöneticileri de çok çocuk yapılmasını teşvik etmişlerdir. Örnekleri içki, türban, çocuk, kadının esas yerinin ev içinde olması gerektiği inancı, dünyevi işler yerine getirilirken ilahi referanslara zaman zaman başvurulması gibi (*in God we trust*) uygulamalara yayabiliriz. AKP muhafazakarlığının, ABD Cumhuriyetçi Parti muhafazakarlığından büyük bir farkı olmadığı söylenebilir. Aynı onun kadar muhafazakar, aynı onun gibi liberaldir. Liberalliği iktisat politikalarında, "toplumun ve yaşamın her alanı ticaretin gereklerine tabi olsun" diyen piyasa toplumu

¹⁹ AKP'li belediyelerin bu konuda getirdiği sınırlamalar ise bar ve içkili lokantaya ruhsat verilmemesi, eğlence yerlerine fahiş zam yapılması, bayilerin ruhsatlarının iptal edilmesi, içkili yerlerin şehir dışına taşınması ve yeni ruhsat için güçlük çıkarılması gibi uygulamalar olmuştur (Hürriyet, 8 Ekim 2005).

yanlısı yaklaşımıyla kendini ifade etmektedir. Sosyal politikalarda, bir yanda himmetçi tercihleriyle, diğer yanda örgütlü emek düşmanı tavırlarıyla liberalliğinin tamamlandığı söylenebilir (İnsel, 2008). Bu nedenle esas olarak, pragmatik bir muhafazakar liberal hareketi AKP Türkiye'de temsil etmektedir.

AKP'nin sıkça vurguladığı İslamcı değil, muhafazakar bir parti oldukları söylemi içerisinde yeni-muhafazakar hareketin paralelinde muhafazakarlığın liberalizmle olan bağlantısını görmek mümkündür. AKP'nin muhafazakar demokrasi söylemi kapitalizmin yarattığı siyasal, kültürel ve iktisadi dönüşüme birer tepki olarak doğup yirminci yüzyılın son çeyreğinde Batı'da yeni-sağ iktidarıyla birlikte kazandığı önem paralelinde değerlendirilebilir. AKP'nin muhafazakar demokrat kimliğini siyasal ve ekonomik açıdan değerlendirmek mümkündür. Birincisiyle; muhafazakarlıkla İslami geçmişini sahiplenmekte ve İslami tabanını korumaya çalışmakta olduğu, ikinci boyutuyla ise; yeni muhafazakarlık ve neoliberalizmin bir birleşimi olan yeni sağ ideolojisinin yeni muhafazakar ayağı ile bir bağlantı kurmak istediği söylenebilir. Giddens'tan hareketle, piyasa güçlerinin gelişimini sonuna kadar savunan muhafazakarları “yeni sağ” ve “neo liberaller” olarak tanımlarsak, AKP'yi bu bağlama oturtmak doğru olacaktır. Artık, “kapitalist güçler, toplumsal sorunların kaynağında değil çözümünde yer alır” teması işlenir. Pazar bu anlamda yalnızca ekonomik verimliliğin değil, bireysel özgürlüklerin de garantisi olarak görünür (Giddens, 1994: 24- 33).

AKP, piyasaları engelleyen her türlü devlet müdahalesine, refah devletinin yapılarına karşı savaş açan, gelir teşvikleri ve vergi oranlarıyla yukarıya doğru yeniden dağıtılarak ekonomik büyümenin önünü açacağı inanılan neo-liberalizmle neo-muhafazakarlığın karışımı olan yeni-sağın 1980'li yıllar boyunca sürdürdüğü politikaları referans almaktadır. Bu çerçevede AKP'nin muhafazakar demokrasi anlayışı kapitalizmin

70'lerden itibaren içine girmiş olduğu birikim krizine bir çözüm olarak ortaya konan refah devletinin tasfiyesi ile özelleştirme gibi neo-liberal ekonomi politikalarını savunmaktadır.

AKP'nin kendisini muhafazakar demokrat olarak tanımlaması dış dünyanın İslami kökeni olan bir siyasi partiye olan bakışıyla yakından ilgilidir. İslam ülkelerinin terörün kaynağı olduğu inancı karşısında hem İslam dünyası hem de Batı AKP'nin ideolojisini belirlemede etkili olmuştur. Batı'da AKP'nin siyasi arenada laik sistem içinde kalarak, dini kamusal politikaların aracı haline getirmeyerek, serbest piyasa doğrultusunda, IMF Programı çerçevesinde bir ekonomi politikası benimseyerek, NATO üyeliği ve AB üyelik sürecinin devamını sağlayarak yer alabileceği konusunda ortak bir görüş söz konusudur.

Gerek Batı'nın Türkiye ile siyasi ekonomik ilişkileri açısından gerek kurulacak bir İslami demokrasinin diğer İslam ülkelerine sağlayacağı referans açısından bakıldığında gerekse de Türkiye'nin batılılaşma hedefi doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutulduğunda (Bıdık, 2007:186) AKP'nin kendisini muhafazakar demokrat bir kimlikle ortaya koymasını küreselleşme süreciyle bağlantılı bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür.

Sonuç olarak, AKP'nin tamamen emperyalist bir proje olarak ya da tamamen İslamcı bir parti olarak değerlendirilmesi AKP'nin toplumda edinmiş olduğu heterojen desteği ihmal etmektedir. AKP, İslami etiğe dayalı siyasal söylemi, Milli Görüş geleneğinden devraldığı somut yardımlaşma ve dayanışma ağı ve iktidar olmanın avantajı ile gerektiğinde kullandığı sosyal yardım kanalları ile toplum üzerinde bir hegemonya kurmuştur. AKP, kendinden önceki liberal-muhafazakar iktidarlardan ve Milli Görüş partilerinden farklı olarak toplumsal desteğini sürekli kılabilmiştir. AKP toplum üzerinde kurduğu bu hegemonyayı çeşitli unsurları kullanarak gerçekleştirmiştir. AKP, mevcut medyayı hakimiyet altına almış, bununla yetinmeyerek kendi medyasını, kendi kitle iletişim araçlarını ve dolayısıyla da kendi ideolojik aygıtlarını yaratmıştır.

İktidarın toplum üzerinde kurduğu hegemonyanın en önemli araçlarından birisi yaratılan sadaka devletidir. İşsizliğin ve yoksulluğun hızla arttığı bir konjonktürde son derece gelişkin bir yardım mekanizması kurmayı başarmıştır. Özel hastanelerin sigortalılara açılması, yeşil kart, öğrencilere ücretsiz kitap dağıtımı, yoksul halk kitlelerinin belediyelerin yarattığı muhafazakar kamusal alanlarda sosyalleşme imkanı bulması, kadrolaşma ve özellikle yerelliklerdeki patronaj ilişkileri AKP iktidarının ve daha genel olarak muhafazakarlaşmanın toplumun gözeneklerine nasıl işlediğini ve nasıl bir hegemonya aracı olarak kullanıldığını gösterebilmek bakımından önem arz etmektedir. AKP, bu hegemonyayı toplumun bütününde “algı bozukluğu” yaratacak bir yöntem kullanarak, görünen ile gerçek arasındaki ilişkiyi tersine çevirerek kurmuştur. Bu durumu esas olarak demokrasi vurgusunda görmek mümkündür.

AKP demokrasi söylemiyle yurttaşların demokratik bir siyasal rejimde yaşadığı izlenimi yaratmakta, AKP hükümetine yöneltilen her türlü muhalefetin AKP hükümetini devirme amacı taşıdığı ve derin devletin tasfiyesini önleme gerekçesiyle yapıldığı fikri oluşturularak bu muhalefetin baskı ile kontrol altına alıp tasfiye edilmesi gibi bir durum demokrasi mücadelesinin bir parçası olarak içselleştirilmektedir. Söz konusu olan ise demokrasi mücadelesi değil sermayenin vesayetinin yeni araçlar ve yeni hegemonya projeleri aracılığıyla daha da derinleştirilmesidir.

Bütün bunları gözönünde bulundurursak, AKP'nin Milli Görüş partilerinden farklılıklar taşıdığı, siyasal İslamcılık söylemini terk ettiği ve siyasal pazarlığın başka dolayımınının da farkında oldukları söylenebilir. AKP'nin Türkiye'yi İslami kurallara göre yönetemeyeceğinin bilincinde olduğunu ve böyle bir amacın şiddetli bir toplumsal ve siyasal çatışma yaşanmadan gerçekleşmeyeceğini kavradıklarını ve AKP'nin Milli Görüş geleneğinden de bu nedenle ayrıştığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan daha önce de

belirttiğimiz gibi küresel sermaye ile entegrasyon arayışında olan muhafazakar burjuvazinin de böyle bir talebinin olmadığını belirtmek gerekmektedir. Yanardağ'ın (2004:133) belirttiği gibi düşük yoğunluklu bir İslamizasyon hamlesi bu kesimleri tatmin ediyor görünmektedir. AKP iktidarının söylemsel alanda popülist bir strateji izlerken ekonomik anlamda da neoliberal birikim stratejisinde köklü bir değişikliğe gitmeden bir önceki dönemin yıkıcı etkilerini bir takım sosyal politikalar, yardım mekanizmaları yoluyla hafifletmeye dönük bir strateji izlediği ve başarılı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akça, İ. (2010). Neoliberal kapitalizme yeni efsun: Muhafazakar demokrasi. Erişim tarihi: 03.10.2011, <http://www.halkevleri.org.tr/diger/neoliberal-kapitalizme-yeni-efsun-muhafazakar-demokrasi-ismet-akca>
- Akdoğan, Y. (2003). *Muhafazakâr demokrasi*. Ankara: Ak Parti Yayınları
- Akdoğan, Y. (2004). *Muhafazakâr demokrasi*. Ankara: Alfa Yayınları
- Akkaş, H.H. (2000). *İngiliz muhafazakar siyaset düşüncesi ve Edmund Burke*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Akpolat, Y. (2006). Türkiye’de muhafazakar düşünce ve sosyal bilimler üzerine bazı ön değerlendirmeler. *Journal of Social Sciences*, 203
- Aktay, Y. (2003). İslamcılıktaki muhafazakar bakiye. A.Çiğdem(Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Muhafazakârlık* içinde (Cilt 5, ss.350). İstanbul: İletişim Yayınları
- Aktay, Y. (2005, Aralık). İkrar ile inkar arasında AKP’nin kimliği. *Anlayış Dergisi*, 31, 51
- Alkan, T. (1984). The national salvation party in Turkey. M.Heper ve R.Israeli (Ed.), *Islam and politics in middle east* içinde (ss.92-100). New York: St. Martin’s Press
- Auerbach, M. (1959). *The conservative illusion*. New York: Columbia University Press
- Aydın, E. (2006). *İslamcılık ve din politikaları*. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Balaban, N.B. (2010). Serbest piyasanın muhafazakarlığı. Ç.Sümer ve F.Yaşlı (Ed.), *Hegemonyadan diktatoryaya: AKP ve liberal muhafazakar ittifak* içinde (ss. 29-60). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları
- Baltacı, C. (2004). Yeni sağ üzerine bir eleştiri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 359-373
- Bayramoğlu, A. (2001). *28 şubat bir müdahalenin güncesi*. İstanbul: Birey Yayıncılık

- Bedirhanoğlu, P. (2010). Türkiye’de neoliberal devletin AKP’li yuzu. B. Özçelik (Ed.), *AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu* içinde (ss. 40-65). Ankara: Phoenix Yayınevi
- Bekaroğlu, M. (2007). *Adil düzenden dünya gerçeklerine siyasetin sonu*. Ankara: Elips Yayınları
- Belge, M. (2003). Muhafazakarlık üzerine. A.Çiğdem(Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Muhafazakârlık* içinde (Cilt 5, ss.93). İstanbul: İletişim Yayınları
- Belsey, A. (1994). Yeni sağ toplumsal düzen ve yurttaşlık hakları. *Mürrekkep*, Haziran sayısı, 3-13
- Beneton, P. (1991) . *Muhafazakârlık*. (Çev. Cüneyt Akalın) İstanbul: İletişim Yayınları
- Berman, M. (1994). *Katı olan her şey buharlaşıyor*. (Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker) İstanbul: İletişim Yayınları
- Bıdık, D. (2007). *Türkiye’de muhafazakarlık ve liberalizm*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Bilgin, F. (2011). AKP yalanları. Erişim tarihi: 03.10.2011, http://www.ulusunesi.com/emek/haber_detay.asp?bolum=1852&uyeid=153
- Bora, T. (1999). *Türk sağının üç hali-milliyetçilik, muhafazakârlık, islamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları
- Bora, T., Onaran,B. (2003). Nostalji ve muhafazakarlık. A.Çiğdem(Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Muhafazakarlık* içinde (Cilt 5, ss.239- 240). İstanbul: İletişim Yayınları
- Bourdieu, P. (1998). Utopia of endless exploitation: The essence of neoliberalism. Erişim tarihi: 03.10.2011, <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>
- Brumberg, D. (1997) . Rhetoric and strategy: Islamic movements and democracy in the Middle East. M. Kramer (Ed.) , *The islamism debate içinde*, Tel Aviv: Dayan

- Bulaç, A. (1995). *Modern ulus devlet*. İstanbul: İz Yayınları
- Bulaç, A. (2001). *AB ve Türkiye*. İstanbul: Feza Yayınları
- Burke, E. (1955). *Reflections on the revolution in France*. New York
- Çaha, Ö. (2004). Muhafazakar düşüncede toplum. *Uluslararası muhafazakarlık ve demokrasi sempozyumu* içinde (ss.30-80) , İstanbul: AKP Yayınları
- Çaha, Ö. (2007). *Dört akım dört siyaset*. Ankara: Orion Kitabevi
- Çakır, R. (1990). *Ayet ve slogan*. İstanbul: Metis Yayınlar
- Çakır, R. (1994). *Ne şeriat, ne demokrasi: Refah partisini anlamak*. İstanbul : Metis Yayınları
- Çakır, R., Çalmuk, F. (2001). *Recep Tayyip Erdoğan–Bir dönüşümün öyküsü*. İstanbul: Metis Yayınları
- Çalmuk, F. (2004). Necmettin Erbakan. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce* içinde (Cilt 5, ss.551). İstanbul: İletişimYayınları
- Çiğdem, A. (1997). Muhafazakarlık üzerine. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 71, 45-46
- Çiğdem, A. (2001), *Taşra epiği*. İstanbul: Birikim Yayınları
- Çiğdem, A. (2003). Sunuş. A.Çiğdem(Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Muhafazakârlık* içinde (Cilt 5, ss.13-18). İstanbul: İletişimYayınları
- Çiğdem, A. (2004). Muhafazakar demokrasi Kıbrıs ve AKP. *Birikim Dergisi*, 178, 3-7
- Çiğdem, A. (2009), *D’nin halleri din darbe demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Çulhaoğlu, M. (2010). AKP’nin yürüdüğü yer: Bir model ve açıklama denemesi. Ç.Sümer ve F.Yaşlı (Ed.), *Hegemonyadan diktatoryaya: AKP ve liberal muhafazakar ittifak* içinde (ss. 225-236). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları

- Dağı, İ. (1998). *Kimlik, siyaset ve söylem: Doğu-Batı ayrımında Refah Partisi geleneği*. Ankara: İmge Kitabevi
- Dağı, İ. (2003). *Batılılaşma korkusu*. Ankara: Liberte Yayınları
- Dahrendorf, R. (1970). Societal structure, group interest and conflict groups. M.E. Olsen (Ed.), *Power in societies* içinde (ss. 58-67). New York: McMillan Company
- Develioğlu, T. (2010). Diktatoryanın organik aydınları: Liberal muhafazakar entelijansiya. Ç.Sümer ve F.Yaşlı (Ed.), *Hegemonyadan diktatoryaya: AKP ve liberal muhafazakar ittifak* içinde (ss. 135-174). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları
- Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin demokrasi söylemi ve muhafazakarlık: muhafazakar demokrasiye eleştirel bir bakış. *Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62-1, 66- 85
- Dubiel, H. (1998). *Yeni muhafazakârlık nedir*. (Çev. Erol Özbek) İstanbul: İletişim Yayınları
- Duman, F. (2010). *Aydınlanma eleştirisinden devrim karşıtlığına: Edmund Burke*. Ankara: Liberte Yayınları
- Duverger, M. (1986). *Seçimle gelen krallar*. (Çev. Necati Erkurt) İstanbul: Kelebek Yayınları
- Erbakan, N. (1967). *Doğuda Batıda ve İslam'da kadın*. Erişim tarihi: 30 Eylül 2011, <http://ufukguclu.blogcu.com/doguda-batida-ve-islam-da-kadin/3403703>
- Erbakan, N. (1991). *Adil ekonomik düzen*. Ankara: Refah Partisi Yayınları
- Erdoğan, M. (2004). Muhafazakarlık: Ana temalar. *Liberal Düşünce*, 34, 6
- Erdoğan, R.T. (1993). Demokrasi amaç değil araçtır. M.Sever ve C.Dizdar (Ed.), *Cumhuriyet tartışmaları* içinde (ss.419-420). Ankara: Başak Yayınları

- Erdoğan, R.T. (2004). Uluslararası muhafazakarlık ve demokrasi sempozyumu açılış konuşması, *Uluslararası muhafazakarlık ve demokrasi sempozyumu* içinde. İstanbul: AK Parti Yayınları
- Ergil, D. (1986). *İdeoloji*. Ankara: S Yayınları
- Ertuğrul, İ.N. (2010). AKP ve özelleştirme. B. Özçelik (Ed.), *AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu* içinde (ss. 522-556). Ankara: Phoenix Yayınevi
- Giddens, A. (1994). *Beyond left and right: Future of radical politics*. Cambridge: Polity
- Giddens, A. (2002). *Sağ ve solun ötesinde radikal politikaların geleceği*. (Çev. Müge Sözen, Sabir Yücesoy) İstanbul:Metis Yayınları
- Göle, N. (2002). *Melez desenler İslam ve modernlik üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları
- Greiffenhagen, M. (1971). *Das dilemma des konservatismus in Deutschland*. München
- Gül, S.S. (2000). 20.Yüzyılda yeni sağın ideolojik yükselişi ve yeni sağda sosyolojiye saldırmanın dayanılmaz hafifliği. *Ekonomik Yaklaşım*, 39, 1-19
- Gül, S.S. (2004). *Sosyal refah devleti bitti, yaşasın piyasa! Yeni liberalizm ve muhafazakarlık kısılcığında refah devleti*. İstanbul: Etik Yayınları
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler siyaseti*. İstanbul: Metis Yayınları
- Güler, B.A. (1996). *Yeni sağ ve devletin değişimi- yapısal uyarlanma politikaları 1980-1995*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
- Güngör, E. (1999). *Türk kültürü ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Hamzaoğlu, O., Yavuz, C.I. (2010). Sağlıkta AKP'li dönemin bilançosu üzerine. B. Özçelik (Ed.), *AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu* içinde (ss. 633- 658). Ankara: Phoenix Yayınları
- Harvey, D. (2004). Yeni emperyalizm: Mülksüzleşme yoluyla birikim. *Praksis*, 11, 23-48

- Harvey, D. (2005). *A short history of neoliberalism*. New York: Oxford University Press
- Hayek, F.A. (1978). *The constitution of liberty*. Chicago: Chicago University Press
- Helvacı, A. (1999). Türk siyasetinde öznesiz kullanılan bir kavram: Muhafazakarlık. *Düşünen Siyaset*, 9, 28
- Helvacı, A. (2006). Muhafazakar duruştan demokrat tavra anakronik bir yolculuk. *Muhafazakar Düşünce*, 1-2, 193-206
- Heywood, A. (1998). *Political ideologies*. Macmillan, Philip Allan
- Heywood, A. (2002). *Politics*. New York: Palgrave
- İnce, H.O. (2010). *Muhafazakar ideoloji din-siyaset*. İstanbul: Alan Yayıncılık
- İnsel, A. (2008). İğreti demokratlık. *Radikal* 2, 23 Mart
- İrem, N. (1999). Muhafazakar modernlik diğer batı Türkiye’de Bergsonculuk. *Toplum ve Bilim*, 82, 156-157
- Jaques, M., Hall, S. (1995). *Yeni zamanlar, 1990’larda politikanın değişen çehresi*. (Çev. Abdullah Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Kekes, J. *Conservatism*. Erişim tarihi: 05.04.2010, <http://www.deepleafproductions.com/utopialibrary/text/kekesconservatism.html>
- Keyder, Ç. (1993). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Kılıçbay, M.A. (1999). *Dinin fiziği demokrasinin kimyası*. Ankara: İmge Kitabevi
- King, D. (1987). *The new right politics, markets and citizenship*. London: Mc millan
- Kirk, R. (2001). *The conservative mind: From Burke to Eliot*. Washington: Regnery Publishing

Kongar, E. (2003). *AKP ve laiklik*, Erişim tarihi: 30 Eylül 2011, http://www.kongar.org/aydinlanma/2003/379_AKP_ve_Laiklik.php

Kristol, I. (1983). *Reflections of a neo-conservative*. New York: Basic Books

Kristol, I. (2004). Yeni muhafazakar inanç, neydi ve şimdi nedir?. G.Erbil ve A.Şimşek (Ed.), *Neo Con yeni muhafazakarlık* içinde (ss. 67-72). İstanbul: Yeni Hayat Yayıncılık

Macridis, R.C. (1992). *Contemporary political ideologies: Movements and regimes*. New York: Harpers Collins Publishers

Mardin, Ş. (1990). *Türkiye’de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları

Mert, N. (2007). *Merkez sağın kısa tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar

Milli Görüş’ün kalkınmacı söylemi. (1970, Mayıs 8). *Yeni gazete*, s.8

Milli Güvenlik Kurulu önlemler listesini açıkladı. (1997, Mart 2). *Cumhuriyet gazetesi*, s.7

Minogue, K. (1995). *Politics - a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press

Mollaer, F. (2008). *Türkiye’de liberal muhafazakarlık ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergah Yayınları

Mollaer, F. (2009). *Muhafazakarlığın iki yüzü*. İstanbul: Dergah Yayınları

Nisbet, R.A. (2007), *Muhafazakarlık: Düş ve gerçek*. (Çev. M.Fatih Serenli-Kudret

Bülbül) Ankara: Kadim Yayınları

Novak, M. (1982). *The spirit of democratic capitalism*. New york: Simon and Schuster

Oakeshott, M. (1975). On being conservative. A. Crespigny, J. Cronin(Ed.) *Ideologies of politics* içinde (ss. 23-51). London and New York: Oxford University Press

- Oksay, Ü. (1983). *Geçiş dönemi tipi olarak Zonguldak kömür havzası maden işçisi*. İzmir : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- O'Sullivan, N. (1976). *Conservatism*. London: J.M. Dent&Sons Ltd.
- Öğün, S.S. (2003). Türk muhafazakarlığının kültürel politik kökleri. A.Çiğdem(Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Muhafazakarlık içinde* (Cilt 5, ss.540-582). İstanbul: İletişimYayınları
- Öniş, Z., ve Keyman, E. F. (2003). A new path emerges. *Journal of Democracy*, 14, 2
- Özbudun, E., ve Hale, W. (2010), *Türkiye'de islamcılık, demokrasi ve liberalizm*. (Çev.Ergun Özbudun-Kadriye Göksel) İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık
- Özel, M. (2004). Muhafazakar demokrasinin ekonomi politiği. *Uluslararası muhafazakarlık ve demokrasi sempozyumu içinde* (ss.114) , İstanbul: AKP Yayınları
- Özipek, B.B. (2003). Muhafazakarlık, devrim ve Türkiye. A.Çiğdem(Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Muhafazakârlık içinde* (Cilt 5, ss.67-83). İstanbul: İletişimYayınları
- Özipek, B.B. (2004). *Muhafazakarlık: Akıl toplum siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları
- Özkazanç, A. (1996). Türkiye'de yeni sağ. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Poulantzas, N. (2000). *State power socialism*. Londra-New York: Verso
- Rossiter, C.L. (1982). *Conservatism in America*. Cambrigde Press
- Roy, O. (1994). *Siyasal islamın iflası*. (Çev.Cüneyt Akalın) İstanbul: Metis Yayınları
- Safi, İ. (2007). *Türkiye'de muhafazakar siyaset ve yeni arayışlar*. Ankara: Lotus Yayınevi

- Sarıbay, A.Y. (1980). *Türkiye’de modernleşme din ve parti politikası: MSP örnek olayı*. İstanbul: Alan Yayınları
- Sarıbay, A.Y. (2004). Milli Nizam Partisi’nin kuruluşu ve programın içeriği. A.Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: İslamcılık içinde* (Cilt 6, ss.582). İstanbul: İletişimYayınları
- Schwartz, B. (1986). Conservatism nationalism and imperialism. *Politics and Ideology*. Milton Keynes: Open University Press
- Selim, Y. (2002). *Gülü’n adı*. Ankara: Kim Yayınları
- Sönmez, M. (2010). Milli Görüş’ten neoliberalizme ve krize AKP’nin ekonomik icraatı: 2002-2009. Ç.Sümer ve F.Yaşlı (Ed.), *Hegemonyadan diktatoryaya: AKP ve liberal muhafazakar ittifak içinde* (ss. 263-284). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları
- Steinfels, P. (1979). *The neo-conservatives: The man are changing America’s politics*. New York: Simon ve Schuster
- Sümer, Ç., Yaşlı, F. (2010). Liberal muhafazakar ittifak üzerine notlar. Ç.Sümer ve F.Yaşlı (Ed.), *Hegemonyadan diktatoryaya: AKP ve liberal muhafazakar ittifak içinde* (ss. 9-28). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları
- Sümer, Ç. (2010). Liberal-muhafazakar sentezin eleştirisine giriş: İttifakın düşünsel kaynakları. Ç.Sümer ve F.Yaşlı (Ed.), *Hegemonyadan diktatoryaya: AKP ve liberal muhafazakar ittifak içinde* (ss. 61-108). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları
- Şen, S. (2004). *AKP Milli Görüşçü mü*. İstanbul: Nokta Kitap
- Tarihi karar. (1997, Kasım 4). *Hürriyet gazetesi*, s.4
- Tayyip Hoca’yı geçti. (2001, Ağustos 16). *Milliyet gazetesi*, s.17.

- Tekeli, İ. (1997). Türkiye bağlamında modernite projesi ve İslam. *Türk iş yıllığı* içinde (Cilt 1, ss.426-427). Ankara: Türk-iş
- Tekin, Ü. (2004). *AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği*. Ankara: Orient Yayınları
- Tezel, Y.S. (2004). Tanzimat sonrası imparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye'sinde muhafazakarlık sorunsalı. A.Çiğdem(Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Muhafazakârlık* içinde (Cilt 5, ss.20-24). İstanbul: İletişimYayınları
- Tibi, B. (2008, Temmuz). Islamist parties: Why they can't be democratic. *Journal of Democracy*, 19, 3
- Türk, D. (2004). Adaletin ve kalkınmanın üçüncü yolu. *Praksis*, 12, 63-84.
- Türkkan, E. (2003). *Vizyon rekabeti*. Ankara: Liberte Yayınları
- Tibi, B. (2008). *Political islam, world politics and Europe: Democratic peace and euro- islam versus global jihad*. Abingdon ve New York NY: Routhledge
- Uzgel, İ. (2010). AKP: neoliberal dönüşümün yeni aktörü. B. Özçelik (Ed.), *AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu* içinde (ss. 11-39). Ankara: Phoenix Yayınevi
- Viereck, P. (1956). *Conservatism*. New York: D. Van Nostrand Company
- Vincent, A. (1992). *Modern political ideologies*. Oxford and Cambridge: Blackwell
- Vural, M. (2003). *Siyaset felsefesi açısından muhafazakârlık*. Ankara: Elis Yayınları
- Weber, M. (2004). *Sosyoloji yazıları*. (Çev.Taha Parla) İstanbul: İletişim Yayınları
- White, S.K. (1993). Burke on politics aesthetics and dangers of modernity. *Political Theory*, 21, 3, 507-527

- Whitaker, R. (1982) *The right papers*. New York: St. Martin's Press
- Yanardağ, M. (2004). *Yeni muhafazakârlar (Neo-Cons)*. İstanbul: Chiviyazıları
- Yaraşır, V., Aygün, T. (2002). *Siyasal islam ve AKP*. İstanbul: Akyüz Yayın Grubu
- Yaşlı, F. (2004, Nisan). AKP, muhafazakar demokrasi ve yeni sağ. *Birikim*, 180, 39-46
- Yaşlı, F. (2010). Bir uzmanlaşmanın tarihçesi: Türk sağ, devlet ve AKP. Ç.Sümer ve F.Yaşlı (Ed.), *Hegemonyadan diktatoryaya: AKP ve liberal muhafazakar ittifak* içinde (ss. 207-224). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları
- Yaşlı, F. (2011). Liberal muhafazakar ittifak: Yolların sonu mu?. Erişim tarihi: 24.03.2011, <http://www.adilmedya.com/haber.php?id=13734>
- Yavuz, H. (2004). Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve modernist gelenek. A.Çiğdem(Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: İslamcılık* içinde (Cilt 6, ss.591-603). İstanbul: İletişimYayınları
- Yayla, A. (2003), *Siyasi düşünce sözlüğü*. Ankara: Liberte Yayınları
- Yıldırım, E. (1999, Haziran). 28 şubat karşısında FP: Sağcılaşıma, meşruiyet arayışı. *Birikim*, 122, 50-52.
- Yıldırım, E. (2002). AKP: Bir politik tasarının sosyolojik temsiliyeti. *Birikim*, 163-164, 66.
- Yıldırım, D. (2010). AKP ve neoliberal populizm. B. Özçelik (Ed.), *AKP Kitabı: Bir dönüşümün bilançosu* içinde (ss. 66-107). Ankara: Phoenix Yayınevi
- Yıldız, A. (2004). Muhafazakarlığın yerlileştirilmesi ya da AKP'nin yeni muhafazakar demokratiği. *Karizma*, 17, 108

Yıldızcan, C., Yaka, Ö. (2010). Çözülen ne: Otoritarizm mi demokrasi mi?. Ç.Sümer ve F.Yaşlı (Ed.), *Hegemonyadan diktatoryaya: AKP ve liberal muhafazakar ittifak* içinde (ss. 237-262). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları

Zürcher, E. J. (2005). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları

Zürcher, E. J. (2003). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakarlık. A.Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Muhafazakârlık* içinde (Cilt 5, ss.40). İstanbul: İletişimYayınları

DİŐER BELGE VE KAYNAKLAR

Milli Nizam Partisi (1970), Parti Programı, Ankara

Milli Nizam Partisi (1970), Parti Tüzüğü, Ankara

Milli Selamet Partisi (1973), Parti Programı, Ankara

Milli Selamet Partisi (1973), Parti Tüzüğü, Ankara

Refah Partisi (1983), Parti Programı, Ankara

Fazilet Partisi (1998), Parti Programı, Ankara

Saadet Partisi (2001), Parti Programı, Ankara

Adalet ve Kalkınma Partisi (2002), Parti Programı, Ankara

www.akparti.org.tr

http://www.belgenet.com/parti/program/ak_1.html

<http://www.belgenet.com/parti/program/mnp.html>

http://www.belgenet.com/parti/program/saadet_1.html

<http://uiportal.net/content207.html>

<http://www.ozgurluk-dergisi.org>